

Direkcija za ekonomsko planiranje BiH

**IZVJEŠTAJ O RAZVOJU
BIH
2010 / 2011
I dio**

Sarajevo, 2012.

IZDAVAČ

Direkcija za ekonomsko planiranje BiH

ADRESA

Saliha Udžvarlića 1

71000 Sarajevo

Tel: +387 33 650 842;

Fax: +387 33 650 845,

[http:// www.dep.gov.ba](http://www.dep.gov.ba)

Izdato uz pomoć Austrijske razvojne agencije

Štampano u 100 primjeraka

**BOSNA I HERCEGOVINA
VIJEĆE MINISTARA
DIREKCIJA ZA EKONOMSKO PLANIRANJE**

**БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА
САВЈЕТ МИНИСТАРА
ДИРЕКЦИЈА ЗА ЕКОНОМСКО ПЛАНИРАЊЕ**

**BOSNIA AND HERZEGOVINA
COUNCIL OF MINISTERS
DIRECTORATE FOR ECONOMIC PLANNING**

IZVJEŠTAJ O RAZVOJU BIH 2010/2011 I dio/ekonomija

SARAJEVO, 2012.

S a d r Ź a j

Uvod	13
Izvršni sažetak	14
Makroekonomski okvir	17
I. Makroekonomska stabilnost	19
I.1. Benchmark indikatori.....	19
I.2. Analiza trendova.....	20
II. Konkurentnost	33
II.1. Uvod	33
II.2. Benchmark indikatori.....	33
II.3. Analiza trendova.....	35
III. Zapošljavanje	42
III.1. Uvod	42
III.2. Benchmark indikatori.....	43
III.3. Analiza trendova.....	45
IV. Održivi razvoj	52
IV.1. Uvod	52
IV.2. Benchmark indikatori	53
IV.3. Analiza trendova.....	54

Pregled tabela

Tabela 1: Pregled najznačajnijih preporuka.....	16
Tabela 2: Benchmark indikatori ekonomije BiH, 2006.-2010.....	19
Tabela 3: Kreditni rejting BiH.....	20
Tabela 4: Učešće pojedinih kategorija proizvoda u trgovinskom deficitu.....	23
Tabela 5: Međunarodna orijentiranost u BiH u 2010.....	24
Tabela 6: Stanje javnog duga BiH na dan 31.12.2011.....	25
Tabela 7: Dinamika kretanja javnih rashoda u BiH.....	27
Tabela 8: Prikupljeni indirektni porezi u periodu 2008.-2011.....	27
Tabela 9: Prihodi od direktnih poreza i doprinosa po vrstama i entitetima.....	28
Tabela 10: Benchmark indikatori - konkurentnost.....	34
Tabela 11: Konkurentnost - Kompetentnost ljudskih resursa BiH, 2006.-2011.....	37
Tabela 12: Kvalitet obrazovanja u BiH, 2011.....	38
Tabela 13: Broj prijava patenata, industrijskog dizajna i žigova u BiH.....	39
Tabela 14: Percepcije poduzetnika.....	41
Tabela 15: Indikatori poduzetništva u BiH i zemljama komparatorima.....	41
Tabela 16: Benchmark indikatori za cilj zapošljavanje.....	43
Tabela 17: Nominalni i realni rast neto plata u BiH.....	44
Tabela 18: Nominalni rast neto plata – poređenje g/g (%).....	44
Tabela 19: Samozaposleni.....	45
Tabela 20: Razlozi za prekid poslovanja u BiH i zemljama regije 2011.....	50
Tabela 21: Ukupna rana poduzetnička aktivnost (RPA) u BiH, 2011.-2010.....	50
Tabela 22: Sektorska struktura rane poduzetničke aktivnosti regije, 2011.....	50
Tabela 23: Dobna struktura rane poduzetničke aktivnosti u BiH i regiji.....	51
Tabela 24: Benchmark indikatori za održivi razvoj.....	53
Tabela 25: Poljoprivredni budžeti u BiH, 2008. – 2010. (u KM).....	54
Tabela 26: Struktura podrške po grupama mjera BiH, 2008. – 2010.....	55
Tabela 27: Unapređenje života u ruralnim područjima.....	55
Tabela 28: Emisija stakleničkih gasova iz sektora poljoprivrede, BiH.....	56
Tabela 29: Proizvodnja u elektroenergetskom sektoru BiH.....	57
Tabela 30: Cijene el. energije i plina za period 2010.–2011.....	58
Tabela 31: Sastavne komponente cijene el. energije za domaćinstva u 2011.....	58
Tabela 32: Obim cestovnog prevoza robe i putnika, BiH.....	60
Tabela 33: Obim željezničkog prevoza robe i putnika.....	60
Tabela 34: Sigurnost u saobraćaju, usporedba FBiH i RS.....	60
Tabela 35: Infrastrukturni indikatori WEF izvještaja.....	61

Pregled slika

Slika 1: Stanje SDU po godinama u BiH (u mil KM).....	20
Slika 2: Stanje SDU u BiH po godinama.....	20
Slika 3: Deficit tekućeg i robnog računa kao učešće u BDP-u BiH.....	21
Slika 4: Struktura finansiranja deficita na tekućem računu.....	22
Slika 5: Učešće pojedinih kategorija proizvoda u ukupnom uvozu.....	22
Slika 6: Učešće pojedinih kategorija proizvoda u ukupnom izvozu.....	23
Slika 7: Učešće u ukupnom uvozu i izvozu.....	24
Slika 8: Stanje javnog vanjskog duga, udio u BDP i servisiranje.....	25
Slika 9: Stanje i struktura javnog vanjskog duga BiH, 2002.-2010.....	26
Slika 10: Struktura javnog vanjskog duga prema kreditorima u 2011.....	26
Slika 11: Konsolidovani podaci za BiH u periodu od 2006. - 2011.....	26
Slika 12: Struktura javnih rashoda u BiH za 2011. godinu.....	26
Slika 13: Učešće finansijskih posrednika u ukupnoj bilanci.....	29
Slika 14: Sektorska struktura depozita.....	29
Slika 15: Sektorska struktura kredita.....	30
Slika 16: Kretanje kamatnih stopa na kredite i depozite u BiH.....	30
Slika 17: Tržišna kapitalizacija u zemljama okruženja u 2011.....	30
Slika 18: Ukupna tržišna kapitalizacija u BiH na kraju 2011.....	31
Slika 19: Promet na bh. tržištu vrijednosnih papira do 2011.....	31
Slika 20: Upporedni prikaz vrijednosti indeksa zemalja iz regiona.....	32
Slika 21: Stanje razvijenosti klastera, BiH i komparatori, 2011.-2009.....	35
Slika 22: Vodeći izvozni sektori bh. ekonomije, 2007.-2011. ('000 KM).....	35
Slika 23: Udjeli klastera u bh. izvozu i globalnom izvozu, 2011.....	35
Slika 24: Lanci vrijednosti, zemlje komparatori, 2008.-2011.....	36
Slika 25: Stopa dugoročne nezaposlenosti komparatora, 2006.-2011.....	43
Slika 26: Udio uključenih u programe zapošljavanja.....	45
Slika 27: Rashodi na programe zapošljavanja zavoda za zapošljavanje.....	46
Slika 28: Obrazovna struktura radno sposobnog stanovništva BiH.....	47
Slika 29: Otpadne vode u BiH (2006.–2010.).....	59

Lista skraćenica/akronima

ARS	Anketa o radnoj snazi	JIE	Jugoistočna Evropa
BAM	Bosanska konvertibilna marka	KI	Klasterske inicijative
BAT	Best available techniques/Najbolja praksa (tehnika, sredstvo)	KM	Konvertibilna marka
BD	Brčko distrikt	MIPD	Strateški programski dokumenta za IPA-u
BDP	Gross Domestic Product/Bruto društveni proizvod	MIO	Mirovinsko i invalidsko osiguranje
BDP per capita	Bruto društveni proizvod po glavi stanovnika	MKO	Mikro kreditne organizacije
BLSE	Banjalučka berza	MMF	Međunarodni monetarni fond
CB BiH	Centralna banka Bosne i Hercegovine	MSP	Mala i srednja preduzeća
CDS	Državna razvojna strategija	NATO	Sjeverno atlantska alijansa
CEFTA	Centralno evropski sporazum o slobodnoj trgovini	NCP	Nacionalne kontakt tačke
COST	Međunarodni okvir za evropsku saradnju u oblasti nauke i tehnologije	NPP	Nastavni plan i program
DEI	Direkcija za evropske integracije	OECD	Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj
DEP	Direkcija za ekonomsko planiranje	OMC	Otvoreni metod koordinacije
DERK	Državna regulatorna komisija	PDV	Porez na dodatnu vrijednost
DG ECFIN	Generalna direkcija Evropske komisije za ekonomske i finansijske poslove	PIO	Penziono i invalidsko osiguranje
DKP	Diplomatsko-konzularna predstavništva	PPP	Javno privatno partnerstvo
DL	Društva za lizing	PSBiH	Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine
EBRD	Evropska banka za obnovu i razvoj	R&D	Istraživanje i razvoj
ECTS	Evropski sistem akumulisanja i transfera kredita (bodova) u obrazovanju	RIA	Procjena uticaja propisa
EFP	Ekonomsko fiskalni program	RPA	Rana poduzetnička aktivnost
EHEA	Evropski prostor visokog obrazovanja	RS	Republika Srpska
EIB	Evropska investiciona banka	SASE	Sarajevska berza
EKS	Eskontna kamatna stopa	SDU	Strana direktna ulaganja
EQF	Evropski kvalifikacioni okvir	SEETO	Osnovne transportne mreže u Jugoistočnoj Europi
EU	Evropska unija	SIS	Strategija socijalnog uključivanja
EUROSTAT	Agencija za statistiku EU	SPO	Vodeći državni službenici za programisanje IPA-e
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine	SPS	Sanitary and phytosanitary measures/Sanitarne i fitosanitarne mjere
FDI	Strane direktne investicije	SSP	Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju
FP	Okvirni programi EU	STO	Svjetska trgovinska organizacija
FTE	Ekvivalent punog (radnog) vremena	SWOT	Prednosti, slabosti, prilike i prijetnje
FV	Fiskalno vijeće	ŠKO	Štedno-kreditne organizacije
GCI	Global Competitiveness Index/Indeks Globalne konkurentnosti	TBT	Technical Barriers to Trade/Tehničke barijere za trgovinu
GCR	Globalni rang konkurentnosti	TEA	Ukupna rana poduzetnička aktivnost
GEM	Global entrepreneurship monitor/Globalni monitor poduzetništva	TRIPS	Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights/Aspekti prava intelektualne svojine vezani za trgovinu
GIS	Baza miniranih i kategorizovanih područja	UN	Ujedinjene nacije
GTZ	Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit/Njemačka vladina Organizacija	UNCED	UN organizacija za zaštitu okoliša i razvoj
GWh	Gigawatsat	UNESCO	UN organizacija za obrazovanje, nauku i kulturu
IDDEA	Agencija za identifikacione dokumente, evidenciju i razmjenu podataka BiH	UNFCCC	UN Okvirne konvencije o klimatskim promjenama
IPA	Instrumenti predpristupne pomoći EU		Vocational education and training (Strukovno obrazovanje i trening), Proces saradnje u polju strukovnog obrazovanja i obuke
IPPC	EU Direktiva o integralnoj prevenciji i kontroli zagađivanja	VET	
IR	Istraživanje i razvoj	WTO	Svjetska trgovinska organizacija
IT	Informacione tehnologije	WUS	Svjetski univerzitetski servis
ITS	Sistem inteligentnog transporta	ZARID	Agencija za razvoj informacionog društva BiH
		ZZZ	Zavod za zapošljavanje

Uvod

Razvoj je složen društveno-ekonomski proces koji podrazumijeva rast kvalitete života građana tokom vremena. Primjeri brzo rastućih ekonomija pokazuju da se dugoročni razvoj mora zasnivati i na solidnim političkim temeljima. U rastućim ekonomijama donosioci odluka razumiju da se razvoj ne dešava spontano, nego zahtijeva angažman cjelokupne zajednice, a posebno onih koji je vode. "Brzi, održivi razvoj se ne dešava spontano. On zahtijeva dugoročnu predanost političkih lidera, predanost koja je provodi sa strpljenjem, ustrajnošću i pragmatičnošću."¹ Ovo podrazumijeva dugoročnu predanost i kontinuitet u vrijednostima boljeg i kvalitetnijeg životnog standarda za sve građane. Također, moramo biti svjesni činjenice da ako želimo rast i razvoj moramo dio onoga što trošimo danas, pretvoriti u investiciju i viši životni standard u budućnosti. Ovakva vrsta trgovine će biti prihvatljiva ako donosioci odluka komuniciraju kredibilnu viziju budućeg razvoja koji uključuje sve građane i dugoročnu strategiju za njeno ostvarivanje.²

Strategija razvoja (SR) i Strategija socijalnog uključivanja (SSU BiH) najznačajniji su razvojni dokumenti u BiH, koji definišu strateške pravce djelovanja zemlje na području ekonomskog i socijalnog razvoja u narednom periodu. Ovi strateški dokumenti pokazuju da BiH može napraviti iskorak u ekonomskom i socijalnom razvoju i u relativno kratkom roku osigurati kvalitetniji život građana.

Ovaj izvještaj predstavlja korak ka sistemu implementacije, monitoringa i izvještavanja razvojnih dokumenata u BiH, čime se jača cjelokupni sistem planiranja socio-ekonomskog razvoja u zemlji, a što će biti od posebnog značaja u procesu približavanja EU. Izvještaj je pripremljen uzimajući u obzir podjelu administrativnih nadležnosti u BiH (proces razvojnog planiranja u BiH na strateškom nivou uključuje modularnu izradu SR/SIS kao strateškog okvira socio-ekonomskog razvoja zemlje, te izradu akcionih planova za njihovu realizaciju na državnom, entitetskom, nivou Distrikta Brčko i kantonalnom nivou). Izvještaj o razvoju za 2011/2012 podrazumijeva i pripremu izvještaja na različitim nivoima vlasti, a u skladu s EU principima otvorenog metoda koordinacije (OMC).

Ključna svrha pripreme godišnjih izvještaja o razvoju je redovno praćenje napretka razvojnih trendova socio-eko-

nomskog razvoja zemlje, BD, entiteta i kantona prema definisanim strateškim ciljevima, načina i procesa implementacije akcionih planova, programa i politika, putem usaglašenog seta kvalitativnih i kvantitativnih indikatora, te identificiranje ključnih mogućnosti djelovanja.

Monitoring i izvještavanje omogućavaju vladama i civilnom društvu da prepoznaju ključne poluge i kočnice razvoja, uče na temelju iskustava, da stalno poboljšavaju javne politike i alokaciju resursa (materijalnih, finansijskih, ljudskih) kako bi efektivnije i efikasnije ostvarivali planirane ciljeve. Monitoring i izvještavanje treba posmatrati kao proces koji primarno omogućava dinamiku upravljanja ciklusom politika, daje objektivne kritičke poglede, identifikuje slabosti u implementaciji programa u smislu odabira instrumenata i procesa, te osigurava odgovornost i podržava primjenu naučenih lekcija.

Ovaj izvještaj se sastoji od analize poređenja sa benchmark zemljama, pregleda trendova razvoja i politika u pojedinim oblastima, a prema ciljevima strategije razvoja sa preporukama, pregleda finansiranja, odnosno intervencije kroz sistem javnih investicija, i dodataka koji obuhvataju dva seta indikatora razvoja BiH, dizajniranih s ciljem kvantifikacije razvoja i na kraju metodoloških pojašnjenja.

Izvještaj je pripremljen na osnovu saradnje sa relevantnim institucijama, dostupnih stručnih analiza i analiza stručnjaka u pojedinim oblastima kao i komentara sa održanih radionica. Pored međunarodno dostupnih podataka, koji obezbjeđuju uporedivost i konzistentnost sa drugim državama, korišteni su podaci bh. statističkih institucija dostupnih 2012. godine. U izvještaju je korištena i *benchmark* analiza sa drugim zemljama, uglavnom sa ranije definisanom grupom EU-4, koja obuhvata četiri zemlje u tranziciji koje su članice EU i na manjem su stepenu razvoja od većine EU članica. Ova grupa obuhvata Bugarsku, Rumuniju, Mađarsku i Slovačku. Pored ovih zemalja, radi uporedbe prati se i napredak dvije zemlje iz okruženja koje su bili kandidati u vremenu pripreme strategije i izvještaja, Makedonije i Hrvatske. *Benchmark* tabele u tekstu ne odnose se na nominalne vrijednosti, nego na izračunati indeks odnosno prosjek EU-4 izjednačen sa 100, tako da brojevi u *benchmark* tabelama predstavljaju bh. udaljenost u odnosu na prosjek po pojedinom indikatoru. U izvornim tabelama u dodatku korišten je i prosjek EU27.

¹ Svetska banka, Komisija za rast i razvoj, "The Growth Report Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development", The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank 2008, str. 2, datuma 20.05. 2011 <http://cgd.s3.amazonaws.com/GrowthReportComplete.pdf>

² Isto, str. 2

Cilj razvojne strategije je voditi Bosnu i Hercegovinu ka zemljama sa visokim dohotkom, dinamičnoj i konkurentnoj ekonomiji Evropske unije, uz održiv ekonomski razvoj, sa više radnih mjesta, većom društvenom uključenosti svih, boljom infrastrukturom i kvalitetnijom životnom sredinom.

Izvršni sažetak

1. Izvještaj se priprema upoređivanjem razvojne pozicije BiH sa četiri manje razvijene zemlje Evropske unije (Mađarska, Bugarska, Rumunija i Slovačka), a prema cijelom nizu pokazatelja.
2. BiH je zadržala stabilnost kursa BAM prema EUR u 2011. godini, i princip valutnog odbora je sačuvao povjerenje građanstva i finansijskog sektora u konvertibilnu marku. Bosna i Hercegovina nije napravila značajan napredak u dostizanju prosjeka zemalja komparatora EU-4, odnosno prosjeka zemalja EU-27, prema većini pokazatelja. Nažalost, došlo je do daljnjeg udaljavanja po nekim pokazateljima.
3. Još uvijek značajno predimenzioniran i trom javni sektor ograničava mogućnost rasta, brzog djelovanja u kriznim situacijama i ponekad djeluje izvlačeći sredstva iz finansijskog sektora koji bi trebao biti usmjeren u investicije i privredu, i preusmjerava ih u javnu potrošnju. Vanjsko-trgovinska i fiskalna neravnoteža značajno umanjuju konkurentnost bh. ekonomije, i povećanje pokrivenosti uvoza izvozom više je rezultat trenutne cjenovne i ekonomske situacije na značajnijim tržištima nego strukturalnih preduslova bh. ekonomije.
4. Neravnoteža na tržištu rada, dugoročno prisutna u BiH, pogoršana je u kriznoj 2009., i jasni znakovi oporavka se ne mogu prepoznati u 2010. ni 2011. godini. Relativno gledano, ekonomije zemalja komparatora doživjele su još veće šokove na tržištu rada, pa i zemlje EU 27, što je uslijed uticaja svjetske ekonomske krize vodilo do relativnog većeg povećanja nezaposlenosti u drugim zemljama.
5. Pored izuzetno visoke stope nezaposlenosti, posebno zabrinjava to što je u pitanju uglavnom dugoročna nezaposlenost, kao i izuzetno visoka stopa neaktivnosti bh. populacije. Broj zaposlenih se u 2011. smanjivao, a visina stope dugoročne nezaposlenosti kreće se između četvrtine i petine radne snage, dok kod zemalja komparatora ne prelazi dvadesetinu radne snage.
6. Opšti nivo cijena bilježi rast, više uzrokovan povećanjem cijena ulaznih komponenti nego oporavkom domaće tražnje. Prema dostupnim pokazateljima došlo je do smanjenja raspoloživog dohotka i smanjenja štednje domaćinstava.
7. Privatna potrošnja i investicije, nakon dvije godine smanjenja, ponovo bilježe skromni rast. Povećanje finalne potrošnje, zabrinjavajuće nizak nivo stranih ulaganja, i povećanje deficita tekućeg računa doveli su i do smanjenja bruto nacionalne stope štednje.
8. Bh. ekonomija nije smanjila jaz u konkurentskoj sposobnosti ekonomije i posebno zabrinjava činjenica da dolazi do smanjenja inventivnosti i patentiranja, što je ključni put napretka. Od tranzicijskih zemalja BiH je među najmanje konkurentnim. U skladu s ovim pokazateljima, smanjuje se i inventivnost i broj izvoznih proizvoda. Uzroka za ovakvo stanje je puno, ali među najvažnijim je niska stopa ulaganja u istraživanja i razvoj od, prema procjenama, 0,03% bruto domaćeg proizvoda. BiH su potrebne godine izvrsnih ekonomskih politika, da bi dostigla razinu najmanje konkurentnih zemalja članica EU.
9. Broj istraživača i tehničara je manji od EU prosjeka za 14,9 puta (istraživači) i 15,5 puta (tehničari). Izvoz visoke tehnologije per capita iz BiH iznosi 20 US\$ per capita (2009.), dok EU prosjek iznosi 1.028 US\$. Prema lakoći poslovanja BiH ima iza sebe Kosovo i Ukrajinu od evropskih zemalja, te Rusiju, Tadžikistan i Uzbekistan od tranzicijskih zemalja.
10. Informaciono-komunikaciona infrastruktura predstavlja okosnicu fizičke infrastrukture savremenog, postindustrijskog društva. Stanje nažalost ukazuje da značajno zaostajemo za zemljama komparatorima. Izgradnja i modernizacija transportne infrastrukture (cestovne, zračne, željezničke i vodne) koja je jedan od preduvjeta razvoja ekonomije napreduje, ali ne napreduje tako brzo kao kod zemalja komparatora.
11. Mala i srednja preduzeća u EU predstavljaju značajan izvor zapošljavanja i dodane vrijednosti. Postoji značajan potencijal za zapošljavanje nezaposlenih bh. građana unutar malih i srednjih preduzeća. Međutim, da bi se iskoristio taj potencijal potrebno je imati koherentnu i transparentnu podršku razvoju sektora i zasnivati ih na očekivanim rezultatima, odnosno mjerenju efektivnosti poticajnih sredstava. Prilagođavanje VET sistema, aktivnih mjera zapošljavanja, kao i obrazovnog sistema u cjelini je ključ napretka u ovoj veoma važnoj oblasti.

12. Postojeće stanje u sektoru okoliša rezultat je dugogodišnjeg utemeljenja ekonomskog razvoja na teškoj industriji i eksploataciji prirodnih resursa, ratne devastacije, nekontrolirane poslijeratne eksploatacije, korištenja zastarjele tehnologije, nedovoljno razvijenog zakonodavnog i regulatornog okvira. Također, nedovoljno je educiranosti o važnosti racionalnog korištenja prirodnih bogatstava, poštovanju prirode i potrebe očuvanja čistog i nezagađenog okoliša za buduće generacije. Slijedeći ove pokazatelje možemo razumjeti koliko je povećanje energetske efikasnosti važno za BiH.
13. Struktura potrošnje energije vrlo je nepovoljna (glavni na potrošnje energije otpada na kućanstva) te je nužno razvijati programe energetski štednih objekata, aparata i sl., kako bi u roku 7-10 godina bh. potrošnja energije kućanstava dostigla relativnu razinu zemalja članica EU.
14. BiH treba visoku stopu ekonomskog rasta, kako bi rastom produktivnosti razvijala konkurentnost i rastom zaposlenosti osiguravala snažniju ekonomsku i socijalnu uključenost. Od iznimne je važnosti osigurati povoljan politički i ekonomski ambijent za postizanje takve stope rasta kroz uvećane strane i domaće investicije. Ključni sastojci politike trebaju biti smanjenje nenadanih troškova rada (fiskalnih i parafiskalnih izdvajanja), poticajne mjere za privlačenje investicija i razvoj regionalnih trening centara, prvenstveno onih vezanih za klastere poslovnih aktivnosti i internacionalne lance vrijednosti, a koji će uvećati atraktivnost kompetencija radne snage. Za izgradnju navedenih nužno je koristiti projekte javno privatnog partnerstva.
15. Nužno je razvijanje znanja i vještina za konkurentno društvo, bazirano na novim znanjima kroz stimulisanje tehničkih i naučnih studija, razvoj poduzetničkih i kreativnih vještina, učenje stranih jezika, jačanje standarda nastavničkih znanja, istraživačkog rada i tehničke opremljenosti nastavnih ustanova. Potrebno je također smanjiti udio onih koji napuštaju i ne nastavljaju obrazovanje na svim obrazovnim nivoima, razviti statistiku obrazovanja, inventivnosti i naučno-istraživačkog rada, te se uključiti u uporedna mjerenja kvaliteta ishoda obrazovanja.
16. Potrebno je uvesti poticajne mjere za brže osnivanje i povezivanje istraživačkih centara i tehnoloških parkova sa preduzećima, povećanje izdvajanja za primijenjene istraživačke projekte. Jačanje i poticanje novog dizajna, inovacija, patentiranja i standardizacije prioriteti su u razvoju konkurentne ekonomije. Pored drugih oblika i javno privatnim partnerstvom jačati razvoj poslovne infrastrukture, uz trajno opredjeljenje na unapređenje i pojednostavljenje pravnog okvira poslovnog okruženja. Nužno je stvarati uslove za aktiviranje ljudskih resursa iseljeništa, što uključuje umrežavanje domaćih stručnjaka i institucija sa stručnjacima porijeklom iz BiH i njihovim institucijama u inostranstvu, razvijanje svijesti o vezi između migracije i razvoja u svim institucijama, uključivanje migracija u strategije i politike u svim sektorima i na svim nivoima vlasti (poput gender pitanja i pitanja okoliša), te stvaranje uslova za aktiviranje finansijskih i investicijskih potencijala iseljeništa.
17. Potrebno je snažno podstaknuti uvođenje i razvoj informaciono-komunikacionih tehnologija u bh. društvo, u javnu upravu, kako bi se olakšale, pojednostavile i pojeftinile administrativne procedure, smanjili troškovi uprave razvojem e-vlada. U tom smislu potrebno je osigurati usvajanje i implementaciju cijelog niza aktivnosti od strateškog okvira preko pravnog okvira do poticaja informatizacije društva, a posebno visokoškolskih ustanova, zdravstva i drugih servisa poslovne zajednice i građana.
18. Razvoj sektora infrastrukture transporta i komunikacija je također nužan i pretpostavlja jačanje strateškog i institucionalnog okruženja kao i niz konkretnih projekata. Međutim razvoj ne smije biti baziran isključivo na transportnoj infrastrukturi uz zanemarivanje konkurentnosti i novog zapošljavanja.
19. Potrebno je izvršiti analizu uzroka i pripremiti program prevencije dugoročne nezaposlenosti koja vodi neaktivnosti na bh. tržištu rada i ključni je izazov razvoja društva. U sistemu prevencije ubrzano raditi na reformama obrazovnog sistema i prihvatanju koncepta cjeloživotnog učenja kroz razvoj odgovarajućih centara i VET pravnog okvira i institucija. Potrebno je što brže staviti institucije na tržištu rada u funkciju bavljenja aktivnim politikama zapošljavanja umjesto obavljanja dosadašnje uloge obezbjeđivanja socijalnih transfera.
20. Nužno je osigurati sistematsko praćenje pokazatelja razvoja malih i srednjih preduzeća (uključujući zanatske radnje), olakšan pristup finansiranju malih i srednjih preduzeća, kao i obezbijediti dostupnost potrebnih znanja i vještina za njihov brži razvoj i stvaranje novih radnih mjesta, olakšati njihovo osnivanje i razvoj, a posebno za mlade u oblastima visoke dodane vrijednosti i sa visokim potencijalom za novo zapošljavanje.
21. Ulaganja u poljoprivredu i produktivnost sektora su niski, što uzrokuje i nisku konkurentnost i relativno visok vanjskotrgovinski deficit u sektoru hrane.
22. Cijeli niz zakonskih rješenja je nužno usvojiti u cilju prilagođavanja i razvoja svih navedenih oblasti, koje su od najvećeg značaja za bh. društvo. Nepronalaženje konsenzusa vodit će energetske i prehrambene ovisnosti te najdirektnijim negativnim posljedicama po život i zdravlje građana BiH.
23. U oblasti poljoprivrede, energije i ekologije nužno je osnažiti strateško, institucionalno okruženje te jasno i transparentno odrediti prioritete djelovanja i politike poticaja.

Ključne politike koje je nužno realizirati predstavljene su u nastavku:

Tabela 1: Pregled najznačajnijih preporuka

Pregled najznačajnijih preporuka		
Cilj	Kratkoročne	Srednjoročne
Makroekonomska stabilnost	- Ograničiti sve vrste transfera i sticanje povlaštenog statusa (bilo kroz transfere ili kroz PIO); - Dokinuti zaduživanja za tekuće javne rashode osim u svrhu prevladavanja tekuće nelikvidnosti i usmjeriti ih u finansiranje investicionih javnih rashoda; - Ukloniti prepreke implementaciji megaprojekata; - U javnim kompanijama jačati transparentnost i efikasnost; - Olakšati poslovanje izvoznika smanjenjem roka za povrat PDV-a; - Stvoriti uslove za smanjenje roka za naplatu potraživanja ako ista nisu osporena, a voditi se evropskim standardima. U tom smislu i adekvatno destimulirati izbjegavanje plaćanja; - Analizirati učinak-uticaj utroška javnih sredstava kroz unapređenje prakse evaluacije; - Ospособiti kapacitete javne uprave za veću apsorpciju sredstava iz EU fondova; - Osigurati konkurenciju na bh. tržištu (regulisati monopolski položaj dobavljača; bolju zaštitu od nekvalitetnog uvoza u BiH-uvoznici u velikoj mjeri ne certificiraju svoje proizvode u bh. institucijama);	- Izvršiti temeljnu analizu ekonomske efektivnosti i efikasnosti javnih rashoda kako agregatno tako i na pojedinačnim stavkama; - Razmotriti mogućnosti osiguranja kontra cikličnosti kroz izvršenje budžeta; - Ostvariti snažniju koordinaciju unutar Fiskalnog vijeća BiH; - Obezbijediti brži razvoj sekundarnog tržišta kapitala; - Potaći smanjenje koncentracije u bankarskom sistemu i osnažiti podršku razvoju nebankarskog finansijskog poslovanja; - Harmonizacija regulative na finansijskim tržištima sa svjetskim i evropskim standardima; - Obezbijediti poticaje ciljanih izvoznih kategorija visoke dodane vrijednosti; Inicirati uspostavu fondova riziko kapitala; - Stvaranje uslova za aktiviranje finansijskih i investicijskih potencijala iseljništva; - Statistički sistem treba osnažiti kako bi obezbijedio praćenje ključnih pokazatelja u različitim oblastima razvoja i djelovanja društva; - Pripremiti analizu i program jačanja kreditnog rejtinga zemlje;
Konkurentnost	- Povećati udio investicija i nastavnih sredstava u ukupnom iznosu finansiranja obrazovanja; - Uvesti poticajne mjere za brže osnivanje i povezivanje istraživačkih centara i tehnoloških parkova sa preduzećima; - Povećanje izdvajanja za primijenjene istraživačke projekte; - Jačanje i poticanje novog dizajna, inovacija, patentiranja, i standardizacije; - Umrežavanje domaćih stručnjaka i institucija sa stručnjacima porijeklom iz BiH i njihovim institucijama u inostranstvu; - Razvijanje svijesti o vezi između migracije i razvoja u svim institucijama, uključivanje migracija u strategije i politike u svim sektorima i na svim nivoima vlasti (poput gender pitanja i pitanja okoliša); - Sistemski razvijati distribucione kanale, analizirati poziciju BiH, te olakšati poslovanje izvoznika smanjenjem roka za povrat PDV-a i drugim mjerama, te jačati promociju i poticaje ciljanih izvoznih kategorija visoke dodane vrijednosti;	- Potaći uspostavu i razvoj klastera i odgovarajućih trening centara koji se uklapaju u globalne lance vrijednosti; - Smanjenje nenadmičnih troškova rada (fiskalnih i parafiskalnih izdvajanja); - Koristiti se projektima javno privatnog partnerstva; - Stimulisati tehničke i naučne studije, razvoj poduzetničkih i kreativnih vještina, učenja stranih jezika; - Jačanje standarda nastavnih znanja, istraživačkog rada i tehničke opremljenosti nastavnih ustanova; - Smanjiti udio onih koji napuštaju i ne nastavljaju obrazovanje na svim obrazovnim nivoima, razviti statistiku obrazovanja, inventivnosti i naučno-istraživačkog rada kao i uključiti se u uporedna mjerenja kvaliteta ishoda obrazovanja; - Uspostaviti novi sistem vrednovanja nastavno naučnog kadra koji će stimulisati kompetencije, naučni rad i ostvarene rezultate; - Jačati razvoj poslovne infrastrukture, uz trajno opredjeljenje na unapređenje i pojednostavljenje pravnog okvira poslovnog okruženja; - Potrebno je inicirati uspostavu fondova riziko kapitala koji bi finansirali MSP, snažno rastuće kompanije;
Zapošljavanje	- Razvoj sektorskih regionalnih centara za profesionalnu obuku i trening; - Prihvatanje koncepta cjeloživotnog učenja kroz razvoj odgovarajućih centara i VET pravnog okvira i institucija; - Staviti institucije na tržištu rada u funkciju bavljenja aktivnim politikama zapošljavanja umjesto obavljanja dosadašnje uloge obezbjeđivanja socijalnih transfera;	- Osigurati sistematsko praćenje pokazatelja razvoja malih i srednjih preduzeća (uključujući zanatske radnje); - Olakšati pristup finansiranju malih i srednjih preduzeća, kao i osigurati dostupnost potrebnih znanja i vještina za njihov brži razvoj i stvaranje novih radnih mjesta; - Olakšati njihovo osnivanje i razvoj, a posebno za mlade u oblastima visoke dodane vrijednosti i sa visokim potencijalom za novo zapošljavanje;
Održivi razvoj	- Konsolidirati sektore i omogućiti olakšano finansiranje u cilju ukupnog razvoja; - Sprovesti acquis Energetske zajednice o sigurnosti snabdijevanja gasom i električnom energijom; - Usvojiti Transportne politike Bosne i Hercegovine za period 2010.–2020.	- Podstaci uvođenje i razvoj informaciono-komunikacionih tehnologija u bh. društvo, u javnu upravu kako bi se olakšale i pojednostavile i pojeftinile administrativne procedure, smanjili troškovi uprave razvojem e-vlada; - Potrebno je osigurati usvajanje i implementaciju cijelog niza aktivnosti od strateškog okvira preko pravnog okvira do poticaja informatizacije društva a posebno visokoškolskih ustanova, zdrastva i drugih servisa poslovne zajednice i građana; - U oblasti poljoprivrede, energije i ekologije nužno je osnažiti strateško, institucionalno okruženje te odrediti prioritete djelovanja; - Cijeli niz zakonskih rješenja je nužno usvojiti u cilju prilagođavanja i razvoja ovih oblasti, koje su od najvećeg značaja za bh. društvo; - Razvoj infrastrukture transporta i komunikacija.

Makroekonomski okvir

- 24. Negativni makroekonomski trendovi uzrokovani svjetskom ekonomskom krizom, u 2009. uglavnom su zaustavljeni u 2010. i 2011.** Iako je zaustavljen daljnji ekonomski pad, teško se može govoriti o oporavku prema predkriznom nivou ekonomske aktivnosti. Naime, u 2010. godini je ostvaren skroman realni rast ekonomije od 1%, čime je tek zaustavljen pad iz prethodne godine. Uprkos znatnom slabljenju rasta izvoza, ekonomski rast je donekle pojačan u 2011. kada je prema procjeni DEP-a ostvarena realna stopa od 1,4%. Za to su bili najzaslužniji privatna potrošnja i investicije koji nakon dvije godine smanjenja ponovo bilježe (skromni) porast.
- 25. Pad privatne potrošnje je zaustavljen u 2011. godini kada je prema procjeni DEP-a zabilježen njen neznatan rast od 0,5%.** Uslijed smanjenja raspoloživog dohotka domaćinstava privatna potrošnja je u 2010. ostvarila realan pad od 1%. Stagnacija tekućih inostranih priliva po osnovu doznaka uz pad kompenzacija zaposlenih iz inostranstva od 18,3%, te negativan devetomjesečni rast socijalnih davanja centralne vlade³ od 0,2%, kao i smanjenje broja zaposlenih (0,2%) praćeno približno jednakim realnim rastom plata, prilično nedvosmisleno ukazuju na smanjenje raspoloživog dohotka. Pritom, njegov realni pad bio je znatno intenzivniji imajući u vidu porast indeksa potrošačkih cijena od 2,1%. Bankarski sektor takođe nije podržao privatnu potrošnju obzirom na smanjenje stanja nestambenih kredita domaćinstava na kraju 2010. od 1%.
- 26. Rast javnih prihoda od 5% i 4,6% u 2010. i 2011., respektivno, nije praćen značajnim rastom rashoda** što je dovelo je i do smanjenja deficita opšte vlade od 47,3% u odnosu na 2010. godinu.
- 27. Dvogodišnji pad investicija je zaustavljen 2011. godine** kada je prema procjeni DEP-a ostvaren skroman realni rast od 6,4%. Na to prije svega ukazuju povećanje vrijednosti izvršenih građevinskih radova od 6,4%, te povećanje vrijednosti uvoza kapitalnih proizvoda od 15,7%.
- 28. Smanjenje domaće privatne i javne štednje, te negativan priliv direktnih stranih ulaganja znatno su otežali finansiranje investicija.** Slaba izvozna tražnja i spor oporavak bh. izvoznih tržišta su nesumnjivo umanjili interes za investiranjem. Konačno, iako nema zvaničnih podataka o tome, pad izvoza je najvjerovatnije direktno ili indirektno u velikoj mjeri ugrozio profitabilnost niza domaćih preduzeća ugroživši time glavni izvor finansiranja privatnih investicija.
- 29. Rast vanjske trgovine dodatno je oslabljen u 2011. i to posebno u domenu izvoza** koji je prema procjeni DEP-a ostvario realni rast od svega 3%. Realni rast obima vanjske trgovine je bio znatno viši u odnosu na ostvareni nominalni rast kako u domenu izvoza tako i u domenu uvoza. Naime, nominalni porast uvoza roba i usluga u 2011. godine iznosio je 14%. U isto vrijeme, nominalni rast izvoza iznosio je 15,9%. Porast svjetskih cijena nafte od približno 30%, te hrane i pića od skoro 12%, bili su glavni faktori porasta nominalne vrijednosti uvoza. Snažan porast proizvodnje baznih metala od 23,5% bio je jedan od glavnih nosilaca snažnog realnog rasta izvoza u 2011.
- 30. Na tržištu rada se već drugu godinu zaredom nastavlja smanjenje broja zaposlenih.** Smanjenje broja zaposlenih lica u 2011. godini je bilo većeg intenziteta u odnosu na 2010. godinu. U 2011. zabilježeno je smanjenje broja zaposlenih od 0,7% g/g uz negativan realni rast plata zbog inflacije od 3,7%.
- 31. Inflacija je u 2011. godini veća u odnosu na 2010. godinu.** Rast potrošačkih cijena od 3,7%, bio je praćen porastom novčane mase M2 od 5,8%.
- 32. Naprijed navedeno ukazuje da će ekonomski oporavak teći veoma sporo i da će biti potrebno nekoliko godina da bi se dostigao nivo ekonomske aktivnosti iz 2008.**

Razvoj prema ciljevima Strategije razvoja BiH

- 33. Mnoge zemlje su postigle rast BDP-a povećanjem izvoza, ali su i unatoč tome propustile prevesti taj rast u industrijaliziranost, produktivnu zaposlenost i smanjenje siromaštva.** Za tranzicijske zemlje poput BiH se može kazati da su, unatoč relativnom snažnom rastu u predkriznom razdoblju propustile reindustrijalizirati ekonomiju i povećati zaposlenost. Postignut je rast, ali ne i razvoj⁴. Ekonomisti koji se bave pitanjima razvoja traže druge puteve, teorije i instrumente koji bi omogućili analizu ekonomskih promjena, strukturnu transformaciju i silnice koje omogućavaju veću brzinu dostizanja razvijenih zemalja. Takva, nova paradigma definira se kao sustav znanja i neovisnih teorija koje omogućavaju ne samo analizu procesa dostizanja razvijenih i evaluaciju razvojnih politika, nego i utvrđivanje pravca, prirode i granica istraživanja.⁵

³ Centralna vlada direktno i kroz fondove distribuira najveći dio socijalnih transfera. U poređenju s njom općine imaju skoro marginalnu ulogu.

⁴ ILO (2011)

⁵ Kuhn (1970).

34. Teorija rasta analizira dostizanje zemalja s visokim dohotkom kroz modele fokusirane na tehnologiju i ljudski kapital u funkciji povećanja produktivnosti. Zemlje s nižim dohotkom trebaju ostvarivati akumulaciju znanja i tehnologija, ulagati u ljudski kapital i moderan fizički kapital, u infrastrukturu i institucije kako bi povećale ukupnu produktivnost faktora i postigle veću putanju rasta. Promatrajući kroz prizmu teorije rasta, dostizanje zemalja s visokim dohotkom je zapravo rast produktivnosti. Zemlje s nižim dohotkom trebaju dostizati zemlje s višim dohotkom većim prinosima na ulaganja u ljudski i fizički kapital.

35. Domaća tržišta malih ekonomija, a posebno ako su dodatno iscjepkana, daju malo mogućnosti privredi da se specijalizira u oblastima u kojima postoji potencijalna komparativna prednost. Domaća tražnja ni u kojem slučaju ne može biti zamjena za ogromno vanjsko tržište i njegovu elastičnost. Drugo očigledno ograničenje su osobine i zahtjevi domaće tražnje, koji ne moraju nužno odgovarati onome što domaći proizvođači najbolje proizvode.⁶ Iz tih razloga strategija koja gleda prema unutra zatvara vidokrug djelovanja. Odnosno, ako je njen glavni fokus na supstituciji uvoza, ona ne može proizvesti željene rezultate i voditi većem životnom standardu građana.

36. Značajni finansijski doprinosi dijaspora u formi novčanih doznaka, te investicijski i štedni potencijal dijaspora ukazuju na potrebu posvećivanja veće pažnje migraciji i načinima na koji ona može snažnije uticati na investiranje, zapošljavanje i otvaranje malih i srednjih preduzeća u BiH. Prema podacima Centralne banke BiH, dijaspora je u 2010. godini poslala skoro 2 milijarde KM u obliku novčanih doznaka što čini 7% BDP-a BiH za 2010⁷. Osim novčanih doznaka, štednja migranata, iako većinom zadržana u zemljama prijema, predstavlja ogroman finansijski resurs i nekoliko puta je veća od iznosa poslanih novčanih doznaka. Pretpostavlja se da je riječ o iznosu od nekoliko milijardi eura godišnje⁸ uštede što bi uz odgovarajuće mjere moglo biti usmjereno ka investiranju i štednji u BiH. Što se tiče realizovanih investicija, u BiH se ne vode zasebni podaci o investicijama iz dijaspora i pretpostavka je da su one relativno male. Međutim, gledajući na iznos štednje u dijaspori i veze koje dijaspora održava sa BiH, očigledno je da postoje realne pretpostavke za više investiranja iz dijaspora.

6 Svetska Banka, Komisija za rast i razvoj, "The Growth Report Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development", The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank 2008, str.23, pristupljeno 20.05. 2011 <http://cgd.s3.amazonaws.com/GrowthReportComplete.pdf>

7 CB BiH, Godišnji izvještaj za 2010. godinu

8 IOM, IASCI. 2010. "Maximising the Development Impact of Migration-related Financial Flows and Investment to Bosnia and Herzegovina."

I. Makroekonomska stabilnost

I.1. Benchmark indikatori

Tabela 2: Benchmark indikatori ekonomije BiH, 2006.-2011.

Cilj Makro stabilnost	Bazna vrijednost indikatora je benchmark odnosno prosjek EU4=100							
	Nivo	Izvor	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
BDP per capita (u odnosu na prosjek EU4=100)	BiH	1	41	39	39	42	40	41
BDP u tek. cijenama (u odnosu na prosjek EU4=100)	BiH	1	15	14	15	16	16	15
Indeks potrošačkih cijena CPI (nominalni indikator)	BiH	4	6,1	1,5	7,4	-0,4	2,1	3,7
Uporedni nivo cijena (EU27=100) (nominalni indikator)	BiH	4	:	:	:	:	57	57
Nejednakost-Gini - distribucija potrošnje (nominalni ind.)	BiH	2	:	36,2	:	:	:	:
Zaštita investitora (u odnosu na prosjek EU4)	BiH	2	:	:	82	84	83	85
Makroekonomska stabilnost (u odnosu na prosjek EU4)	BiH	3	111	96	100	96	93	95
Sofisticiranost fin. tržišta (u odnosu na prosjek EU4)**	BiH	3	:	95	89	85	83	80
Stopa agregatne štednje (u odnosu na prosjek EU4)	BiH	3	:	41	53	50	45	47
Ukupna porezna stopa (u odnosu na prosjek EU4)	BiH	2	:	98	107	106	168	191
Finansijske usluge (u odnosu na prosjek EU4)*	BiH	3	:	:	81	:	84	:
Bruto dug/BDP (%) (nominalni indikator)	BiH	1	21,3	18,2	17,2	21,8	28,8	36,9
Budžetski saldo (% BDP) (nominalni indikator)	BiH	1	2,85	1,18	-2,18	-4,45	-2,49	-1,27

*dvogodišnji indikator** od 2010: Razvoj finansijskih tržišta; 1-Eurostat; 2-Svjetska banka; Doing Business (online baza podataka); 3-Svjetski ekonomski forum; 4-BHAS

37. Postoji trend relativnog zaostajanja BiH u odnosu na zemlje komparatore. To se vidi po kretanju BDP per capita koji je u 2010. i 2011. relativno jednak onome iz 2006. Naime, udio od 41% prosjeka prema 4 EU zemlje komparatora koji smo imali 2006. i nakon 5 godina je ponovo na istoj poziciji, odnosno umjesto sužavanja jaza u odnosu na komparatore, prema nekim pokazateljima naše stanje se pogoršava. Ovo je očigledno imajući u vidu pokazatelje poput makroekonomske stabilnosti, razvoja finansijskih tržišta te stope bruto duga prema BDP-u gdje gubimo korak sa komparatorima.

38. Veliki obim i uticaj javnog sektora i brojne prepreke razvoju privatnog sektora usporavaju proces seljenja faktora proizvodnje iz manje u više profitabilne djelatnosti. Time se, naravno, negativno utiče na konkurentnost bh. ekonomije⁹. Opredijeljenost za strukturne reforme i čvrste javne finansije i dalje je neujednačena u BiH. Izvjesne mjere fiskalne i strukturalne reforme su nedavno provedene pod pritiskom budžetskog debalansa i međunarodnih programa podrške, no vanjskotrgovinske i fiskalne neravnoteže ostaju.¹⁰

39. Brzo rastuće ekonomije obično štede značajan dio dohotka - stope nacionalne štednje od 20-25% ili više su uobičajene. Zemlje se mogu osloniti na ino kapital radi finansiranja investicija, međutim, to pokazuje nejasne rezultate. Ino štednja kao motor razvoja je neper-

fektna zamjena za domaću, uključujući javnu štednju.¹¹ Stoga su razvoj i produbljivanje finansijskih tržišta nužan preduslov bržeg socio-ekonomskog razvoja društva kao cjeline. Uzrok zaostajanja je relativno neproduktivan karakter štednje.

40. Kreditni rejting BiH posljednjih godina je u padu, što se može vidjeti iz izvještaja dviju međunarodnih rejting agencija Moody's Investors Service i Standard & Poor's koje objavljuju svoje analize o BiH. Prema zadnjim analizama i objavljenom izvještaju, dana 30. novembra 2011. Agencija Standard & Poor's snizila je kreditni rejting sa B+ (negativni izgled) na B (negativno - na posmatranju), dok su zadnje analize agencije Moody's Investors Services na dan 16. maja 2011., bile također negativne B2 (negativni izgledi). Kada pogledamo prethodne godine, Bosna i Hercegovina je imala puno bolji kreditni rejting, gdje smo bili ocjenjivani pozitivno i sa stabilnim izgledima. Ipak, zbog političke i ekonomske situacije u zemlji, zastoja u formiranju Vijeća ministara i kašnjenjem usvajanja budžeta gdje se dovelo u pitanje i vrijeme izmirivanja obaveza prema međunarodnim institucijama, došlo je do negativne ocjene i pada kreditnog rejtinga. Negativan kreditni rejting zemlje utiče i na bh. ekonomiju kroz finansijski sistem, gdje padom kreditnog rejtinga, između ostalih posljedica, dolazi i do rasta kamatnih stopa.¹²

⁹ Evropska komisija, "Izvještaj o napretku Bosne i Hercegovine u 2010.", Brisel, 9.11.2010, str.37, preuzeto sa www.dei.gov.ba, 22.06.2011.

¹⁰ Evropska komisija, "Izvještaj o napretku Bosne i Hercegovine u 2010.", Brisel, 9.11.2010, str. 35, preuzeto sa www.dei.gov.ba, 22.06.2011.

¹¹ Svetska banka, Komisija za rast i razvoj, "The Growth Report Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development", The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank 2008, str. 3, pristupljeno 20.05. 2011. <http://cgd.s3.amazonaws.com/GrowthReportComplete.pdf>

¹² U dodatku (Aneks 4.) je tabela sa objašnjenjem oznake rejtinga

Tabela 3: Kreditni rejting BiH

Agencija	Datum	Rejting	Aktivnost
Standard & Poor's	30.11.2011.	B/ na posmatranju-negativno	Snižen rejting
Standard & Poor's	28.07.2011.	B+/ negativni izgledi	Izgled izmijenjen
Moody's Investors Service	16.05.2011.	B2/ negativni izgledi	Izgled izmijenjen
Standard & Poor's	08.12.2009.	B+/ stabilni izgledi	Potvrđen rejting
Standard & Poor's	22.12.2008.	B+/ stabilni izgledi	Dodijeljen rejting
Moody's Investors Service	17.05.2006.	B2/ stabilni izgledi	Povećan rejting
Moody's Investors Service	29.03.2004.	B3/ pozitivni izgledi	Dodijeljen rejting

Izvor: Moody's Investors Service; Standard & Poor's

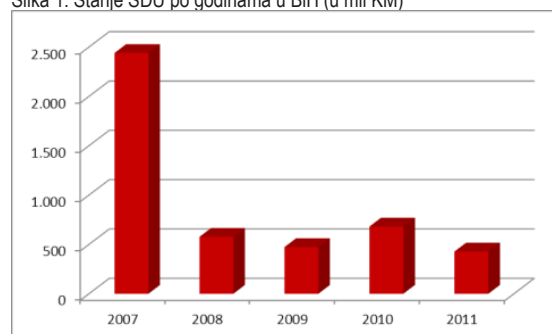
I.2. Analiza trendova

I.2.1. Vanjski sektor

41. Strana direktna ulaganja u Bosni i Hercegovini u 2011. godini bilježe pad u odnosu na vrijednosti u istom periodu 2010. godine. Prema revidiranim podacima Ministarstva vanjske trgovine i ekonomskih odnosa u BiH strana ulaganja u 2011. godini su iznosila 428¹³ miliona KM što predstavlja smanjenje u odnosu na ulaganja u istom periodu 2010. godine za 59,2%. Treba uzeti u obzir da je ovaj iznos ulaganja takođe i manji za više nego duplo od prosjeka ulaganja u zadnjih 5 godina (919,9 miliona KM¹⁴).

42. Direktna strana investicije registrirane u Centralnoj banci BiH u 2011. godini su iznosile 566,9 miliona KM¹⁵. Od tog dijela 389,80 miliona KM se odnosilo na vlasničke udjele, zadržane zarade su bile negativne - 8 miliona KM, dok se 185,1 miliona KM odnosi na ostali kapital. Od toga iznosa zaduživanje (borrowings) je iznosilo 178,8 miliona KM dok je ostalo (other) iznosilo 6,3 miliona KM.

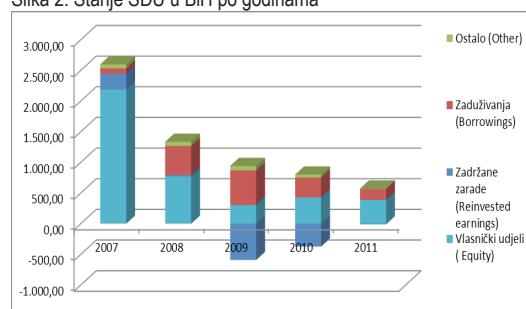
43. Na nizak nivo FDI u 2010. značajan uticaj su imali i poslovni gubici ino kompanija u BiH, kao i vraćanje međukompanijskih zajmova (u slučaju komercijalnih banaka). Portfolio ulaganja u 2010. su umanjila finansijski račun za 130 miliona KM. Finansijske institucije (banke) iz BiH, zbog slabe kreditne aktivnosti u zemlji, traže stalni izvor zarade, pa se u posljednje vrijeme sve više odlučuju na ulaganje u različite hartije od vrijednosti na stranim tržištima. U 2009. se najviše ulagalo u obveznice, a u 2010. u instrumente novčanog tržišta.

Slika 1: Stanje SDU po godinama u BiH (u mil KM)¹⁶

Izvor: MVTEO

44. Prema podacima MVTEO-a, SDU su 2011. godini pretežno imale karakter dokapitalizacija. Od toga iznosa na povećanje kapitala ranije osnovanih kompanija se odnosilo 327,3 miliona KM, na osnivanje novih 213,8 miliona KM, smanjenje kapitala je iznosilo 116,32 miliona KM dok je neraspoređeno 3,64 miliona KM.

Slika 2: Stanje SDU u BiH po godinama

Izvor: CBBiH

45. Sredinom 2010. došlo je do ukidanja obaveza stranih ulagača da registriraju ulaganja kod Ministarstva vanjske trgovine i ekonomskih odnosa (MVTEO). Izmjene i dopune Zakona o politici direktnih stranih ulaganja u BiH¹⁷ su znatno pojednostavile i skratile proces registracije. Strani investitor se sada registrira samo kod nadležnog suda, na kojem je obveza izvijestiti nadležno

13 Zadnji revidirani izvještaj. Podatak dobijen na osnovu novog sistema evidentiranja registracije stranih privrednih subjekata kod nadležnih sudova dok su u prethodnim godinama evidentirani od strane Ministarstva vanjske trgovine i ekonomskih odnosa.

14 Treba uzeti u obzir da su ulaganja u 2007. godini bila rekordna (privatizacija Telekom RS) i iznosila su 2.440 miliona KM.

15 Direktna strana ulaganja (tokovi i stanja) kompilirana su u skladu sa najnovijim metodološkim uputstvima i preporukama Međunarodnog monetarnog fonda (MMF) i Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD). Detaljan metodološki pristup kompilaciji i prezentiranju je predstavljen u MMF-ovom Priručniku za platni bilans - šesto izdanje i OECD-ovom Okvirnom konceptu definicije direktnih stranih ulaganja - četvrto izdanje.

16 Prema najnovijim revidiranim podacima MOFTER

17 Sl. gl. 48/10 od 14.07.2010.

ministarstvo. U toku je provođenje projekta uspostavljanja sistema jedinstvenog evidentiranja i izvještavanja registracija SDU prema MVTEO kod nadležnih sudova. U toku je priprema za realizaciju novog projekta kojim bi trebalo da se ovaj već postojeći sistem unaprijedi.

46. Direktna strana ulaganja su, uprkos još uvijek skromnom nivou (2,1% BDP-a), ne samo obezbijedila više od četvrtine finansiranja deficita, nego su ujedno bila i najznačajniji izvor rasta ukupnih finansijskih priliva u BiH tokom 2011. godine. Rast finansijskih priliva je dodatno ojačan gotovinom i depozitima koji nakon prošlogodišnjeg odliva bilježe priliv, intenziviranjem rasta ostale neto pasive, te znatnim smanjenjem odliva po osnovu portfolio investicija u odnosu na prethodnu godinu. S druge strane, prilivi po osnovu kapitalnih transfera, trgovačkih kredita i zajmova kojima se tokom 2011. finansiralo preko 40% deficita su bili znatno niži u odnosu na prethodnu godinu.

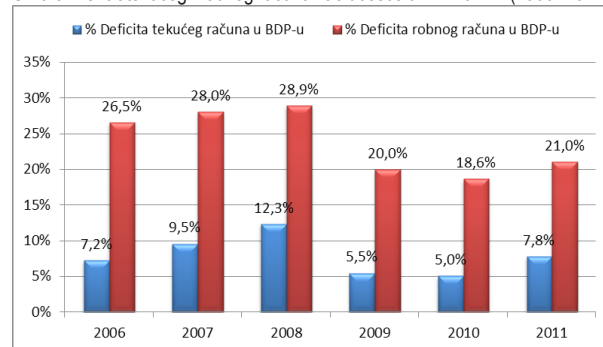
47. Deficit tekućeg računa BiH najbolje odslikava ogroman jaz između niske stope domaće štednje i investicija potrebnih za rast i razvoj. Inostrana štednja se mobilizira i „uvozi“ kroz inostrane zajmove, direktna ulaganja (FDI) ili razne vidove pomoći. Relativno skroman ekonomski rast u 2011. godini, praćen padom tekućih priliva novca iz inostranstva od 2,5%, rezultirao je povećanjem bruto nacionalnog raspoloživog dohotka u BiH od svega 2,64%. Ovo je veoma skromno, pogotovo u poređenju sa znatno snažnijim nominalnim povećanjem finalne potrošnje od 3,5%, što je dovelo do pada bruto nacionalne štednje od 5,5%.

48. Pozitivan uticaj na nacionalnu štednju desio se kroz jačanje (bruto nacionalnog) raspoloživog dohotka, jer je tokom 2011. godine zabilježen pad izvoza usluga od 5,4% praćen još većim smanjenjem uvoza od 7,1% usluga. Negativan uticaj na nacionalnu štednju odrazio se kroz slabljenje raspoloživog dohotka zbog nastavaka snažnog smanjenja ostalih investicija od 21%, uz skroman priliv tekućih transfera od svega 2,5%. Moramo spomenuti i snažan porast vanjskotrgovinskih cijena pri čemu su uvozne cijene rasle (9,8%) brže od izvoznih (8,7%).

49. Na tekućem računu platnog bilansa u 2011. godini zabilježen je značajan rast deficita (58%), što je rezultat rasta uvoza i nedovoljnog rasta izvoza. Deficit tekućeg računa je u posmatranom periodu iznosio 2,2 milijardi KM. Deficit tekućeg računa platnog bilansa BiH je u 2010. iznosio 1,5 milijardi KM odnosno 6,1% BDP-a,¹⁸ što je za 0,3% manje u odnosu na 2009. U 2010. ostvaren je najniži registrovani iznos deficita na tekućem računu u zadnjih 10 godina. Osnovni razlog ovako niskog deficita leži u činjenici da je upravo u 2010. spoljnotrgovinski račun (koji je tradicionalno najveći uzročnik visokog deficita

na tekućem računu) zabilježio najmanji deficit u posmatranih deset godina (6,35 milijardi KM ili 26% BDP-a).¹⁹ Razlozi koji stoje iza ovakvog trenda su recesija koja je BiH zahvatila koncem 2008., a koja je imala uticaja na smanjenu kupovnu moć i smanjene investicije i u 2010.

Slika 3: Deficit tekućeg i robnog računa kao učešće u BDP-u BiH (2006.-2011.)

Izvor: Centralna banka BiH

50. Stopa rasta izvoza (15,9%) je rasla brže u odnosu na uvoz (14%), što nije doprinijelo smanjenju trgovinskog deficita. U odnosu na 2010. robni deficit se povećao za 12%, a nominalno je iznosio 7,35 milijardi KM. Samo u prvom polugodištu 2011. robni deficit se uslijed rasta izvoza i pada uvoza blago smanjio, ali je kraj godine donio intenziviranje uvoza pa je deficit u drugom polugodištu 2011. porastao za 8%.

51. Na računu dohotka ostvaren je suficit od 320 miliona KM (godišnje smanjenje od 22%). Najznačajnija stavka – kompenzacije zaposlenim (726 miliona KM), je zabilježila rast od 5,4%. Investicioni dohodak (405 miliona KM) povećan je za 46%.

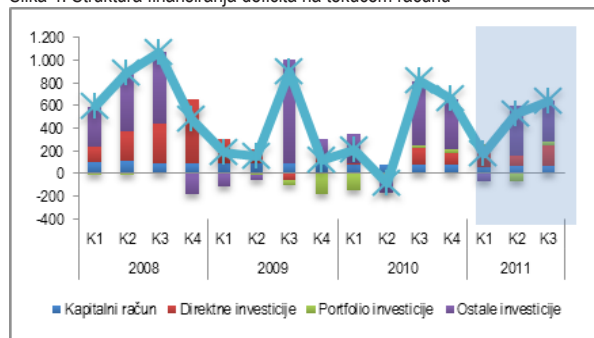
52. Značajan izvor prihoda za bh. ekonomiju su tekući transferi (3,4 milijarde KM), koji su bilježili lagani rast od 2,5% na godišnjem nivou. Najznačajnija kategorija u okviru njih, novčane pošiljke zaposlenih, porasla je za 1,2%. To se djelimično i očekivalo s obzirom na globalni oporavak od recesije i blago poboljšanje raspoloživog dohotka bh. dijaspor, koja tradicionalno šalje novac svojoj rodbini i prijateljima u BiH.

53. Kapitalni račun već odavno ne predstavlja značajan izvor finansiranja deficita na tekućem računu, s obzirom da se radi o kapitalnoj pomoći iz inostranstva, značajno umanjenoj u posljednjih par godina, a u 2011. godini se radilo o iznosu od 358 miliona KM (smanjenje od 5,7% g/g). Kroz finansijski račun vidljivo je da se priliv stranih direktnih investicija (612 miliona KM) u 2011. značajno popravio u odnosu na 2010. godinu uz rast od 80%. Finansiranje iz stavke ostalih investicija povećano je za 6,4%. Na otplatu glavnice zajma u 2011. je otišlo oko milijardu KM što predstavlja godišnje povećanje od 22%.

18 Odnosi se na učešće u proizvodnom BDP-u za 2010. procijenjenom od strane BiH Agencije za statistiku.

19 Isto.

Slika 4: Struktura finansiranja deficita na tekućem računu

Izvor: Centralna banka BiH

54. Trgovinski krediti su, nakon pada u 2009., zabilježili oporavak uvoza u 2010., uz rast na strani obaveza za oko 77 miliona KM (548 miliona KM). Međutim, aktivna strana istog računa je povećana za oko 73,4 miliona, tako da je finansiranje iz ove stavke u 2010. iznosilo oko 475 miliona KM. Trgovinski krediti koji imaju učešće od 16% u finansiranju deficita bilježe pad priliva od 32,3% uslijed:

- pada obaveza bh. uvoznika prema inostranim dobavljačima od 5,9% (19,2% finansiranja deficita);
- povećanja stanja inostranih potraživanja bh. izvoznika nakon prošlogodišnjeg smanjenja potraživanja u inostranstvu;
- Devetomjesečni pad priliva po osnovu zajmova od 19,1% (13% finansiranja deficita) nastao je kao rezultat:
- Pada novih i otplate postojećih zajmova od približno 22% i
- Novi zajmovi iznosili skoro 60%, a otplate 46% deficita tekućeg računa

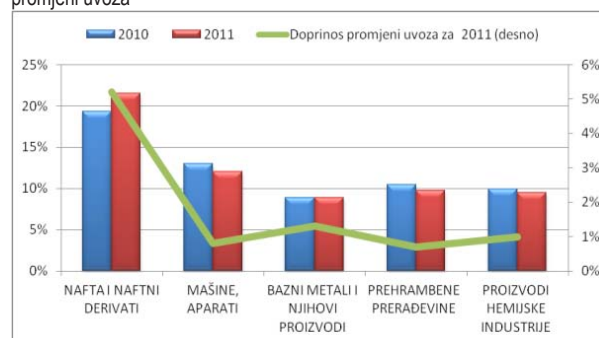
55. Postepeno slabljenje trgovine (realna stopa robnog rasta izvoza iznosi 6,6%, a uvoza 3,8% u 2011. godini) i drugih ekonomskih tokova (blagi rast tekućih transfera od 2,5%) dovode do otežanog finansiranja deficita tekućeg računa, a samim tim i do smanjenja deviznih rezervi od 33 miliona za 2011. godinu. Na kraju navedene godine dostižu nivo od 6,4 milijarde KM, što je dovoljno za finansiranje 4,7 mjeseci prosječnog uvoza roba i usluga.

56. Značajnije kategorije proizvoda koje ostvaruju suficit su: drvo i proizvodi od drveta, odjeća i obuća, namještaj i električna energija. Posmatrajući strukturu robne razmjene po strukturi proizvoda, 33% spoljnotrgovinske razmjene BiH čine poluproizvodi i proizvodi sa niskom dodatnom vrijednošću (tzv. intermedijarni proizvodi), ne-trajni proizvodi za široku potrošnju imaju učešće od 23%, kapitalni proizvodi čine 13%, a energija 19% od ukupne robne razmjene u 2011. godini.

57. Najznačajnije uvozne stavke su: nafta i naftni derivati, mašine i aparati, bazni metali (dominantno aluminij, željezo i čelik) i proizvodi od baznih metala, te prehrana, dok su najznačajnije izvozne pozicije također bazni metali i njihovi proizvodi, mašine i aparati, te rezervni dijelovi za autoindustriju, i gotovi proizvodi poput namještaja, odjeće i obuće.

58. U strukturi uvoza nije bilo značajnijih promjena. Pet najzastupljenijih kategorija proizvoda u strukturi ukupnog uvoza učestvuju sa 62%, dok na sve ostale proizvode otpada 38% u odnosu na ukupni uvoz. Najviše su se uvozili proizvodi mineralnog porijekla u iznosu od 3,4 milijarde KM, gdje dominiraju nafta i naftni derivati 2,3 milijardi KM. U odnosu na 2010. godinu, ostvaren je rast uvoza ove vrste proizvoda za 26% zbog značajnog rasta cijena na svjetskom tržištu od 39%. Ova kategorija proizvoda doprinijela je ukupnom rastu vrijednosti uvoza BiH u 2011. godini od 5,2 procentna poena, u ukupnom uvozu ima učešće od 22,3%. Drugo mjesto po vrijednosti uvoza zauzimaju mašine, aparati i mehanički uređaji, čiji je uvoz u 2011. godini iznosio 1,8 milijardi KM ili 12% ukupnog uvoza roba. U odnosu na 2010. godinu, vrijednost uvezenih mašina je porasla za 4%. Ova kategorija proizvoda najviše se uvozila iz Njemačke i Italije. Vrijednost uvoza prehrambenih prerađevina u 2011. godini u odnosu na 2010. godinu povećala se za 7,1%. BiH je tokom 2011. godine uvezla prehrambenih prerađevina u vrijednosti od 1,5 milijardi KM. Prehrambene prerađevine u ukupnom uvozu BiH za 2011. godinu imaju učešće od 9,8%. Ova kategorija proizvoda uvozila se najviše iz susjednih zemalja, Hrvatske i Srbije, koje su u isto vrijeme i najznačajniji trgovinski partneri BiH. Porast uvoza prehrambenih prerađevina je posljedica rasta cijena hrane na svjetskom tržištu od 19,7%. Vrijednost uvoza proizvoda hemijske industrije je 1,4 milijarde KM (što čini 9,5% ukupnog uvoza BiH), a u odnosu na 2010. godinu ostvaren je rast uvoza proizvoda hemijske industrije za 9,6%. Od proizvoda hemijske industrije, BiH je najviše uvozila farmaceutske i kozmetičke proizvode, i to najviše iz Njemačke, Slovenije i Srbije. Sljedeća značajnija uvozna stavka su bazni metali koji u vrijednosti ukupnog uvoza učestvuju sa 8,9%. Bazni metali su ostvarili stopu rasta od 14,5% u odnosu na 2010. godinu, a najviše su se uvozili željezo i čelik, njihovi proizvodi, te aluminij i proizvodi od aluminija. Doprinos ove grupe proizvoda u ukupnom uvozu je iznosio 1,3 procentna poena.

Slika 5: Učešće pojedinih kategorija proizvoda u ukupnom uvozu i doprinos promjeni uvoza

Izvor: Agencija za statistiku BiH

59. BiH je u 2011. na međunarodno tržište najviše izvozila bazne metale kao i njihove proizvode, zatim rezervne dijelove za automobilsku industriju, namještaj, električnu energiju i hemijske proizvode. Bazni metali

su izvezeni u vrijednosti nešto višoj od 1,9 milijardi KM, što čini skoro četvrtinu od ukupnog izvoza BiH i imaju učešće od 23,5%. U odnosu na isti period 2010. godine ostvaren je značajan rast izvoza baznih metala u iznosu od 20,5%. U kategoriji baznih metala najviše su se izvozili aluminij i proizvodi od aluminija, te željezo i čelik i njihovi proizvodi.

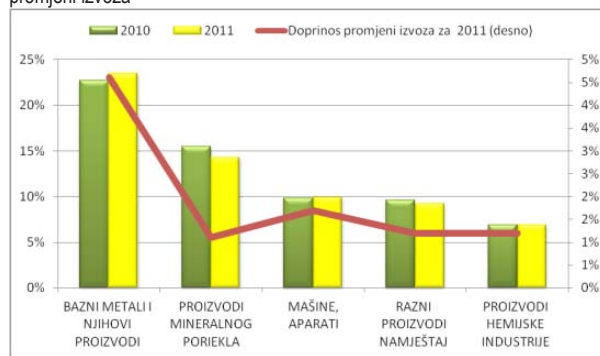
60. Posljedica rasta izvoza je opravak od ekonomske krize svjetskih tržišta i rast njihove potražnje, ali takođe još jedan od uzroka rasta izvoza baznih metala je porast cijena metala na svjetskom tržištu u odnosu na cijene u 2009. i 2010. godini. Ova kategorija proizvoda sa 4,6 procentna poena doprinosi ukupnom rastu izvoza. Obzirom na značaj ove kategorije proizvoda u ukupnom izvozu, treba joj se posvetiti posebna pažnja i pronaći načina za širenje plasmana ovih proizvoda na svjetska i evropska tržišta. BiH je u 2011. godini izvezla mašina i aparata u iznosu od 815 miliona KM ili 9,9% ukupne vrijednosti izvoza. Rast izvoza mašina i aparata u 2011. godini bio je 17,1%. Jedan od razloga zbog kojih je ova kategorija proizvoda doživjela rast izvoza je taj što BiH izvozi dosta rezervnih dijelova (koji spadaju u ovu kategoriju proizvoda) za autoindustrije evropskih zemalja koje su se stabilizovale nakon ekonomske krize i postepeno vraćaju narudžbe na stanje koje je bilo prije krize.

61. Ohrabruje ubrzani rast izvoza namještaja (kategorija raznih proizvoda) što može ukazivati na premještanje fokusa drvno-prerađivačke industrije na proizvodnju i izvoz proizvoda veće dodane vrijednosti. U odnosu na 2010. godinu rast vrijednosti izvoza namještaja je iznosio 12,1% i dostigao vrijednost od 760 miliona KM. Izvoz namještaja u ukupnom ostvarenom izvozu za 2011. godinu učestvuje sa 9,2%. Namještaj se najviše izvezio na tržišta Njemačke i Italije.

62. Značajna izvozna kategorija su hemijski proizvodi kojih je tokom 2011. godine izvezeno u vrijednosti od 570 miliona KM (učešće 6,9%). U odnosu na 2010. godinu ova kategorija proizvoda bilježi rast od značajnih 16,8% i doprinosi rastu izvoza sa 1,2 procentna poena.

63. Značajna kategorija izvoza je i električna energija koja spada u kategoriju "Proizvodi mineralnog porijekla", koja je vrijednost izvoza od 1,3 milijarde KM tokom 2011. godine, gdje na naftu otpada 494 miliona KM, a na električnu energiju 370 miliona KM izvoza. Pad vrijednosti izvoza električne energije u odnosu na 2010. godinu iznosio je 23%. BiH električnu energiju najviše izvozi na tržišta Hrvatske i Srbije. Bitno je spomenuti da BiH u spoljnoj trgovini s električnom energijom ostvaruje suficit, uprkos padu izvoza iste.

Slika 6: Učešće pojedinih kategorija proizvoda u ukupnom izvozu i doprinos promjeni izvoza

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Tabela 4: Učešće pojedinih kategorija proizvoda u trgovinskom deficitu/suficitu BiH

Kategorija proizvoda	2010.		2011.	
	Deficit/suficit	Učešće	Deficit/suficit	Učešće
PROIZVODI MINERALNOG PORIEKLA	-1.528.236	23,4%	-2.140.701	29,3%
MAŠINE I APARATI	-1.068.019	16,4%	-1.055.096	14,4%
BAZNI METALI I PROIZVODI OD BAZNIH METALA	399.833	-6,1%	550.579	-7,5%
PREHRAMBENE PRERAĐEVINE	-1.164.291	17,9%	-1.203.762	16,5%
PROIZVODI HEMIJSKE INDUSTRIJE	-857.050	13,1%	-904.928	12,4%
TRANSPORTNA SREDSTVA	-601.530	9,2%	-864.774	11,8%
RAZNI PROIZVODI - NAMJEŠTAJ	412.010	-6,3%	508.874	-7,0%
DRVO I PROIZVODI OD DRVETA	269.869	-4,1%	336.173	-4,6%
*Električna energija	288.363	4,4%	251.381	-3,4%
DEFICIT UKUPNO	-6.520.699	100%	-7.303.315	100%

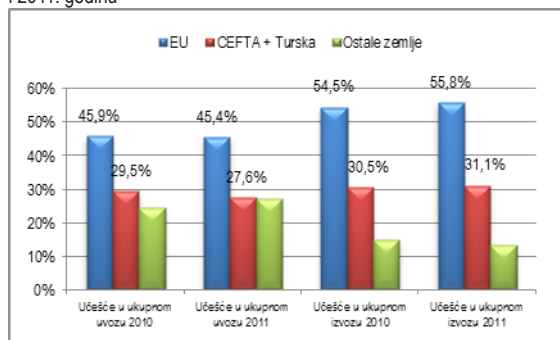
* Električna energija je izdvojena iz grupe Mineralnih proizvoda zbog značaja za bh. izvoz i zato što ostvaruje suficit. Izvor: Agencija za statistiku BiH

64. Posmatrajući ukupnu robnu razmjenu BiH sa regionalnim grupacijama u 2011. godini, najveći obim trgovine BiH je ostvarila sa zemljama članicama EU i to u iznosu od 49% od ukupnog obima spoljne trgovine. Uvoz iz zemlja EU u 2011. godini porastao je za 12,7% u odnosu na 2010. godinu i iznosi 7 milijardi KM. Od ukupno ostvarenog uvoza tokom 2011. godine na uvoz iz zemalja članica EU otpada 45,3%.

65. Izvoz iz BiH u zemlje EU porastao je za čak 18,5%. Učešće bh. izvoza na tržište EU iznosi 55,7% od ukupno ostvarenog izvoza u 2011. godini. Posmatrajući nominalnu vrijednost izvoza, BiH je na tržište EU izvezla 4,5 milijardi KM robe i proizvoda. BiH je tokom 2011. godine bilježila višu stopu rasta izvoza na tržište EU, zbog oporavka zapadnoevropskih tržišta od ekonomske krize kojom su bili zahvaćeni prethodnih godina. U narednim godinama očekuje se sve veći obim trgovine sa zemljama članicama EU zbog postepenog smanjenja carina do 2013. godine i konačno njihovog ukidanja krajem 2013. godine. Tokom 2011. godine BiH je u trgovanju sa zemljama članicama EU ostvarila trgovinski deficit u iznosu od 2,4 milijarde KM i u odnosu na 2010. godinu deficit je blago rastao za 3,3%.

66. BiH je sa zemljama „Turskom i članicama CEFTA-e“ ostvarila obim trgovine koji obuhvata 28,8% u ukupnom obimu spoljne trgovine, a iskazan vrijednosno iznosi 6,8 milijardi KM. Tokom 2011. godine došlo je također do povećanja uvoza iz asocijacije „Turska i članice CEFTA“ za 6,9% u odnosu na 2010. godinu. Nominalna vrijednost uvoza iznosila je 4,2 milijarde KM i ostvareno je učešće uvoza od 27,6%. Izvoz iz BiH u 2011. godini imao je veći rast od uvoza i povećao se za 18,3% u odnosu na 2010. godinu. Učešće izvoza na ova tržišta iznosi 31,1% od ukupno ostvarenog izvoza tokom 2011. godine.

Slika 7: Učešće u ukupnom uvozu i izvozu po grupacijama zemalja za 2009. i 2011. godinu

Izvor: Agencija za statistiku BiH

67. U 2010. u BiH svega 3-5% etabliranih biznisa ima izrazitu izvoznu orijentaciju (76-100% kupaca su ino kupci), što je najniža razina internacionalizacije u regiji (v. tabelu 5). Nadalje, 57-61% etabliranih biznisa uopće nemaju ino kupaca.²⁰

Tabela 5: Međunarodna orijentiranost u BiH u 2010. godini u odnosu na zemlje uže regije

	% TEA: 76-100% ino kupaca	% TEA: nema ino kupaca	% EB: 76-100 ino kupaca	% EB: Nema ino kupaca
BIH	2,8	57,3	5,1	61,3
HRV	15,9	25,8	20,4	0,0
SLO	13,7	38,3	8,1	30,2
MAK	9,5	34,4	6,7	29,7

Izvor: Umihanić B. et al. (2011) GEM BiH 2010 - Poduzetništvom do novih radnih mjesta.
Tuzla: Centar za razvoj poduzetništva.

68. Za razvijanje politike strateških proizvoda neophodno je da zemlja, radi sigurnog i održivog razvoja, ustanovi bilanse potreba i stanja, u kojima će poseban dio sačinjavati pregled ključnih izvoznih i uvoznih proizvoda. Kao strateški izvozni sektori u okviru dokumenta *Strategija rasta izvoza BiH*²¹ navedeni su: drvni sektor, poljoprivredni i prehrambeni sektor, metalni sektor, građevinski sektor i sektor turizma. Savjet ministara BiH je početkom 2010. donio odluku o izmjenama i dopunama odluke o mjerama zaštite domaće proizvodnje od prekomjernog uvoza, kojom se usklađuje legislativa BiH s principima Svjetske trgovinske organizacije. Ovom odlukom su utvrđeni uslovi i postupci za uvođenje spolnotrgovinskih mjera zaštite domaće proizvodnje od pre-

komjernog uvoza robe na carinsko područje BiH, ukoliko se utvrdi da se roba uvozi u toliko povećanim količinama u odnosu na domaću proizvodnju.

69. Aktivnosti usmjerene na jačanje podrške izvoznima u 2010. uglavnom nisu sprovedene. Primjer je skraćenje roka za povrat PDV-a izvoznima s 30 dana na 15 dana, što je trebalo biti provedeno izmjenom Zakona o PDV-u. U 2010. nije došlo ni do realizacije aktivnosti povećanja garantnog fonda Izvozno kreditne agencije BiH (IGA), kao ni do izmjene Zakona o istoj, kojim bi se IGA-i dodijelio mandat da za račun države može izdavati garancije.

70. Tokom posljednjih desetak godina BiH provodi trgovinsku liberalizaciju, te ima vrlo liberalnu trgovinsku politiku, usklađenu s principima Svjetske trgovinske organizacije (STO). Iako BiH nije članica Svjetske trgovinske organizacije, u svojoj zakonodavnoj regulativi slijedi principe nediskriminacije, tj. primjenu tretmana „najpovoljnije nacije“ i „nacionalnog tretmana uvezene robe“. Održano je sedam sastanaka radne grupe STO-a o pristupanju. BiH je veliki dio zakonodavstva uskladila sa zahtjevima STO-a. Zemlja je nastavila svoje bilateralne pregovore, posebno u vezi sa pristupom tržištu roba i usluga, kao i multilateralne pregovore o domaćoj pomoći poljoprivredi i izvoznim subvencijama. Posljednja revizija nacrtu izvještaja radne grupe je izvršena u decembru 2010. Preostala je potpuna implementacija aktivnosti do okončanja procesa pristupanja STO od strane nadležnih institucija – Ministarstva vanjske trgovine i ekonomskih odnosa i ostalih nadležnih državnih i entitetskih institucija. Pomenute aktivnosti su: eliminisati sve diskriminirajuće mjere iz domaćeg zakonodavstva; harmonizovati sistem poticaja u poljoprivredi s odredbama STO sporazuma o poljoprivredi, i sl. U okviru Ministarstva vanjske trgovine i ekonomskih odnosa se radi na uspostavljanju web-portala o uvo-zno-izvoznom režimu CEFTA potpisnica.

71. U 2010. i 2011. godini su potpisani veterinarski i fitosanitarni sporazumi sa Srbijom i Crnom Gorom, također je potpisan veterinarski sporazum sa Makedonijom, u fazi potpisivanja je sporazum s Albanijom, a usmjereni su na omogućavanje izvoza i uvoza pod jednakim uslovima.

72. Carinska tarifa BiH je i u 2010. u potpunosti usklađena s Kombinovanim nomenklaturom EU. Postupak za TIR je operativan, a BiH je pristupila Istanbulskoj konvenciji o privremenom prijemu roba. U 2010. nije započelo izdavanje karneta ATA²². Usvojeni su Zakoni o pravima intelektualnog vlasništva (IPR). Prijedlog zakona o carinskoj tarifi, sa oznakom „E“, predstavlja potvrdu njegove usklađenosti s evropskim propisima.

20 GEM BiH 2010: Poduzetništvom do novih radnih mjesta, str. 74-5.

21 Izvozno vijeće BiH, Savjet ministara BiH,

22 Izdavanje karneta ATA otpočelo je u 2011. od strane Spolnotrgovinske komore BiH.

Glavni razlog za donošenje ovog zakona je usklađivanje važećeg Zakona o carinskoj tarifi BiH s odgovarajućim evropskim propisima, koji se odnose na tarifnu i statističku nomenklaturu, kao i na Zajedničku carinsku tarifu. U carinsku tarifu uključene su sve bitne informacije za uvoz, kao što su režimi izvoza i uvoza, podaci o kvotama, podaci o krajnjoj namjeni i slično, jer je cilj Zakona da carinska tarifa sadrži što je moguće više podataka o robi.

73. Preporuke:

- Usvojiti Strategiju rasta izvoza BiH;
- Sistemski osigurati informacije o vanjskim tržištima i razvijati distribucione kanale (zajednička predstavništva firmi, diplomatsko-konzularna mreža, predstavništva poslovnih i drugih asocijacija) na inostranim tržištima, počevši od zemalja iz okvira trokuta Rim – Berlin – Beograd na koje otpada većina izvoza roba bh. proizvođača;
- Izmijeniti Zakon o PDV-u kojim bi se omogućilo skraćivanje roka za povrat poreza izvoznici sa 30 na 15 dana;
- Povećati garantni fond IGA-e i izmijeniti Zakon o IGA-i (dodijeliti mandat da može za račun države izdavati garancije);
- Unaprijediti aktivnosti VTK BiH na promociji izvoza (zajednička predstavništva VTK i kompanija);
- Jačati kapacitete Odsjeka za unapređenja i promociju izvoza u MVTEO BiH;
- Poboljšati promociju u inozemstvu;
- Poboljšati informatiziranost logistike, osigurati odvijanje kargo prometa;
- Donijeti odgovarajuće zakone koji osiguravaju formalno-pravne uvjete za osiguranje inputa;
- Pojednostavljivati administrativne procedure (rokovi dobijanja izvoznih dozvola, dobijanja izvoznikog broja; određivanja količina koje se smiju izvoziti na određenim graničnim prijelazima; povrat robe na popravku; uvoz strojeva na određeno vrijeme itd.);
- Poboljšati djelovanje fiskalnog sektora (ukidanje svih carina za izvoznike koji rade po proceduri uvoza radi izvoza; poboljšati efektivnost postojećih izvoznih poticaja kroz evaluacije mjera);
- Podržati certifikaciju bh. privrednih subjekata;
- Osigurati konkurenciju na bh. tržištu (regulisati monopol-ski položaj dobavljača; bolja zaštita od nekvalitetnog uvoza u BiH - unatoč zakonskoj obavezi uvoznici u velikoj mjeri ne certificiraju svoje proizvode u bh. institucijama.

1.2.2. Javne finansije

74. Radi očuvanja makroekonomske stabilnosti, BiH je 2009. zaključila stand-by aranžman sa MMF-om u iznosu od 1,2 milijarde EUR na period od tri godine. Stand-by aranžman iznosi 600 procenata kvote BiH, odnosno oko 2,2 milijarde KM za razdoblje od jula 2009. do juna 2012. Prve obaveze po osnovu servisiranja duga proizašlog iz stand-by aranžmana BiH očekuje u oktobru 2012., kada je dužna uplatiti oko 22 miliona

SDR. Ovaj aranžman je prekinut 2011. godine, radi neispunjavanja zahtjeva koji su iz njega proizlazili.

75. Ukupan javni dug BiH (unutrašnji i vanjski) na dan 31.12.2011. iznosio je 9.974,7 miliona KM, od čega se na unutrašnji dug odnosilo 3.314,5 KM ili 33%, a na vanjski dug 6.660,2 KM ili 67%. Unutrašnji dug u BiH, čije je rješavanje u ingerenciji entiteta, čini 34% ukupnog javnog duga u BiH, odnosno čini oko 58% javnog duga Federacije BiH i 41% javnog duga Republike Srpske. Unutrašnji dug se sastoji od opštih obaveza²³, stare devizne štednje i ratnih potraživanja.

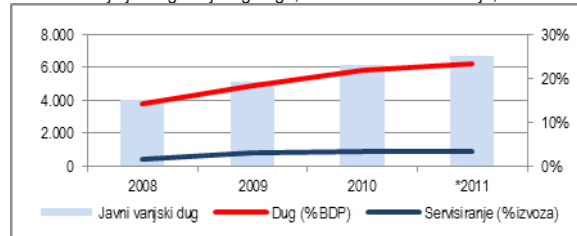
Tabela 6: Stanje javnog duga BiH na dan 31.12.2011. (u milionima KM)

	FBiH	RS	BD	Institucije BiH	Ukupno
Unutrašnji dug	1.568,3	1.696,6	49,5	-	3.314,5
Vanjski dug	4.237,1	2.384,3	10,9	28,0	6.660,2
Ukupno:	5.805,4	4.080,9	60,4	28,0	9.974,7

Izvor: Ministarstvo finansija i trezora BiH

76. Stanje javnog vanjskog duga na kraju 2011. bilježi rast oko 523 miliona KM ili 8,5% u odnosu na 2010. Prema podacima Ministarstva finansija i trezora BiH, stanje ukupnog javnog vanjskog duga BiH na kraju 2011. iznosilo je oko 6,7 milijardi KM. Na slici ispod, predstavljeno je kretanje javnog vanjskog duga, njegovog udjela u BDP-u kao i servisiranje u periodu 2008.-2011. godine. Udio trenutnog iznosa javnog vanjskog duga u procijenjenom BDP-u za 2011. godinu iznosi 23%, što nas stavlja u rang srednje zaduženih zemalja.²⁴

Slika 8: Stanje javnog vanjskog duga, udio u BDP i servisiranje, 2008.-2011.²⁵

Izvor: MFIT BiH, BHAS, projekcije DEP-a za 2011. godinu

77. Tokom 2011. godine je prekinut trend porasta vanjskog zaduživanja kod većine kreditora. Vodeće je zaduženje kod EIB-a (Evropska investicijska banka) sa 34% rasta u odnosu na prethodnu godinu. Čak se pojavljuju i smanjenja zaduživanja kod pojedinih kreditora.

78. Najznačajniji udio u javnom vanjskom dugu zauzimaju obaveze prema Svjetskoj banci, na koje otpada 38,4% ukupnog duga. Kao ostali vodeći kreditori izdvajaju se Pariški klub kreditora s učešćem od 12,7%, zatim MMF s 12,1%, EIB s 10,8%.

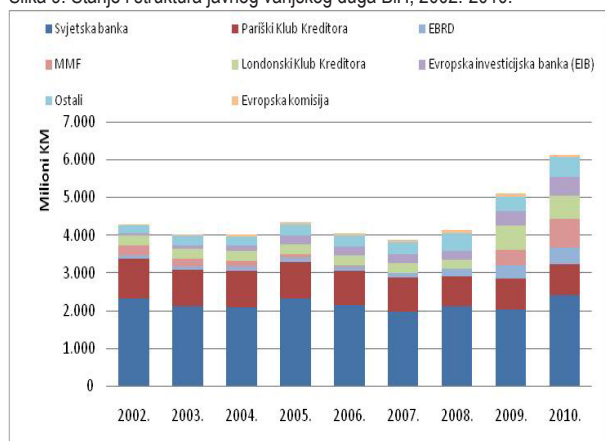
²³ Opšte obaveze: obaveze prema dobavljačima, penzije, invalidnine, obaveze nastale u postupku privatizacije, izvršne sudske odluke i sl.

²⁴ <http://siteresources.worldbank.org/INTRGEP2004/Resources/classification.pdf>

²⁵ Kod ove procjene u razmatranje je uzet rashodovni BDP.

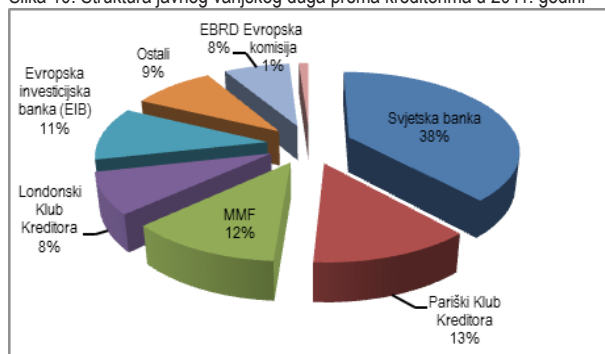
79. Što se tiče servisiranja javnog duga BiH, u 2010. je utrošeno oko 300 miliona KM, dok je u 2011. utrošeno 340 miliona KM.

Slika 9: Stanje i struktura javnog vanjskog duga BiH, 2002.-2010.

Izvor: Ministarstvo finansija i trezora BiH

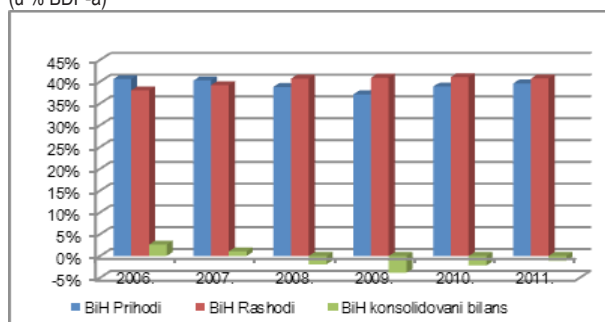
Slika 10: Struktura javnog vanjskog duga prema kreditorima u 2011. godini

Izvor: Ministarstvo finansija BiH

80. Na kraju 2011. godine konsolidovani budžet BiH ostvario deficit od 323 miliona KM, što je 1,1% (u BDP-u). Smanjenje ukupnih rashoda u BDP-u, kao i povećanje udjela ukupnih prihoda u BDP-u, odrazilo se i na promjenu udjela deficita u BDP-u.

Slika 11: Konsolidovani podaci za BiH u periodu od 2006. - 2011. godine (u % BDP-a)

Izvor: Centralna banka BiH, Direkcija za ekonomsko planiranje

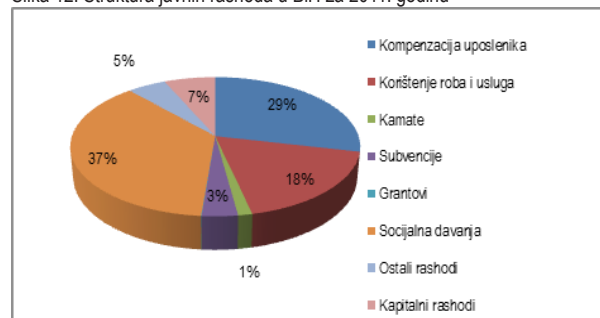
81. U 2011. godini u strukturi ukupnih prihoda vodeće mjesto imaju porezni prihodi (53,1%), a slijede prihodi od doprinosa za socijalno (35,5%). U strukturi prihoda konsolidiranog budžeta BiH u 2010. najveće učešće imaju porezni prihodi (51,9%). Prednjače prihodi od indirektnih poreza s učešćem od 44,3% u ukupnim prihodima. Od ostalih značajnijih prihoda, izdvajaju se doprinosi za socijalno s učešćem od 35% u ukupnim prihodima.

82. Za 2011. je karakterističan brži rast ukupnih prihoda (4,6%) u odnosu na ukupne rashode (1,8%). Do sporijeg rasta rashoda je dovelo smanjenje tekućih rashoda (izdvajanja za korištenje roba i usluga) i izdvajanja za subvencije.

83. Socijalna davanja predstavljaju najveći izdatak u strukturi javnih rashoda. Slijede ih izdvajanja za naknade zaposlenima i nabavke roba i usluga. U domenu javnih rashoda u okviru Strategije razvoja BiH, predviđena je mjera relativnog smanjenja javnih rashoda, posebno tekuće javne potrošnje. Ipak, u odnosu na 2009., deficit je 2010. niži za 47,3%. Iako su u 2010. socijalna davanja smanjena za 4,6%, već 2011. godine ponovno ostvaruju porast od oko 15%. Izdvajanja za naknade zaposlenim znatno su usporila rast, dok su rashodi za nabavke roba i usluga smanjeni (19,5%).

84. U 2010. nije ostvarena značajnija alokacija sredstava za investicije i podizanje konkurentnosti bh. ekonomije, što bi trebalo doprinijeti ublažavanju negativnih efekata ekonomske krize. Obzirom da plate i socijalna davanja čine većinu rashoda, glavne mjere redukcije rashoda se odnose na smanjenje plata na svim nivoima vlasti i preduzimanje sveobuhvatnih strukturnih reformi, posebno onih koje se odnose na socijalna davanja, s ciljem unapređenja održivosti javnih finansija²⁶. Na sljedećoj slici je predstavljena struktura javnih rashoda u BiH zasnovana na ekonomskoj klasifikaciji. Tokom 2011. godine je zaustavljen rast tekućih rashoda, a kapitalni rashodi su skromno povećani. Međutim, ovo povećanje je beznačajno, jer prethodne dvije godine kapitalni rashodi su se znatno brže smanjivali.

Slika 12: Struktura javnih rashoda u BiH za 2011. godinu

Izvor: Centralna banka BiH

85. Javni rashodi su u razdoblju 2006.-2009. porasli za 42%, dok je BDP porastao za 31,9%. Potrebno je naglasiti značajan rast socijalnih davanja u BiH (62,7%), posebno njihovu strukturu. Naime, davanja za boračku populaciju, koja nisu usmjerena na najsiriromašnije, zauzimaju neproporcionalan udio u javnim davanjima, pri čemu su ti odlivi izraženi kao procenat BDP-a, šest puta veći nego u susjednoj Hrvatskoj. S druge strane, programi socijalne skrbi i dječije zaštite, za razliku od toga, su nedovoljno finansirani.²⁷ U aprilu 2010. Svjetska banka

²⁶ Ekonomski i fiskalni program BiH za period 2010-2012.

²⁷ Bosnia and Herzegovina: Addressing Fiscal Challenges and Enhancing Growth Prospects - A Public Expenditure and Institutional Review, World Bank, 2006, str. 23.

je odobrila BiH kredit za razvojne politike, koji je, između ostalog, povezan sa pretvaranjem postojećeg sistema socijalnih beneficija, zasnovanog prvenstveno na pravima, u sistem koji će sve više biti zasnovan na potrebama.

Tabela 7: Dinamika kretanja javnih rashoda u BiH (ekonomska klasifikacija) u %

2008.-2011.	Rashodi	Korištenje roba i usluga	Kompenzacija zaposlenim	Kamate	Subvencije	Socijalna davanja	Ostali rashodi	Kapitalni rashodi
BiH	2,1	15,2	10,4	30,6	-8,4	9,8	-4,0	-8,5

Izvor: CB BiH, DEP

86. Javni rashodi u BiH nemaju razvojnu funkciju. Više od njihove polovine su vrste koje samo marginalno doprinose privrednom rastu. Ipak, treba navesti da je u periodu 2006.–2009. došlo do pada udjela izdataka za međufaznu potrošnju u ukupnim javnim rashodima i BDP-u.

87. Dok je u 2010. godini došlo do stabilizacije i rasta prihoda od indirektnih poreza, tokom 2011. godine po osnovu indirektnih prihoda, UIO je prikupila oko 4,9 milijardi KM, što je za 5,4% više nego 2010. Prihodi od indirektnih poreza u velikoj mjeri zavise od kretanja u vanjskoj trgovini. Rast uvoza doveo je i do rasta prihoda od indirektnih poreza. Tabela 8, daje uvid u kretanje prihoda od indirektnih poreza za posljednje četiri godine.

Tabela 8: Prikupljeni indirektni porezi u periodu 2008.-2011.

u milionima KM	2008.	2009.	2010.	2011.
PDV	3.137,8	2.848,4	2.944,5	3.064,1
Carine	651,0	346,8	302,0	281,0
Akcize	936,7	997,4	1.172,2	1.267,6
Putarine	189,4	250,2	307,0	292,1
Ukupni prihodi od indirektnih poreza	4.914,9	4.442,8	4.725,8	4.904,9

Izvor: Uprava za indirektno oporezivanje BiH

88. U 2011. godini prihodi od direktnih poreza, doprinosa i drugih prihoda prikupljenih u entitetskim poreznim upravama bilježe pozitivan trend. Na nivou BiH ovi prihodi su ostvarili rast od 6,8%. Kako su se kretale pojedine vrste u poreznim upravama može se vidjeti iz tabele 9.

89. Na kraju 2011. godine u FBiH je zabilježen pad prihoda od direktnih poreza od 2,4%, u odnosu na prethodnu godinu, dok je u RS-u zabilježen rast od 36,3%, kao rezultat promjene stope poreza na dohodak sa početkom godine, čime je uvedena jedinstvena poreska stopa od 10% umjesto 8%, i čime su eliminisane sve poreske olakšice. Početkom druge polovine godine došlo je do promjene u grupisanju javnih prihoda, čime je uvedena kategorija porez na dohodak (znatno šira kategorija), umjesto poreza na platu, što je i doprinijelo znatno većim stopama rasta kako ove kategorije, tako i ukupnih prihoda od direktnih poreza.

90. Pored nedostatka fiskalne koordinacije i relevantnih institucionalnih kapaciteta BiH karakterizira i nepostojanje obavezujućih fiskalnih pravila. U cilju rješavanja tih problema, BiH je krajem 2008. uspostavila Fiskalno vijeće, kao koordinaciono tijelo za pitanja fiskalne politike. Jedan od zadataka Vijeća je pružanje doprinosa očuvanju makro-ekonomske stabilnosti i postizanju razvojnih ciljeva. Pored toga, Vijeće definira ciljeve fiskalne politike BiH i određuje granice rashoda na godišnjem i više-godišnjem planu. Time je zadatak Vijeća i određivanje granica deficita budžeta i smanjenje fiskalne neravnoteže.

91. Fiskalno vijeće nije usvojilo globalni fiskalni okvir za period 2011-13. u okviru rokova propisanih zakonom. To odražava nedostatak konsenzusa između entiteta i države o ekonomskoj i fiskalnoj politici. Stoga nema napretka u razvoju mehanizama fiskalnog nadzora,²⁸ kao ni napretka u uspostavi tijela kao što je ono za državnu pomoć.²⁹ Globalni fiskalni okvir za period 2012.-2014. je usvojen u martu 2012. godine, a kasnilo se i s usvajanjem budžeta Institucija BiH za 2011. godinu.

92. Reforma javnih finansija se provodi na svim razinama vlasti u BiH od 2005. Ima za cilj harmonizaciju budžetskih kalendara, uvođenje srednjoročnog budžetskog planiranja i bolju povezanost alokacije budžetskih sredstava s prioritetnim politikama vlada. Rezultati reforme ogledaju se u postignutoj harmonizaciji kalendara i procedura budžetskog planiranja te uvođenju srednjoročnog budžetskog planiranja, što se postiže kroz izradu dokumenata okvirnog budžeta za srednjoročno razdoblje.

93. Proces harmonizacije indirektnog oporezivanja s pravnim okvirom i minimalnim standardima u EU nastavlja se u 2010. prema planiranoj dinamici. U toku 2009. donesen je novi Zakon o akcizama u BiH, kojim se uvode EU standardi glede propisivanja jedinstvenih definicija akciznih proizvoda (s referencom na Kombiniranu nomenklaturu), procedura držanja i postupanja s akciznim proizvodima i strukture i visine stopa akciza. Određena usklađivanja u segmentu oporezivanja PDV-om u BiH sa pravnim okvirom u EU, iako planirana u 2009., pod stalnim pritiskom derogiranja postojećih elemenata politike PDV-a (širi opseg nulte stope i oslobađanja, diferencirane stope) su odložena za naredno razdoblje. Tokom 2009. također je implementirano nekoliko pojednostavljenih carinskih procedura kojim se olakšava i ubrzava izvozno carinjenje i rastećuju firme-izvoznice. U narednom razdoblju očekuje se dalja implementacija SSP, u skladu sa predviđenom dinamikom implementacije konvencije TIR.

²⁸ Evropska komisija, "Izveštaj o napretku Bosne i Hercegovine u 2010.", Brisel, 9.11.2010. godine, str. 28-29, preuzeto sa www.dei.gov.ba, 22.06.2011.

²⁹ Evropska komisija, "Izveštaj o napretku Bosne i Hercegovine u 2010.", Brisel, 9.11.2010, str. 37, preuzeto sa www.dei.gov.ba, 22.06.2011.

Tabela 9: Prihodi od direktnih poreza i doprinosa po vrstama i entitetima

Naziv prihoda	FBiH			RS		
	2010.	2011.	%	2010.	2011.	%
Direktni porezi	523,7	510,9	-2,4%	342,5	466,8	36,3%
Porez na dohodak	266,2	290,3	9,1%	143,3	251,3	75,4%
Porez na dobit	186,1	138,7	-25,5%	119,2	136,3	14,3%
Porezi građana	68,2	80,9	18,6%	31,6	31,2	-1,3%
Ostali porezi	3,2	1,0	-68,8%	48,4	48,0	-0,8%
Ostale takse, kazne i naknade	342,8	350,6	2,3%	255,9	255,4	-0,2%
Doprinosi	2.570,6	2.652,2	3,2%	1.174,5	1.328,6	13,1%
PIO	1.447,4	1.467,5	1,4%	627,3	708,8	13,0%
Zdravstvo	1.008,5	1.065,3	5,6%	473,2	525,0	10,9%
Nezaposleni	114,7	119,4	4,1%	24,1	36,1	49,8%
Dječija zaštita	0,0	0,0	-	47,3	54,7	15,6%
Zapošljavanje invalida	0,0	0,0	-	2,6	4,0	53,8%
Ukupno (direktni porezi + ostale takse, kazne i naknade + doprinosi)	3.437,1	3.513,7	2,2%	1.772,9	2.050,8	15,7%

Izvor: Poreska uprava RS i Poreska uprava FBH

94. BiH se suočava i sa brojnim nedostacima u domenu statistike javnih finansija i ekonomije u cjelini što značajno otežava analizu javnih finansija. Kao primjer može se navesti činjenica da se veličina javnih rashoda iskazana u BDP-u značajno razlikuje u zavisnosti od toga da li je BDP obračunat prema proizvodnom ili rashodnom pristupu. Pored toga, na nivou Bosne i Hercegovine ne postoje konsolidovani i koherentni podaci o rashodima vlade po funkcijama zasnovani na COFOG klasifikaciji.

95. BiH treba nastaviti s provođenjem mjera restriktivne fiskalne politike i smanjenja javne potrošnje u cilju unapređenja fiskalne pozicije. Poseban izazov u tom domenu predstavljaju i uslovi koji u sklopu trogodišnjeg stand-by aranžmana s MMF-om stoje pred BiH. Restriktivna fiskalna politika je nastavljena i u 2011. godini, ali ne u dovoljnoj mjeri, što je rezultiralo prekidom stand-by aranžmana sa MMF-om.

96. Novim Zakonom o akcizama je povećana stopa puhtarine, kao posebna vrsta akcize na energente s namjenskim karakterom potrošnje. Time se ukupna stopa akcize na naftne derivate značajno približila minimalnoj stopi u EU.

97. Uvođenjem posebne akcize na cigarete BiH je prešla na primjenu složene stope akcize kod oporezivanja cigareta. Zakonom je predviđena dinamika kontinuiranog usklađivanja stopa posebne akcize na cigarete na godišnjoj razini kako bi se minimalni iznos akcize, koji je trenutno na snazi u EU, dostigao do 2015. Strategija postepenog usklađivanja stopa akcize s minimalnom stopom u EU trebala bi doprinijeti da se zacrtani standardi EU postignu bez većih negativnih makroekonomskih implikacija na opšti nivo cijena i funkcionisanje tržišta.

98. U 2010. nije uspio prvi pokušaj pronalaženja stranog partnera, pa se očekuje nastavak pronalaženja strateškog partnera 2013. i 2014. Vlada FBiH je 08.03.2010. dala saglasnost za iznalaženje strateškog partnera s učešćem do 70% direktnih stranih ulaganja za izgradnju TE Tuzla Blok 7 u iznosu od 1,15 milijardi KM i RiTE Kongora u iznosu od 1,5 milijardi KM.

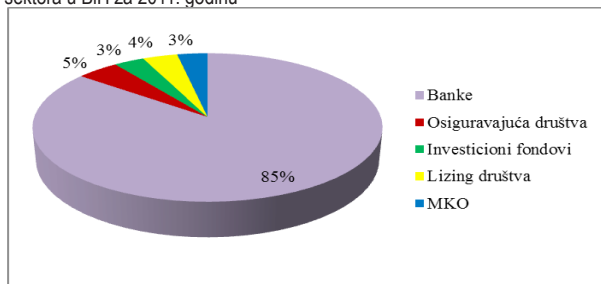
99. Preporuke

- Izvršiti temeljitu analizu ekonomske efikasnosti javnih rashoda s utvrđivanjem veličina produktivnih i neproduktivnih javnih rashoda;
- Dokinuti zaduživanja za tekuće javne rashode, osim u svrhu prevladavanja tekuće nelikvidnosti, i usmjeriti ih u finansiranje investicionih javnih rashoda;
- Nastaviti reformu socijalnog sektora kako bi se socijalna davanja više vezala za potrebe (a manje za stečena prava) i počela poprimati karakter socijalnih investicija;
- Nastaviti proces privatizacije državnog dijela kapitala;
- Razviti transparentan sistem procjene uticaja vladinih programa i aktivnosti, koji bi omogućio efektivnost i efikasnost njihove sprovedbe. Takođe, analizirati potrošnju s aspekta energetske efikasnosti ekonomičnosti prostorija, voznog parka i administracije;
- Potrebno je razmotriti mogućnosti osiguranja programa i mjera kontra cikličnosti kroz izvršenje budžeta svih nivoa;
- Preduzeti potrebne mjere u cilju efikasnije naplate poreza (smanjiti broj poreskih dužnika i veličinu poreskih dugova);
- Nastaviti sa vođenjem restriktivne fiskalne politike i smanjenjem udjela javnih rashoda u BDP-u.
- Poraditi na fiskalnoj održivosti u dužem roku, prvenstveno proširenjem porezne osnove.

I.2.3. Razvoj finansijskih tržišta

- 100. Aktiva nebankarskih finansijskih institucija čini svega 15% ukupne aktive finansijskog sektora.** Najrazvijeniji dio finansijskog tržišta u BiH je bankarski sektor. U 2011. godini bankarski sektor zadržao je dominantnu poziciju na finansijskom tržištu u BiH.

Slika 13: Učešće finansijskih posrednika u ukupnoj bilanci stanja finansijskog sektora u BiH za 2011. godinu

Izvor: Centralna banka BiH

- 101. Koncem 2010. u BiH je poslovalo 29 banaka, od toga 19 u FBiH i 10 u RS³⁰.** Većina banaka je u privatnom stranom vlasništvu banaka i finansijskih institucija iz eurozone. Banke u stranom vlasništvu su u 2009. posjedovale više od 90% ukupne aktive u bankarskom sistemu. U 2011. poslovao je isti broj banaka kao i u 2010. godini. Zbog pada kapitala ispod zakonski propisanog minimuma, u jednu banku uvedena je privremena uprava u 2010. godini, te produžena i u 2011. godini. Za istu banku, Federalna agencija za bankarstvo raspisala je natječaj za dokapitalizaciju³¹, međutim bezuspješno.

- 102. Koncentracija bankarskog sektora u 2010. je ostala na približno istom nivou kao u 2009.** Pet najvećih banaka kontroliralo je 56,6% ukupne aktive bankarskog sektora. Sličan trend nastavljen je i u 2011. godini³².

- 103. Ponuda bankarskih usluga se svodi na komercijalno bankarstvo tj. davanje kredita i prikupljanje depozita, dok druge bankarske usluge nisu razvijene.** Razvojno bankarstvo u BiH je u rudimentalnoj formi obzirom da postojeće razvojne banke ne prikupljaju sredstva putem tržišta niti ih plasiraju u namjene za koje društvo ima interes a komercijalne banke nemaju profitni motiv za takve vrste investicija.

- 104.** U 2011. godini bh. bankarski sektor ostvario je pozitivan finansijski rezultat u iznosu od 174,7 mil. KM. Međutim, pozitivno poslovanje ostvareno je isključivo bržim padom ukupnih rashoda (-17,6% g/g) u odnosu na ukupne prihode (-0,3% g/g).

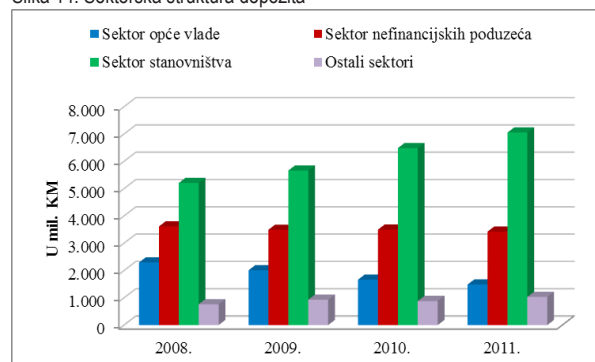
- 105.** U 2011. godini bilančna suma rasla je nešto bržom stopom u odnosu na 2010. godinu (3,4% g/g). Na strani aktive, ukupan rast su generirala uvećana potraživanja od

domaćih institucionalnih sektora, dok su rezerve banaka kod CBBiH, kao i inozemna aktiva nastavile negativan trend iz 2010. godine. Na strani pasive, sve stavke, izuzev inozemne pasive, prenosivih depozita domaćih sektora u inozemnoj valuti kao i depozita centralne vlade, imali su pozitivnu stopu rasta g/g.

- 106. Unatoč lošim finansijskim pokazateljima, stopa adekvatnosti kapitala i dalje je znatno iznad zakonski propisanog minimuma (12%) i u 2011. godini je iznosila je 17,2% dok su ROA i ROE iznosile 0,7% i 5,9%, respektivno, što odslikava nedovoljno kanalisanje sredstava onima kojima su potrebna.**

- 107.** Kretanje ukupnih depozita bilo je slično kao i u 2010. godini. Ukupni depoziti dosegli su razinu od 13 mlrd. KM što predstavlja povećanje od 3,7% g/g. Kao i prethodne godine najveći doprinos rastu dali su depoziti sektora stanovništva. Iako depoziti ovog sektora imaju pozitivne i, u odnosu na druge sektore, visoke godišnje stope rasta, neizvjesna budućnost, uporan rast nezaposlenosti, pad zaposlenosti i slab rast neto plaća ipak su doveli do usporavanja rasta depozita stanovništva.

Slika 14: Sektorska struktura depozita

Izvor: Centralna banka BiH

- 108.** Rast depozita nefinansijskih poduzeća u 2011. godini poprimio je negativan predznak. Također, depoziti opće vlade nastavili su višegodišnji negativan trend rasta uslijed nesukladenosti javnih prihoda u odnosu na rashode.

- 109.** Ukupni krediti dati domaćim sektorima na kraju 2011. godine iznosili su 15,3 mlrd. KM i veći su u odnosu na isto razdoblje 2010. godine za 5,3%³³. Za razliku od prethodne godine kad su krediti plasirani sektoru nefinansijskih poduzeća dali najveći doprinos rastu ukupnih kredita, u 2011. godinu situacija je bila nešto drukčija. Stopa rasta kredita nefinansijskim poduzećima je znatno usporila, dok se kod kredita plasiranih stanovništvu ubrzala. Iako je u 2011. godini zabilježen rast vanjskotrgovinske razmjene, prometa unutarnje trgovine i industrijske proi-

30 Izvor: Godišnja izvješća entitetskih agencija za bankarstvo za 2010.

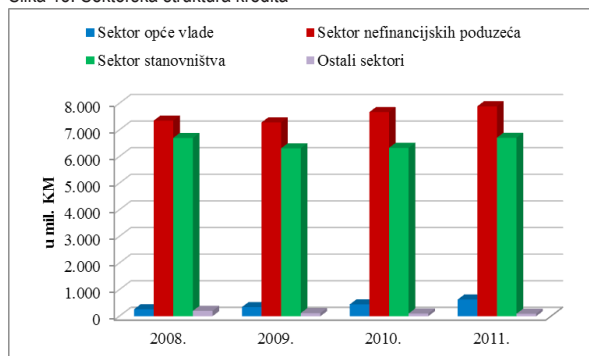
31 Izvor: Agencija za bankarstvo Federacije BiH, <http://fba.ba/index.php?page=10>.

32 Izvor: Centralna banka BiH, Izvješće o finansijskom stabilnosti BiH za 2011. godinu.

33 Kao što je bio slučaj godinu ranije u RS, od prosinca 2011. godine banke iz FBiH dužne su primjenjivati Međunarodne računovodstvene standarde i Međunarodne standarde finansijskih izvješća. Promjena regulative u FBiH dovela je do sljedećeg: smanjenje kredita za 155 milijuna KM, povećanja ostale aktive za 10 milijuna KM, a na strani pasive smanjenje obveza prema nerezidentima u iznosu od 624 milijuna KM, povećanja rezerviranja za kreditne gubitke za 472 milijuna KM i povećanja ostale pasive za 7 milijuna KM.

zvodnje, takva kretanja u konačnici nisu bila dovoljna da podstakne jače kreditiranje nefinancijskih poduzeća.

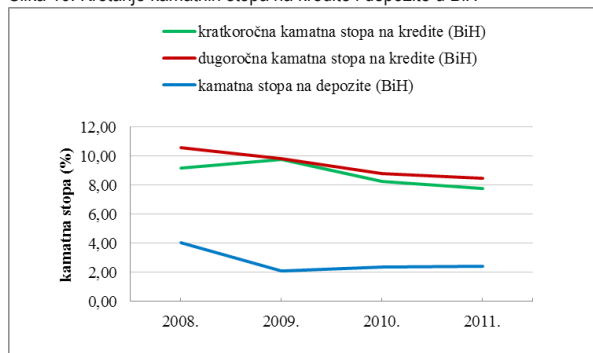
Slika 15: Sektorska struktura kredita

Izvor: Centralna banka BiH

- 110. U 2010. je došlo do pada ukupne ponderirane prosječne efektivne kamatne stope na kredite u odnosu na 2009.** Također je došlo do pada ukupne ponderirane prosječne efektivne dugoročne i kratkoročne kamatne stope, dok je ukupna ponderirana prosječna efektivna kamatna stopa na depozite zabilježila manji rast. Isti trend nastavljen je i u 2011. godini. Ukupne prosječne ponderirane EKS na kredite zabilježile su manji pad. Isto se odnosi i na kratkoročne i na dugoročne EKS na kredite. Ukupna prosječna ponderirana EKS na depozite zabilježila je manji rast.

Slika 16: Kretanje kamatnih stopa na kredite i depozite u BiH

Izvor: CBBiH

- 111. U 2011. godini iznos ukupno plasiranih kredita MKO na tržištu BiH smanjio se na 601,5 mil. KM.** Mogući razlog smanjenja jesu i dalje vrlo nepovoljne kamatne stope na kredite MKO, a treba imati na umu da je sektor MKO prvenstveno okrenut kreditiranju manjih poduzeća i privatnih obrta, kao i siromašnijeg dijela populacije. Upravo taj dio tržišta je i najviše pogođen nepovoljnim ekonomskim kretanjima u zadnjih par godina (rast nezaposlenosti, pad zaposlenosti, slab rast plaća).

- 112. Krajem 2011. godine CBBiH službeno je uvela novu metodologiju generiranja i objavljivanja statističkih podataka vezanih za finansijski sektor u BiH, a čiji cilj je da se više približi metodologiji Međunarodnog monetarnog fonda objavljenoj u Priručniku za monetarnu i finansijsku statistiku (Monetary and Financial Statistics Manual**

2000) i Vodiču za kompilaciju monetarne i finansijske statistike (Monetary and Financial Statistics Compilation Guide 2007)³⁴.

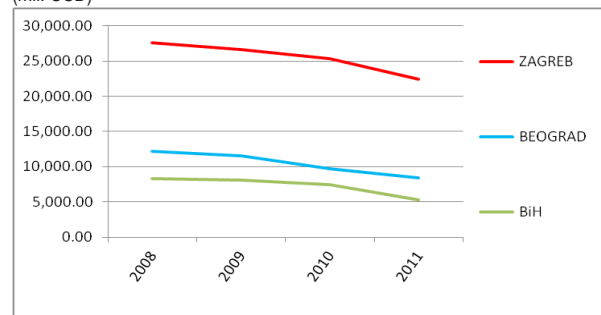
- 113. U 2010. je počeo s radom Stalni komitet za finansijsku stabilnost³⁵.** U sastavu Komiteta su guverner CB BiH, državni i entitetski ministri finansija, direktori entitetskih agencija za bankarstvo i direktor Agencije za osiguranje depozita u BiH. Stalni komitet za finansijsku stabilnost osnovan je odlukom Fiskalnog vijeća BiH kako bi se ispoštovala obveze iz pisma namjere s MMF-om.

- 114. Cilj Strategije za uvođenje "Međunarodnog sporazuma o mjeranju kapitala i standardima kapitala – Basel II" je da preporuke Basela II³⁶ budu kroz tri faze potpuno implementirane u poslovnoj praksi banaka u razdoblju 2009.–2018.** Agencija za bankarstvo FBiH je 2008. usvojila Strategiju za uvođenje, a Agencija za bankarstvo RS je to isto učinila u februaru 2009.

- 115. Kvaliteta upravljanja rizicima vezanih za pranje novca i finansiranje terorizma je bila na zadovoljavajućoj razini.** U 2011. godini, prema izvještajima entitetskih agencija za bankarstvo, kvaliteta upravljanja rizicima vezanih za pranje novca i finansiranje terorizma bila je bolja u odnosu na 2010. godinu.

- 116. Neujednačeno kretanje berzanskih indeksa u svijetu i regionu kao posljedica globalnih ekonomskih tokova u 2010. godini nastavilo se i u 2011. godini.** Usporeni pad tokom prvoga polugodišta prekinut je u osmom mjesecu, kad indeksi počinju značajnije padati. Slično stanje je i na Sarajevskoj i Banjalučkoj berzi koje bilježe čak umjeren rast prometa i ukupne kapitalizacije u toku prvog polugodišta da bi krajem trećeg kvartala 2011. godine tržišna kapitalizacija počela opadati.

Slika 17: Tržišna kapitalizacija u zemljama iz okruženja u 2011. godini (mil. USD)

Izvor: FEAS (Federation of Euro-Asian Stock Exchanges)

- 117. Ukupna tržišna kapitalizacija³⁷ Sarajevske i Banjalučke berze (SASE i BLSE) 2011. godine iznosila je 8,21 milijardu KM što predstavlja pad od 25 % u poređenju s iznosom kapitalizacije na kraju 2010. godine.**

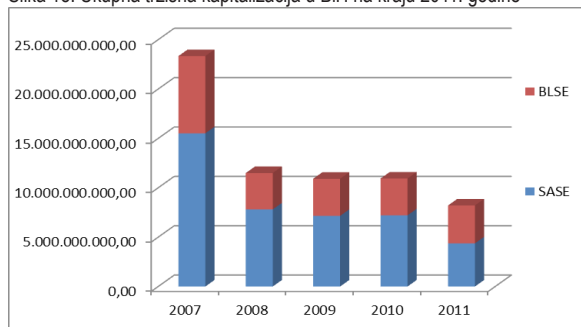
³⁴ Izvor: Centralna banka BiH, <http://cbbh.ba/index.php?id=846&lang=hr>

³⁵ Izvor: CBBiH, <http://cbbh.ba/index.php?id=724&lang=hr>

³⁶ Basel II uvodi nove metode adekvatnosti kapitala koje bolje odražavaju rizik kojem se banke suočavaju.

³⁷ Kapitalizacija – zbir produkata cijena dionica i obima dionica kojima se trgovalo na berzama;

Slika 18: Ukupna tržišna kapitalizacija u BiH na kraju 2011. godine

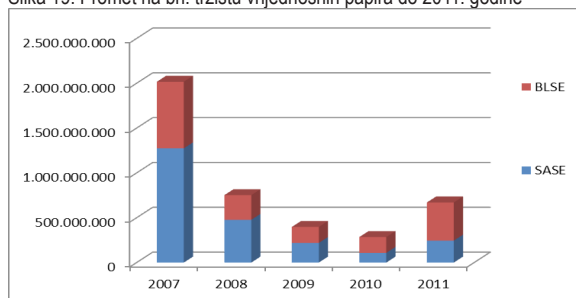

Izvor: SASE i BLSE

118. Poredeći vrijednosti kapitalizacije na Sarajevskoj berzi (SASE) u decembru 2011. godine sa ostvarenom vrijednosti u decembru 2010. godine zabilježen je pad od 39,4%. Kapitalizacija na Banjalučkoj berzi (BLSE) u decembru 2011. godine bilježi minimalan rast od 2,7 % g/g.

119. Ukupni promet na BiH berzama u 2011. godini je iznosio 662,3 miliona KM, što predstavlja rast prometa od 132,6% u odnosu na promet u 2010. godini.

Slika 19: Promet na bh. tržištu vrijednosnih papira do 2011. godine

Izvor: SASE i BLSE

120. Ukupan promet na SASE je u 2011. godini je iznosio 244,78 miliona KM te je ostvario rast od 125,5% u odnosu na promet u 2010. godini, odnosno 11,7%, dok u odnosu na isti period u 2009. godini. Banjalučkoj berzi u 2011. godini bilježi rast od 141,4% u odnosu na ostvareni promet u istom periodu 2010. godine, odnosno 138,6% u odnosu na promet u u 2009. godini.

121. Značajan porast prometa BLSE u 2011. godini je najvećim dijelom prouzrokovao javnom ponudom trezorskih zapisa Republike Srpske u okviru četiri održane aukcije u ukupnom iznosu od 88,31 miliona KM što čini 20,7% ukupnog prometa na BLSE, te javnom ponudom obveznica u iznosu od 178,67 miliona KM, što čini 42% od ukupnog prometa. Najznačajnija ponude obveznica su bile Republike Srpske u iznosu od 108,56 miliona KM, Jahorina OC AD PALE u iznosu od 15 miliona KM, Unis Fabrika Cijevi A.D. Derventa 20 miliona KM, Boska RK AD Banja Luka 15 miliona KM.

122. Najveći uticaj na ovo povećanje prometa na SASE je imala aukcija trezorskih zapisa Federacije Bosne i Hercegovine, održana 27.09.2011. godine. Upisano je ukupno 6.500 trezorskih zapisa po ponderisanoj prosječnoj

cijeni od 98,85% od nominalne vrijednosti koja je iznosila 10.000 KM, čime je za emitenta prikupljeno ukupno 64,25 miliona KM. Druga aukcija trezorskih zapisa je održana 08.11.2011. godine gdje je upisano je 2.500 dionica po prosječnoj cijeni 98,86% te prikupljeno 24,7 miliona KM. Tako je prodajom trezorskih zapisa FBiH ukupno pozajmljeno 90,9 miliona KM što ujedno čini 37% od ukupnog ostvarenog prometa na SASE u 2011. godini.

123. U Republici Srpskoj su se emitirale municipalne obveznice od 2008. Pet jedinica lokalne samouprave (opštine) je emitovalo obveznice uz finansijsku pomoć Investiciono razvojne banke RS, koja je obezbjedila njihovu likvidnost³⁸: Laktaši (2008.; 10 mil. KM na 6 godina za izgradnju sportske dvorane), Banja Luka (2008.; 7 mil. KM na 3 godine za izgradnju mosta preko Vrbasa), Opština Gradiška (2008.; 0,5 mil. KM i u 2009.; 2,2 miliona KM), Bijeljina (2009.; 11 mil. KM na 10 godina za izgradnju toplovodne mreže), Bosanski Šamac (2009.; 4,58 mil. KM na 10 godina za "obezbjeđenje socijalnog mira i isplatu svih obaveza").

124. U Republici Srpskoj je i 2010. nastavljena emisija municipalnih obveznica. Emisiju su vršile: Opština Kneževio (5,6 miliona KM), Opština Gradiška (7 miliona KM) i Opština Srbac (2,5 milion KM), Opština Brod (4 miliona KM), Opština Istočni Stari Grad (0,5 miliona KM), Opština Lopare (0,4 miliona KM) i Opština Kotor Varoš (0,4 miliona KM). Nastavljeno je u 2011. godini i sa javnom ponudom obveznica opština od kojih su Opština Novi Grad 2 miliona KM, i Opština Laktaši 4,5 miliona KM, Opština Zvornik 3 miliona KM. Najznačajniji redovni promet dionicama je bio od emitenta Tržnica A.D. Banja Luka u iznosu od 22,8 miliona KM

125. Glavna prepreka izdavanju municipalnih obveznica u FBiH je otklonjena u 2010. Donošenjem Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o dugu, zaduživanju i garancijama u Federaciji Bosne i Hercegovine (Sl. n. FBiH 44/10)³⁹ stvoreni su uslovi da se emituju općinske obveznice u Federaciji BiH. U Federaciji BiH je kao glavna prepreka izdavanju trezorskih zapisa i opštinskih obveznica bio Zakon o dugu, zaduživanju i garancijama FBiH (Službene novine FBiH 86/07, član 3: alineja 5), po kojemu dug izvanproračunskih fondova, kantona, gradova, općina i javnih poduzeća može biti samo u obliku zajma a ne i emisijom vrijednosnih papira (obveznica). Nakon donošenja⁴⁰ Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o dugu, zaduživanju i garancijama u Federaciji Bosne i Hercegovine, Službene novine FBiH 44/10, stvoreni su uslovi da se emituju Opštinske obveznice u Federaciji BiH, tako da je u 2011. godini uspješno okončan upis obveznica Općine Tešanj⁴¹.

³⁸ svi kupci obveznica u primarnoj emisiji mogu u svakom trenutku da prodaju te obveznice.

³⁹ <http://www.parlamentfbih.gov.ba/bos/parlament/propisi/usvojeni.htm>

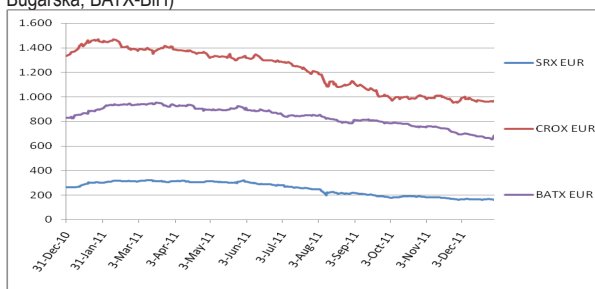
⁴⁰ <http://www.parlamentfbih.gov.ba/bos/parlament/propisi/usvojeni.htm>

⁴¹ javnom ponudom, 11.04.2011. godine na Sarajevskoj berzi, u ukupnoj vrijednosti od 500.000,00 KM.

126. Posebno značajan događaj za razvoj finansijskog tržišta je formiranje BATX (Bosanski Traded Indeks). BATX je nastao kao plod saradnje Sarajevske i Banja-lučke berze, odnosno zajedničkog bh. tržišta. U 2011. godini u zadnjem izmijenjenom sastavu učestvuju: BH Telecom (26,68%), Bosnalijek (14,15%), Fabrika Duha-na Sarajevo (11,62%), JP Elektroprivreda BiH (17,13%), Nova Banka AD Banja Luka (7,5%), Telekom Srpske (22,92%). Početni datum listiranja BATX na Bečkoj berzi je bio 01.12.2009. godine. Poredeći vrijednost BATX ostvarenu 30.12.2011. godine sa vrijednošću koju je imao 31.12.2010. godine evidentiran je pad od 17%. Poredeći vrijednost BATX s indeksima zemalja iz regiona vidimo da je Hrvatski index - CROAX (Croatian Traded Index) pao za 27%, a Srbijski index - SRX (Serbian Traded Index) ostvario još veći pad od 39 %.

127. Listiranje BATX BiH indeksa na Austrijskoj (Wiener Boerse) je priznanje razvijenosti, efikasnosti i sigurnosti u radu Sarajevske i Banja-lučke berze kao i vrijednosti firmi koje ulaze u sastav indeksa. Pozitivan efekat na bh. tržište kapitala se ogleda kroz povećanje sigurnosti rada uz značajno povećanje likvidnosti dionica kompanija koje ulaze u sastav indeksa.

Slika 20: Uporedni prikaz vrijednosti Indeksa zemalja iz regiona Bosne i Hercegovine listiranih na Bečkoj berzi u EUR (SRX-Srbija, CROX-Hrvatska, BATX-Bugarska, BATX-BiH)

Izvor: Wiener Boerse

128. Ostvareno je malo napretka u stvaranju jedinstvenog ekonomskog prostora za usluge osiguranja. Zakonodavstvo u ovoj oblasti je djelimično usklađeno s *acquis*-em i među entitetima. FBiH je izmijenila i dopunila Zakon o posredovanju u privatnom osiguranju i prelazne odredbe zakona o osiguravajućim društvima u oblasti privatnog osiguranja. U Republici Srpskoj su usvojene izmjene i dopune zakonodavstva o posredovanju u osiguranju i o osiguravajućim društvima. Ured Ombudsmena Republike Srpske za osiguranje je operativan. U Federaciji Agencija za osiguranje u skladu sa Zakonom o zaštiti potrošača djeluje kao Ombudsmen za osiguranje. Na državnoj razini nije predviđen ured ombudsmena za osiguranje.⁴²

129. Upravni odbor Državne agencije za osiguranje je usvojio odluku kojom se reguliše način na koji entitetske agencije za nadzor osiguranja dostavljaju statističke

podatke. Provedbom odluke će se olakšati sastavljanje statističkih podataka o osiguranju na državnom nivou.⁴³

130. Provedba nadzora se umjereno poboljšala, što je dovelo do toga da je jedno osiguravajuće društvo u Federaciji stavljeno pod privremenu upravu. Entitetske agencije su povećale broj inspekcija na terenu i preporuka, te podnijele određen broj tužbi protiv osiguravatelja. U Republici Srpskoj je ukinuta dozvola jednog društva.⁴⁴

131. Ostvaren je mali napredak u oblasti lizinga. Usklađena su dva entitetska zakona, ali i dalje ima razilaženja u provedbenom zakonodavstvu. Pružalac usluga leasinga registrovan u jednom entitetu mora osnovati filijalu u drugom da bi u njemu pružao usluge. Razlike u propisima uzrokuju dodatne troškove za pružaoce usluga.

132. Preporuke:

- Pripremiti analizu i program jačanja kreditnog rejtinga zemlje;
- Razvijati ponudu drugih bankarskih proizvoda, sem tradicionalnog prikupljanja depozita i plasiranja kredita;
- Razvijati nebankarske sfere finansijskog tržišta;
- Razviti jedinstvenu platformu za reguliranje i nadzor nebankarskog i bankarskog finansijskog tržišta;
- Podstaknuti velika javna preduzeća za izdavanje hartija od vrijednosti u finansiranju velikih investicionih projekata;
- Promovisati korištenje municipalnih obveznica kao izvora finansiranja projekata lokalne zajednice;
- Osigurati likvidnost tržišta obveznica u FBiH angažmanom Razvojne banke FBiH, koja bi obezbijedila emisiju trezorskih zapisa ili obveznica FBiH na temelju iskustva iz RS;
- Izvršiti dokapitalizaciju berzi što je dijelom i učinjeno na Sarajevskoj berzi⁴⁵ u svrhu poboljšanja uslova poslovanja;
- Stvarati uslove za aktiviranje finansijskih i investicijskih potencijala dijaspore;
- Daljnja harmonizacija i usklađivanje sa svjetskim standardima pravne regulative za trgovanje vrijednosnim papirima, a samim tim i harmonizacija između FBiH i RS;
- Izgradnja stimulativnog okvira za djelovanje neformalnih investitora i tako unaprijediti obim neformalnog ulaganja i rizičnog kapitala za finansiranje novih i rastućih biznisa;
- Pokrenuti fond rizičnog kapitala kojim bi se finansirao transfer istraživanja i razvoja u MSP sa visokim potencijalom;
- Regulatorno osmisliti djelovanje garancijskih fondova i preusmjeriti vladine kreditne programe u garancijske fondove.

43 Evropska komisija, "Izvjestaj o napretku Bosne i Hercegovine u 2010. godini", Brisel, 9.11.2010, str. 40-1. preuzeto sa www.dei.gov.ba, 22.06.2011.

44 Evropska komisija, "Izvjestaj o napretku Bosne i Hercegovine u 2010. godini", Brisel, 9.11.2010, str. 40-1. preuzeto sa www.dei.gov.ba, 22.06.2011.

45 Istambulska berza, Takas banka Istanbul i Centralni registar vrijednosnih papira Republike Turske su kupile dionice Sarajevske berze u iznosu od 420.000 KM.

42 Evropska komisija, "Izvjestaj o napretku Bosne i Hercegovine u 2010. godini", Brisel, 9.11.2010, str. 40-1. preuzeto sa www.dei.gov.ba, 22.06.2011.

II. Konkurentnost

II.1. Uvod

133. Konkurentnost je temeljni izazov bh. ekonomije. Sa zemljama Jugoistočne Europe BiH čini najmanje konkurentnu europsku regiju. Pored toga, evidentan je i trend opadanja konkurentnosti bh. ekonomije od 2006. godine.
134. **Smanjenje inventivnosti** u BiH se opaža od 2003. Tokom prve trećine protekle dekade postojalo je povećanje inventivnosti, dok se u njenoj zadnjoj trećini jasno ispoljava smanjenje.
135. **S procijenjenim vladinim ulaganjima u istraživanja i razvoj od 0,03% bruto domaćeg proizvoda**, sa 197 istraživača na milion stanovnika i s 54 patenta koliko je iznosilo u 2011., BiH ne može povećati udio visokotehnoloških proizvoda u izvozu, pa tako ni svoj udio od 0,02% u svjetskom izvozu visokotehnoloških proizvoda⁴⁶. Ulaganja u istraživanja i razvoj treba povećati na minimalno 1% budžeta.
136. Prema istraživanjima Svjetske banke i Instituta za statistiku UNESCO, kojima je tretirana visina domaćih izdataka za istraživanje i razvoj od 2002. do 2010. godine **svrstalo je BiH na 113. mjesto od 114.** zemalja koje su obuhvaćene istraživanjem. Od zemalja iz okruženja Slovenija ulaže na istraživanje i razvoj najviše i nalazi se na 17. mjestu svjetske ljestvice.
137. Glavni bh. izvozni sektori imaju udjele u globalnom izvozu 0,15-0,75%. Zauzimaju od 14. (koks) do 51. (metalne konstrukcije od željeza i čelika) mjesta na globalnoj listi izvoznih sektora. Od europskih zemalja manje razvijene lance vrijednosti imaju samo Srbija i Albanija.⁴⁷
138. **Turizam ostvaruje preko polovice priliva sektora usluga BiH.** Za njegov daljnji razvoj je nužno povećati konkurentnost. Bosna i Hercegovina je po prioritizaciji ulaganja u turizam rangirana na 128. mjesto od 139 zemalja, što pokazuje da ne ulaže dovoljno sredstava u razvoj istoga. BiH treba mapirati klastere i lance vrijednosti, razviti njihove trening centre i poduprijeti inovativne aktivnosti glavnih izvoznih proizvoda.
139. Prema lakoći poslovanja BiH ima iza sebe Kosovo i Ukrajinu od europskih, te Rusiju, Tadžikistan i Uzbekistan od tranzicijskih zemalja.⁴⁸
140. Konkurentnost zahtjeva strategije zasnovane na znanju, temeljito poznavanje potrošača, saradnju među firmama, vanjsku orijentaciju i pozitivan konstruktivan odnos između vlada i privatnog sektora.
141. **Siromašne zemlje postaju bogate tako što proizvode ono što proizvode bogate zemlje.**⁴⁹ Riječima razvojne ekonomije, brzo rastuće države su one koje su u stanju da poduzmu rapidne strukturne transformacije od nisko produktivnih (tzv. „tradicionalnih”) prema visoko produktivnim (tzv. „modernim”) aktivnostima. Ove moderne aktivnosti su uglavnom trgovački proizvodi, i unutar te kategorije uglavnom industrijski proizvodi.
142. Vanjska i unutrašnja konkurentnost ekonomije jedne države se odnosi na mogućnost društva da obezbijedi građanima viši životni standard na održivoj bazi kao i da obezbijedi dostupnost radnih mjesta, a sve zasnovano na okvirima institucija i politika koje podržavaju kontinuiran i održiv rast produktivnosti.

II.2. Benchmark indikatori⁵⁰

143. Prema uporednim pokazateljima konkurentnosti BiH u odnosu na zemlje komparatore, u gotovo svim pokazateljima zaostajemo za prosjekom. Uzroci ovakvog stanja su mnogobrojni, a mi ćemo u dijelu analize detaljnije razmotriti stanje i napredak u 2011. godini.
144. Posebne poteškoće u oblasti konkurentnosti BiH ima u dobijanju kredita, započinjanju poslovanja, zapošljavanju radnika, ukupnoj poreznoj stopi, registraciji nekretnosti, dobijanju dozvola i opštem kvalitetu infrastrukture.
145. **Prosječan broj istraživača uključenih u istraživanja i razvoj na milion stanovnika u 2009. godini je iznosio 197** i u poređenju sa zemljama komparatorima, gdje Slovačka ima najviši prosjek od 2.438 istraživača, evidentno je da BiH ulaže jako malo u istraživanje i razvoj.
146. **Dobijanje kredita je jedna od najslabijih tačaka konkurentske sposobnosti** naših kompanija sa samo 33% iste mogućnosti u odnosu na prosjek EU4. Razloga za ovakvu situaciju je puno. Prije svega politička situacija, odnosno stanje stalne napetosti, što se opet odražava na

46 World Bank (2011) World Development Indicators, online baza podataka, pristupljeno 15. kolovoza.

47 World Economic Forum (WEF) (2011), Global Competitiveness Report 2011–2012. Geneva: WEF.

48 World Bank (2011) Doing Business 2012 – Making a Difference for Entrepreneurs. Washington, D.C.: World Bank.

49 Rodrik, D. (2009). Growth after the crisis. Von Commission on Growth and Development: http://www.growthcommission.org/storage/cgdev/documents/financial_crisis/rodrikafterthecrisis.pdf abgerufen

50 Preliminarni benchmark indikatori predstavljaju BiH „udaljenost” u odnosu na prosjek EU 4. Ovaj prosjek je izjednačen s indeksom 100 i bh. vrijednost predstavlja udio u toj vrijednosti. Indeks 100 predstavlja „pokretni prosjek” odnosno prosjek EU 4 koji se posebno izračunava za svaku godinu.

kreditni rejting BiH, visoka koncentracija u bankarskom sektoru, u kombinaciji sa visokom bankocentričnošću finansijskog tržišta, nedovoljno razvijeno i likvidno sekundarno tržište kapitala, te dugotrajno izvršenje ugovora.

147. Početak i prestanak poslovanja i u 2011. predstavlja značajno polje zaostajanja naše privrede prema zemljama komparatorima gdje je naša zemlja rangirana na 162. mjesto.

148. Ono što ohrabruje je da BiH prema pokazateljima sustiže EU4 u oblastima tehnološke spremnosti, visokog obrazovanja i obuke. Međutim, ishodi ovog napretka koji bi trebali biti materijalizirani kroz povećanje inovacija, broj патената, pokazuju da reforme koje smo uradili u ovim oblastima ne daju plodove, odnosno došlo je do povećanja broja visokoobrazovanih ustanova i diplomanata, ali poboljšanje ishoda još uvijek nije prepoznatljivo.

Tabela 10: Benchmark indikatori - konkurentnost

Cilj Konkurentnost	Bazna vrijednost indikatora je benchmark odnosno prosjek EU4=100							
	Nivo	Izvor	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
Preduzetničko okruženje*	BiH	3		:	76	:	74	:
Mrežne industrije*	BiH	3		:	81	:	84	:
Liberalizacija*	BiH	3		:	81	:	81	:
Inovacije i Istraživanje i razvoj*	BiH	3		:	72	:	74	:
Informaciono društvo*	BiH	3		:	75	:	73	:
Opšti kvalitet infrastrukture	BiH	3	69	:	66	59	54	61
Visoko obrazovanje i obuka	BiH	3	77	76	72	85	85	88
Dostupnost naučnika i inženjera	BiH	3		:	83	73	79	100
Inovacije	BiH	3	80	77	74	74	84	91
Tehnološka spremnost	BiH	3	77	69	66	72	80	85
Odljev mozgova	BiH	3		:	88	72	80	93
Ukupna porezna stopa	BiH	2		98	107	106	168	191
Zaštita investitora	BiH	2		:	82	84	83	85
Plaćanje poreza	BiH	2		:	83	77	95	107
Registracija nekretnina	BiH	2		:	50	41	40	44
Početak poslovanja	BiH	2		:	44	29	31	29
Dobijanje građevinskih dozvola	BiH	2		:	55	63	65	51
Prestanak poslovanja	BiH	2		:	99	105	106	90
Prekogranična trgovina	BiH	2		:	124	148	133	72
Izvršenje ugovora	BiH	2		:	38	36	44	48
Indeks rigidnosti zapošljavanja	BiH	2		:	88	85	83	:
Dobijanje kredita	BiH	2		:	113	24	25	29
Zapošljavanje radnika	BiH	2		:	79	79	73	:

*dvogodišnji indikator, 2-Svjetska banka, 3-Svjetski ekonomski forum

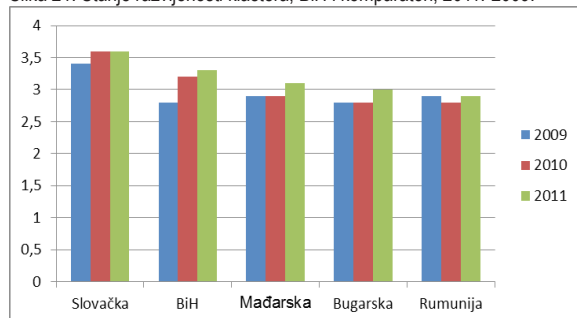
II.3. Analiza trendova

II.3.1. Klasteri

149. Prisutnost razvijenih klastera u BiH se poboljšava.

Prema anketama Svjetskog ekonomskog foruma proističe da se povećava rasprostranjenost razvijenih klastera u BiH u 2011. godini u odnosu na 2010. i da je ona veća nego kod zemalja komparatora, uz izuzetak Slovačke.

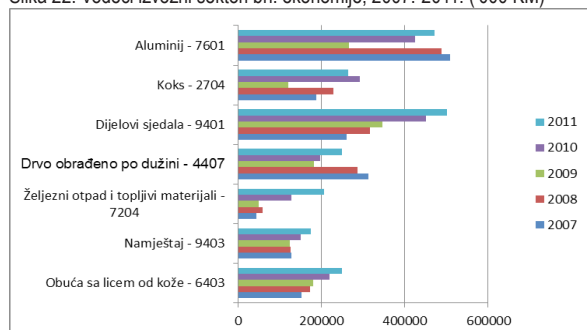
Slika 21: Stanje razvijenosti klastera, BiH i komparatori, 2011.-2009.

Izvor: WEF (2011, 2009)

150. BiH predstavlja izvoznika⁵¹ male tržišne moći. Bori se za tržišne pozicije u tržišnim nišama u kojima njen tržišni udjel, prema stanju u 2011. godini, iznosi 0,15-0,75 posto, odnosno u apsolutnom iznosu kreće se u rasponu 80-300 miliona US\$.

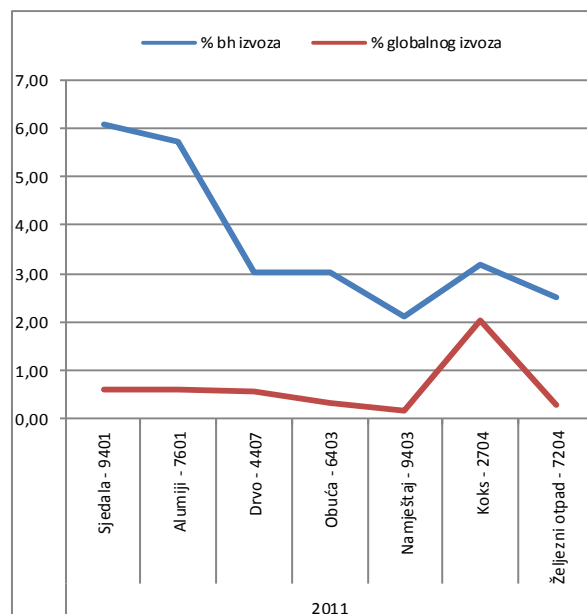
Slika 22: Vodeći izvozni sektori bh. ekonomije, 2007.-2011. ('000 KM)

Izvor: Trade Statistics for international business development 2011

151. Udio izvoza bh. klastera u strukturi ukupnog bh. izvoza se kreće u rasponu 2,0-6,4%, kako pokazuje slika 27. Najveće udjele imaju klasteri sjedala (6,10%) i klaster aluminija (5,74%) i drveta.

Slika 23: Udjeli klastera u bh. izvozu i globalnom izvozu, 2011.

Izvor: United Nations Commodity Trade Statistics Database i Agencija za statistiku BiH

152. Među 129 zemalja izvoznika drveta obrađenog po dužini, BiH zauzima 28. mjesto prema veličini vrijednosti izvoza. **U 2011. tržišni udio BiH izvoza ovog proizvoda je ostao nepromijenjen, u odnosu na 2010., sa 0,56% globalnog tržišta.** Izvoz drveta iz BiH je porastao u 2011. za 0,21%. Izvoz vodećih 28 zemalja je porastao u 2011. za 18,5%. Među njima, izvoz je najviše povećala Kanada, a najviše smanjio Novi Zeland.

153. Među 130 izvoznika dijelova sjedala BiH zauzima 31. mjesto prema veličini vrijednosti izvoza. **U 2011. BiH tržišni udio sjedala u globalnom tržištu je iznosio 0,60%.** Među najvećim vodećim izvoznici sjedala najviše je porastao izvoz Kine, a najviše se smanjio izvoz Japana i Španije u poređenju 2011. i 2010. godine.

154. Među 137 izvoznika namještaja BiH zauzima 41. mjesto prema veličini vrijednosti izvoza. **U 2011. tržišni udio izvoza BiH je iznosio 0,17% globalnog tržišta.** Izvoz namještaja BiH u 2011. iznosi 14,8%. Obzirom na prisutnost resursa i kvalitet radne snage, proizvodnja namještaja predstavlja posebno značajan potencijal. U svjetskim razmjerama, najviše se povećao izvoz Kine a, smanjio izvoz Indonezije u poređenju 2011. i 2010. godine.

155. Među 100 izvoznika sirovog aluminija BiH zauzima 32. mjesto prema veličini vrijednosti izvoza. **BiH je smanjila tržišni udio na 0,58% globalnog tržišta u 2011.** Izvoz aluminija iz BiH je smanjen u 2011. Globalni izvoz aluminija je porastao za 22,6% u 2010. u odnosu na 2009. Izvoz vodeće 22 zemlje je porastao u 2010. za 50,1%. Među njima, najviše je porastao izvoz Ujedinjenih Arapskih Emirata: 203,1%, a najmanje Novi Zeland i Indija.

⁵¹ Nema empirijske valorizacije klastera u BiH, niti klaster politika, pa se u izvješću konstruiraju statistički klasteri utemeljeni na veličini vrijednosti izvoza. Kreatori politika obično mjere sektorsku i prostornu koncentraciju poslovnih aktivnosti preko lokacijskog količnika, unatoč tome što količnici ne otkrivaju interakcije i razmjenu između pojedinačnih firmi, što se može ustanoviti jedino putem intervjua i fokus grupa.

156. Među 126 izvoznika obuće s licem (gornjištem) od kože BiH zauzima 33. mjesto prema veličini vrijednosti izvoza. **U 2011. BiH je smanjila tržišni udio sa 0,40 % na 0,33%.** Izvoz iz BiH se smanjio u 2011. Globalni izvoz obuće s gornjištem od kože se smanjio za 8,0% u 2010. u odnosu na 2009. Izvoz vodećih 29 zemlja se povećao u 2010. za 9,2%. Među njima, najviše se povećao izvoz Italije dok se najviše smanjio izvoz Brazila.

157. Među 100 izvoznika koksa BiH zauzima 14. mjesto prema veličini vrijednosti izvoza. U 2011. izvoz koksa iz BiH se smanjio za 6%.

158. Među 195 zemalja izvoznika željeznog otpada Bosna i Hercegovina zauzima 46. mjesto. Izvoz željeznog otpada se povećao za 69% u 2011. u odnosu na 2010. godinu. Izvoz Bosne i Hercegovine u željeznom otpadu ima udio od 0,27% svjetskog izvoza ovog proizvoda.

159. U oblasti sektora usluga posebnu pažnju zaslužuje turizam. U BiH u 2011. godini turisti su ostvarili 46.402 posjeta što je više za 5% u odnosu na 2010. godinu. Dolasci stranih turista su se udvostručili tokom posljednjih pet godina. Prema analizama Svjetskog vijeća za putovanja i turizam (WTTC) predviđa se da bi zarada od međunarodnih posjetilaca i turističkog proizvoda BiH mogla generirati 15% bh. izvoza do 2019. godine.

160. Ukupni doprinos turizma BDP-u je 1.945.000.000 KM, tj. **7,4% BDP-a**, a izvoz turističkih usluga je bio 952,4 miliona KM, i to je 9,2% ukupnog izvoza u BiH. Prema podacima Svjetske turističke organizacije, direktni dopri-

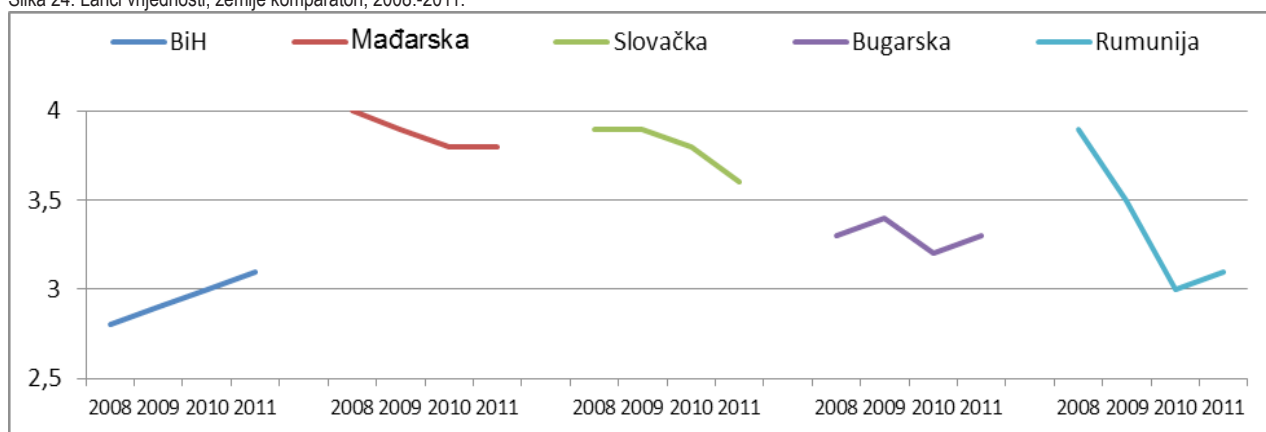
nos turizma BDP-u u BiH u 2011. godini je bio dva posto ili 533,4 miliona KM. Ukupna ulaganja u turizam u 2011. godini iznosila su 188 miliona KM.

161. Prema izvještaju Svjetskog ekonomskog foruma možemo vidjeti da je Bosna i Hercegovina u oblasti turizma popravila svoj rang u 2011. godini za deset mjesta u odnosu na 2009. godinu, tj. sa 107. je sišla na 97. mjesto. U poređenju sa zemljama komparatorima, BiH je i dalje najlošije rangirana. Hrvatska je zadržala svoje 34. mjesto i u 2011. godini i najbolje je rangirana od susjednih zemalja i zemalja komparatora.

162. Preporuke za poboljšanje razvijenosti klastera, njihovog snažnijeg uključivanja u globalne lance vrijednosti i jačanja konkurentnosti su:⁵²

- Ustanoviti portfolio klastera izradom studije identifikovanja klastera i lanaca vrijednosti primjenom top-down pristupa finansiranjem studije mapiranja;
- Uspostaviti program potpore uspostavi koordinacije klastera i mjeriti ishode takve potpore;
- Utemeljiti trening centar/e za klaster(e);
- Potpomoci inovativne aktivnosti i internacionalni marketing za 40 temeljnih proizvoda klastera;
- Participirati s ino razvojnim agencijama u uspostavi fondova riziko kapitala, koji bi finansirali snažno rastuće firme koje se najbrže uklapaju u globalne lance vrijednosti;
- Nužno je povezati klaster(e) s (globalnim) lancima vrijednosti radi povećanja kvalitete interakcije njihovim preusmjeravanjem sa domaćih na inostrane kompanije.

Slika 24: Lanci vrijednosti, zemlje komparatori, 2008.-2011.

Izvor: WEF, 2008-11

52 Detaljnije u OECD (2000) Enhancing the Competitiveness of SMEs through Innovation Proceedings of the Bologna SME conference, 2000.

II.3.2. Kompetentnost ljudskih resursa

- 163. Niska konkurentnost bh. ekonomije ima korijene i u niskom obuhvatu obrazovanjem,** posebno u oblasti srednjeg i visokog obrazovanja, kao i u lošoj obrazovnoj strukturi kadrova i obrazovnom sistemu koji ne priprema adekvatno kadrove za moderno tržište rada. U 2011. svega 8,2% radnosposobnog stanovništva ima više ili visoko obrazovanje.
- 164. Suočeni smo s odlivom pameti, naročito mladih i obrazovanih ljudi, što značajno umanjuje kvalitet ljudskih resursa u BiH.** U 2008. je bio najveći odljev mozgova dok je u 2009. počeo da pada. Porast u 2011. godini je posljedica ekonomske i političke krize u zemlji.
- 165. Razvoju poduzetničkih kompetencija nije posvećeno dovoljno pažnje,** te je treba razvijati i kroz obrazovni sistem. Usvojena je Strategija učenja o poduzetništvu u obrazovnim sistemima u BiH za period 2012.-2015.
- 166. Agencija za visoko obrazovanje je 2010., predložila da BiH prihvati okvir od osam ključnih kompetencija uz dodatak dvije ključne kompetencije** (i) kreativno-produktivne kompetencije i (ii) tjelesno-zdravstvene kompetencije. Ovaj prijedlog je nastao temeljem EU dokumenta o ključnim kompetencijama i analize ukupnog stanja i obrazovnog sistema u BiH.
- 167. Potrebno je otvaranje i jačanje karijernih centara.** Pored pristupa obrazovanju baziranom na ključnim kompetencijama i životnim vještinama i elementi razvoja karijere trebaju biti uključeni u obrazovni sistem. Taj proces trebao bi u konačnici rezultirati, u skladu s politikom EU, otvaranjem karijernih centara koji bi bili podrška izgradnji ljudskih potencijala.
- 168. Pregledom kompetentnosti ljudskih resursa,** vidljiv je trend poboljšanja strukture radno sposobnog stanovništva tokom posmatranog perioda.
- 169. Dodatni izazov je struktura upisa na fakultete, koja ne prati razvojne potrebe BiH niti definisane globalne i EU trendove.**
- 170. U okviru Ministarstva civilnih poslova BiH uspostavljen je odsjek za statistiku i informatiku čiji je zadatak da pomaže u statističkom izvještavanju o obrazovanju u skladu sa standardima Eurostata.** Osam od deset kantona je usvojilo zakone o visokom obrazovanju. U RS-u je usvojen Zakon o visokoškolskim obrazovnim ustanovama, koji nije u potpunosti usklađen sa okvirnim zakonom i omogućava entitetskim agencijama da budu uspostavljene paralelno sa državnim institucijama. Provedene su i određene odredbe okvira za kvalifikacije u visokom obrazovanju.
- 171. BiH je osnovala dvije agencije visokog obrazovanja na državnom nivou:** Agenciju za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta i Centar za informiranje i priznavanje dokumenata. Agencija je pridruženi član Evropskog udruženja za osiguranje kvaliteta u visokom obrazovanju.
- 172. Procesi institucionalne izgradnje visokog obrazovanja su u posljednje tri godine pozitivno uticali na važne komponente visokog obrazovanja.** Treba posebno istaći priznavanje diploma, upravljanje univerzitetima, institucionalni razvoj bh. univerziteta kao i na povećanje akademske mobilnosti i mobilnosti radne snage u BiH i u okviru evropskog tržišta rada.

Tabela 11: Konkurentnost - Kompetentnost ljudskih resursa BiH, 2006.-2011.

	Kategorija	Nivo	Izvor	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
1.	Osnovna škola i manje	BiH	ARS	49	47,6	46,9	45,3	42,7	43,2
2.	Srednja škola	BiH	ARS	44,5	45,9	46,4	47,6	49,1	48,0
3.	Viša, visoka, magisterij, doktorat	BiH	ARS	6,5	6,5	6,7	7,1	8,2	8,8
4.	Broj upisanih studenata ukupno	BiH	BHAS	99.557	104.280	105.488	105.137	107.537	104.386
5.	Broj upisanih studenata muški	BiH	BHAS	44.402	45.982	46.460	:	47.651	46.754
6.	Broj upisanih studenata ženski	BiH	BHAS	55.155	58.298	59.028	:	59.886	57.632
7.	Broj univerziteta	BiH	BHAS	:	:	20	22	22	25
8.	Broj fakulteta	BiH	BHAS	130	140	139	147	158	177
9.	Broj nastavnika i saradnika na visokoškolskim ustanovama	BiH	BHAS	:	:	5.139	8.463	8.643	8.729
10.	Broj diplomiranih studenata	BiH	BHAS	:	12.199	5.246	16.981	18.177	17.822
11.	Broj završenih magistara nauka	BiH	BHAS	:	436	580	752	1298	2016
12.	Broj završenih doktora nauka	BiH	BHAS	:	144	186	157	205	186

173. Kao posljedica fragmentirane strukture⁵³ i nedovoljne uređenosti bh. obrazovnog prostora, mnogi učenici po završetku opšteg obrazovanja⁵⁴ ne stiču vještine koje su im potrebne da se suoče sa potrebama tržišta rada. Rezultat učenika je ispod standarda sa značajnim geografskim razlikama.

174. TIMSS⁵⁵ rezultati pokazuju izuzetno loša postignuća učenika iz BiH. Uspostavljanje modela internog i eksternog vrednovanja kvaliteta i standarda kvaliteta svih nivoa obrazovanja u fazi je razvoja.

175. Prema GCR⁵⁶ 2010.-2011., kvalitet obrazovanja u BiH je na vrlo niskoj razini (v. tabelu 12).

Tabela 12: Kvalitet obrazovanja u BiH, 2011.

Rb	Indikator	Skor	Rang/142
1	Upis u srednje obrazovanje	91,2	60
2	Upis u tercijarno obrazovanje	37,0	63
3	Kvalitet obrazovnog sistema	3,6	73
4	Kvalitet obrazovanja matematike i prirodnih nauka	4,5	41
5	Kvalitet poslovnih škola	4,1	71
6	Pristup škola internetu	3,9	81
7	Dostupnost usluga istraživanja i obuke	3,0	122
8	Opseg obuke osoblja firmi	2,7	137

Izvor: World Economic Forum (2010) Global Competitiveness Report 2011. Geneve: WEF

176. Obaveze po Bolonjskoj deklaraciji dosada nisu u potpunosti ispunjene. BiH je potpisnik Bolonjske deklaracije, čime se obavezala na uspostavu sistema osiguranja kvalitete, restrukturiranja i modernizacije programa i kurseva uz omogućavanje mobilnosti profesora i studenata u okviru BiH i šire. Vijeće ministara BiH je 2007. usvojilo dvije vrste standarda: (i) za interno osiguranje kvaliteta u visokoškolskim ustanovama i (ii) za eksterno osiguranje kvaliteta.

177. Započeta reforma finansiranja visokog obrazovanja se odvija veoma sporo i još uvijek ne daje očekivane rezultate. Statistika na nivou BiH ne prati udio BDP za

pojedine nivoe obrazovanja na nivou BiH, dok su ti podaci dostupni na entitetskom nivou.

178. Struktura raspodjele sredstava unutar sektora obrazovanja je nepovoljna. Aktuelna struktura rashoda u obrazovanju ostavlja malo prostora za unapređenje nastavnog procesa kroz nabavku obrazovnih sredstva, obuku nastavnika i druge svrhe koje bi podstakle poboljšanje procesa učenja.

179. Preporuke

BiH mora primijeniti pristup razvoju baziran na znanju i kompetentnim ljudskim resursima. Pri tome **osnovni pravci u obrazovanju trebaju biti kao i u zemljama EU, fokusirani na:**⁵⁷

- ✓ Poboljšanje kvaliteta nastavnog kadra i kadra za obuku;
- ✓ Podrška otvaranju i jačanju karijernih centara uz mjerenje ishoda njihovog rada;
- ✓ Povećanje regrutovanja studenata na naučne i tehničke studije;
- ✓ Uvesti benchmarking i mjerenja efikasnosti i efektivnosti te evaluaciju u sistemu obrazovanja;
- ✓ Podržati razvojne procese (nove metode rada, praćenje trendova, evaluacije procesa, standarda kvaliteta itd.) u obrazovanju u cilju poboljšanja okruženja koje podržava učenje;
- ✓ Učiniti učenje privlačnijim (nove metodologije interaktivnog učenja);
- ✓ Poboljšanje procesa učenja stranih jezika;
- ✓ Povećanje mobilnost i razmjenu kadrova;
- ✓ Poboljšanje statistike obrazovanja i naučno-istraživačkog rada;
- ✓ Stvarati uslove za snažnije aktiviranje ljudskih resursa dijaspore što uključuje umrežavanje domaćih stručnjaka i institucija sa stručnjacima porijeklom iz BiH i njihovim institucijama u inostranstvu;
- ✓ Obezbijediti monitoring ključnih EU definisanih indikatora u oblasti kompetentnosti ljudskih resursa.

⁵³ Zakonodavna vlast i obrazovna politika razučeni su na 14 administrativnih jedinica: deset kantona u FBiH, FBiH, Republika Srpske, Distrikta Brčko i Ministarstvo civilnih poslova BiH. Federalno Ministarstvo obrazovanja i kulture ima koordinacionu funkciju nad kantonima, dok Ministarstvo civilnih poslova BiH ima zadatak da koordinira aktivnosti i uskladjuje entitetske.

⁵⁴ WB: Obračun sa fiskalnim izazovima i jačanje perspektiva za rast_Pregled javne potrošnje institucija, 2006.

⁵⁵ Međunarodna studija o trendovima u matematici i prirodnim naukama (Trends in International Mathematics and Science Study)

⁵⁶ Globalni rang konkurentnosti

⁵⁷ EU Commission Staff Working Paper: Progress Towards The Common Objectives in Education and Training, Indicators and Benchmarks.

II.3.3. Naučno - tehnološka i poslovna infrastruktura

180. Naučno-istraživački proces u visokom obrazovanju treba promatrati kao integralni dio visokog obrazovanja i konkurentnosti bh. ekonomije. BiH održava naučni i tehnološki sistem sa osam javnih univerziteta, nekoliko namjenskih istraživačkih instituta (npr., u metalurgiji i poljoprivredi), te ograničenim brojem industrijskih laboratorija.

181. Za finansiranje istraživačkih aktivnosti BiH praktično ne izdvaja sredstva i to onemogućava obnavljanje i izgradnju naučno istraživačkog potencijala. Veći dio istraživačke infrastrukture je zastario; mnogim laboratorijama nedostaju operativni fondovi; nema mogućnosti plaćanja pretplate na naučne časopise; priključak s međunarodnim sistemom komunikacija nije adekvatan; mladi istraživači na univerzitetima nemaju sredstava za obuku u oblasti naučnih istraživanja; uz sve navedeno i većina industrijskog istraživanja nije više u funkciji.

182. S aspekta razvoja ljudskih potencijala postojeća situacija ugrožava razvoj visokog obrazovanja. BiH je usvojila Strategije naučno-tehnološkog razvoja Bosne i Hercegovine 2006. godine, ali se ona ne implementira.

Takva situacija se ne mijenja već godinama ili su promjene, gdje postoje, ekstremno spore.

183. Značajnih pomaka nema, iako je 2009. godine usvojen Okvirni zakon o osnovama naučno-istraživačke djelatnosti i koordinacije unutrašnje i međunarodne naučno-istraživačke saradnje BiH i strategija razvoja znanosti u BiH 2010.-2015.

184. Povećan je broj uspješnih projekata za Sedmi Okvirni program za istraživanje i razvoj (FP7). Statistika ne prati adekvatno ovu oblast, pa je veoma teško obezbijediti ažurne podatke i definisati trendove.

185. Ojačani su i administrativni kapaciteti. Uspostavljena je mreža kontakt tačaka u cijeloj zemlji kako bi se obezbijedile informacije o istraživačkoj saradnji u programu FP7 i drugim istraživačkim programima (Cost, Eureka).

186. Tokom 2011. došlo je do smanjenja inventivnosti bh. ekonomije. Broj prijava za patente, žigove i industrijski dizajn se smanjio u poređenju sa 2010. godinom.

Tabela 13: Broj prijava patenata, industrijskog dizajna i žigova u BiH, 2000.-2011.

	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
Patenti	161	281	327	287	347	373	217	92	71	75	65	54
Industrijski dizajn	31	19	14	56	54	50	35	72	63	22	25	20
Žigovi	733	917	754	950	967	1197	1190	1375	1488	946	824	757

Izvor: Institut za intelektualno vlasništvo BiH.

187. Pad patentne aktivnosti u 2011. je izražajniji kod BiH nego kod zemalja komparatora. Tabela 13 prikazuje patentne prijave rezidenata, nerezidenata i ukupan broj patentnih prijava u razdoblju od 2000. do 2011. za BiH i zemlje komparatore.

188. Ulaganja u istraživanje i razvoj u poređenju sa zemljama komparatorima su veoma niska. BiH za istraživanje i razvoj izdvaja samo 0,03% BDP-a BiH. Ulaganja u istraživanja i razvoj zemalja komparatora se kreću u rasponu 0,4-1,5% njihovog BDP-a, dok EU prosjek iznosi 2,0%.

189. Postoji dugoročan trend laganog poboljšavanja broja istraživača u BiH. Prosjek istraživača u razdoblju 2000.-2009. u BiH se povećao u poređenju sa prethodnim godinama i iznosi 197 istraživača na milion stanovnika. Unatoč tome, broj istraživača na milion stanovnika kod BiH je 23,4 puta manji nego od EU prosjeka, a 8,3-17,7 puta manji nego kod zemalja komparatora.

190. Tokom posljednje dvije godine u regiji Zapadnog Balkana je postignut veoma ograničen napredak u oblasti promocije i širenja tehnologija⁵⁸ OECD je proveo istraživanje malih i srednjih poduzeća Zapadnog Balkana i što se tiče inovativne aktivnosti, zaključio da postoji nedostatak mehanizama saradnje koji bi omogućili da inovacije teku između istraživačkih centara, obrazovno-istraživačkih institucija i tuzemnih i inozemnih kompanija⁵⁹ (OECD, 2009.).

191. BiH je u 2011. još uvijek nema specifične programe podrške poduzećima glede tehnološke obuke. Stanje se nije bitnije promijenilo u odnosu na prethodnu godinu, pa stoji ocjena da u cijeloj regiji još uvijek postoje velike prepreke u saradnji između univerziteta, istraživačkih centara i malih i srednjih preduzeća. Razlozi su slabo i sporo transformiranje sveučilišta utemeljenih na distributivnoj funkciji (distribuciji znanja) k sveučilištima utemeljenim na proizvodnoj funkciji (proizvodnji znanja) i na poduzetničkoj funkciji (oplođavanju proizvedenih znanja). Postoji mali broj sveučilišnih i posebice neovisnih istraživačkih centara, dok oni postojeći nemaju dovoljno kadra i opreme⁶⁰.

⁵⁸ GEM BiH 2011: Razviti i ojačati poduzetnički duh u Bosni i Hercegovini (2011).

⁵⁹ OECD (2009) SME Policy Index 2009. Paris: OECD.

⁶⁰ GEM BiH 2011: Razviti i ojačati poduzetnički duh u Bosni i Hercegovini(2011).

192. Bosna i Hercegovina je zabilježila nazadovanje u odnosu na prethodnu godinu od -4,31% u transferu istraživanja i razvoja. Hrvatska je takođe nazadovala dok je jedino Slovenija, koja inače ima najvišu ocjenu u transferu istraživanja i razvoja, još unapredovala za 4,17%.

193. Izvoz visoke tehnologije per capita iz BiH iznosi oko 20 US\$ per capita (2010.). Istodobno je EU prosjek iznosio 1.028 US\$, a prosjek zemalja EU4 komparatora 643 US\$.

194. Preporuke za poboljšanje naučno-tehnološke i poslovne infrastrukture:

- ✓ Razviti statistike inventivne djelatnosti ekonomije i njenog finansiranja;
- ✓ Povećati ulaganja u istraživanja i razvoj na minimalno 0,60% bruto domaćeg proizvoda, pri čemu omjer u 2012.-2013. treba biti 2:1 tj. da država podupire 2/3 a privreda 1/3 ulaganja u istraživanja i razvoj; srednjoročni cilj treba biti da država (institucije BiH, entiteta i BD) izdvajaju 1% budžeta za istraživanja i razvoj;
- ✓ Podržavati posebnim programima povezivanje istraživačkih centara i izvoznih poduzeća, pri čemu bi se evaluacija programa podrške temeljila na standardnim kriterijima;
- ✓ Podržati posebnim programima zajednička ulaganja inozemnih, s jedne strane, i malih i srednjih domaćih firmi, s druge strane, kroz programe mentorstva, organiziranje misija i sl. usmjerenih na „učenje činjenjem“ (posebno sa bh. iseljeništvom);
- ✓ Razviti programe partnerstva javnog i privatnog sektora u razvoju poslovne infrastrukture, pri čemu bi programi bili utemeljeni na poticanju razvoja inovativno-izvoznih aktivnosti;
- ✓ Pripremiti studiju o mogućnostima razvoja tehnopolisa.

II.3.4. Jedinstveni ekonomski prostor

195. BiH se neminovno mora fokusirati na preuzimanje EU propisa koji se odnose na unutrašnje tržište i trgovinu. Prioritet je usklađivanje tehničke regulative i standarda kao preduslova za slobodno kretanje proizvoda, sigurnih za upotrebu i koji ne ugrožavaju zdravlje ljudi, zdravlje životinja i životnu sredinu.

196. Nije bilo većih pomaka k ispunjenju uslova prema EU. Situaciju je dodatno komplikovalo odugovlačenje formiranja vlade na državnom nivou što je uzrokovalo da sredstva EU ne budu data na korištenje.

197. Napredak prema stvaranju jedinstvenog ekonomskog prostora u državi, koji je ključni prioritet Evropskog partnerstva, je ograničen. Nema dovoljno koordinacije po pitanju ekonomskih i fiskalnih politika.

198. BiH je potrebno homogeno, transparentno i vjerodostojno tehničko i poslovno okruženje kako bi se

osiguralo povjerenje građana i investitora u zemlji i inostranstvu. Harmonizacija na području uvođenja evropskih standarda je spora. Razvoj privatnog sektora je zakočen zbog nepovoljnog poslovnog okruženja. Bosna i Hercegovina je na samom dnu liste najsiromašnijih i najnerazvijenijih ekonomija gdje zauzima 110. mjesto od 183 zemlje prema izvještaju Doing Business 2011.

199. Slobodan protok roba jedan je od ključnih principa jedinstvenog evropskog tržišta i osiguran je legislativom na nivou EU. To podrazumijeva i preuzimanje potrebne regulative, unapređenje sistema infrastrukture kvaliteta, stalno unapređenje uslova i okruženja poslovanja kao i sprečavanje korupcije i izgradnju i jačanje potrebnih institucija.

200. Poslovno okruženje je i dalje opterećeno različitim administrativnim preprekama na različitim nivoima vlasti. Postignut je određeni napredak pri registrovanju imovine, ali se preduzeća i dalje moraju registrovati u oba entiteta ako žele poslovati u cijeloj zemlji, postupci registracije se i dalje razlikuju i ne postoji sistem registracije za cijelu BiH. Daljnje „pojednostavljivanje postupaka registracije preduzeća i sudskih postupaka bi privuklo nove investicije“.⁶¹

201. U rješavanju problema mobilnosti radne snage, što je jedan od preduslova efikasnosti korištenja ovog ključnog resursa svake zemlje, nije postignut značajniji napredak u 2011. Barijeru kretanju radnika u nalaženju najprikladnijeg zaposlenja još uvijek predstavljaju fragmentirani zakonodavni okvir i okvir sistema socijalnog osiguranja, među kantonima i entitetima.

202. Zakonodavni okvir oblasti radnih prava nije harmoniziran, niti je uspostavljeno ekonomsko i socijalno vijeće na razini BiH. Konfederacija sindikata BiH još uvijek nije registrirana na državnom nivou uslijed neslaganja između državnog Ministarstva pravde i sindikata iz Federacije⁶².

203. Zaposleni i dalje imaju poteškoće prilikom ostvarivanja socijalnih prava, npr. u Federaciji za vrijeme porodijskog odsustva Zakonodavni okvir za socijalne prava i penzije i dalje je iscjepkan.⁶³

204. Mnoge tranzicijske zemlje imaju tri zajednička problema poslovnog okruženja: porezna administracija, korupcija i vještine. Prema izvještaju Transition Report 2010 od EBRD, BiH je specifična utoliko što su glavni problemi poslovnog okruženja poredani tako da prvo mjesto dijele problemi porezne administracije i korupcije, a treće i četvrto mjesto problemi vještina i sudova.

⁶¹ GEM BiH 2011: Razviti i ojačati poduzetnički duh u BiH (2011.) str.41

⁶² Isto, str.21

⁶³ Isto, str.21

205. Istraživanja percepcije poduzetnika pokazuju da su glavni problemi poduzetničkog okruženja u 2011. slični onima i iz 2010. i 2009. godine. Problemi se svode na politike vlada (porezni sustav i poreznu politiku) koja iz godine u godinu predstavlja glavni problem.

Tabela 14: Percepcije poduzetnika

	2010.	2011.
1	Politike vlada - propisi, porezi i sl. kojima se reguliše poslovni ambijent za poduzetništvo	Politike vlada – propisi, porezi i sl. kojima se reguliše poslovni ambijent za poduzetništvo
2	Politike vlada kojima se regulira poslovni ambijent za poduzetništvo	Transfer istraživanja i razvoja
3	Vladini programi – podrška poduzećima kroz razne mjere i programe vladinih institucija	Interno tržište – otvorenost

Izvor: Umihanić B. et al. (2011) GEM BiH 2011 – Razviti i ojačati poduzetnički duh u Bosni i Hercegovini

Tuzla: Centar za razvoj poduzetništva.

206. Porezna administracija nije glavni problem poslovnog okruženja samo za bh. poduzetnike nego i za poduzetnike regije kojoj BiH pripada. Tako je i u Hrvatskoj, Rumuniji i Crnoj Gori, ali i u Mađarskoj.

207. U okviru borbe protiv korupcije nije bilo napretka u odnosu na prethodnu 2010. godinu. To posebno zabrinjava jer je korupcija značajna prepreka poslovanju. Parlament BiH je usvojio Zakon o osnivanju Agencije za prevenciju korupcije i koordinaciju borbe protiv korupcije BiH. Korupcija je i dalje uveliko prisutna u javnom

i privatnom sektoru, što utiče na pravosuđe, poreznu i carinsku upravu, javne nabavke i privatizaciju.

208. U BiH izloženost korupciji javnog sektora u 2011. je ostala nepromijenjena u odnosu na 2010. Index percepcije korupcije iznosi 3,2 dok je u 2009. godini iznosio 3,0. U 2009. godini BiH je bila plasirana na 99. mjesto među 180 zemalja, dok je u 2010. zauzela 91. mjesto među 178 zemalja. U 2011. godini je zauzela 91. mjesto od 182 zemlje.

209. Ključne preporuke za poboljšanje jedinstvenog ekonomskog prostora su:

- ✓ Sačiniti analizu djelovanja porezne administracije i usvojiti mjere njenog efektivnijeg i efikasnijeg djelovanja;
- ✓ Razviti transparentni sistem evaluacije vladinih programa, koji bi omogućili efektivnost i efikasnost njihove sprovedbe;
- ✓ Utemeljiti fond riziko kapitala kao produkt partnerstva javnog i privatnog sektora i usmjeriti ga na podršku snažno rastućim malim i srednjim poduzećima;
- ✓ Utemeljiti savjetodavne servise koji bi pružali informacije, savjete, a i mentorsku podršku zainteresiranim za otvaranje firme u BiH, uz snažnu intersektorsku saradnju (s regionalnim razvojnim agencijama, FIPA-om, komorama, asocijacijama poslodavaca i sl.);
- ✓ Uvođenje infomaciono- komunikacijskih tehnologija, kako bi se olakšale i pojednostavile administrativne procedure temeljem razvoja e-vlade.

Tabela 15: Indikatori poduzetništva u BiH i zemljama komparatorima, 2009.-2011. (% stanovništva uzrasta 18-64 godine)

	Stopa nastajućih poduzetnika			Stopa novih poduzetnika (do 35 godina)			Stopa rane poduzetničke aktivnosti			Stopa srednjoročnih poduzetnika (preko 35 godine)			Prekid poslovanja			Stopa poduzetničke turbulencije		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16(7+13)	17(8+14)	18(9+15)
	2009.	2010.	2011.	2009.	2010.	2011.	2009.	2010.	2011.	2009.	2010.	2011.	2009.	2010.	2011.	2009.	2010.	2011.
BiH	3,1	4,1	5,4	1,3	4,1	2,8	4,7	7,7	8,1	3,9	6,6	5,0	3,1	3,3	6,7	7,8	11	14,8
Hrvatska	3,5	4,1	5,3	2,2	1,9	2,1	5,6	5,5	7,3	4,8	2,9	4,2	3,9	1,6	3,6	9,5	7,1	10,9
Mađarska	5,4	4,6	4,8	3,7	2,6	1,6	9,1	7,1	6,3	6,7	5,4	2,0	3,2	2,9	2,3	12,3	10	8,6
Rumunija	2,8	3,3	5,6	2,3	1,1	4,5	5,0	4,3	9,9	3,4	2,1	4,6	3,6	2,6	3,9	8,6	6,9	13,8
Grčka	4,5	2,0	4,4	4,7	3,5	3,7	8,8	5,5	8,0	15,1	14,8	15,8	2,6	3,4	3,0	11,4	8,9	11
Portugal		1,8	4,6		2,8	3,0		4,5	7,5		5,4	5,7		2,6	2,9		7,1	10,4
Slovenija	3,2	2,2	1,9	2,1	2,4	1,7	5,4	4,7	3,7	5,6	4,9	4,8	1,3	1,6	1,5	6,7	6,3	5,2
Švicarska	4,3	2,0	3,7	3,5	3,1	2,9	7,7	5,0	6,6	8,4	8,7	10,1	2,1	2,4	2,9	9,8	7,4	9,5

Izvor: Kelley, J. D. et al. (2011) Global Entrepreneurship Monitor 2011 Global Report. Slavica Singer and Mikhe

III. Zapošljavanje

III.1. Uvod

210. U 2010. i 2011. bilježimo trend rasta nezaposlenosti u BiH. Skromna razina poslovnih aktivnosti u privatnom sektoru i usporen oporavak glavnih privrednih grana, najviše pogođenih krizom, bile su uzrok povećanja broja nezaposlenih u BiH, u 2010. i 2011. godini.

211. Nužno je otvoriti proces stvaranja radnih mjesta. Prije izbijanja globalne krize BiH je imala stopu ekonomskog rasta od 5-7%, što nije bilo dovoljno za snažnije uklanjanje masovne nezaposlenosti, a u uslovima blagog oporavka nema značajnijeg generiranja radnih mjesta.

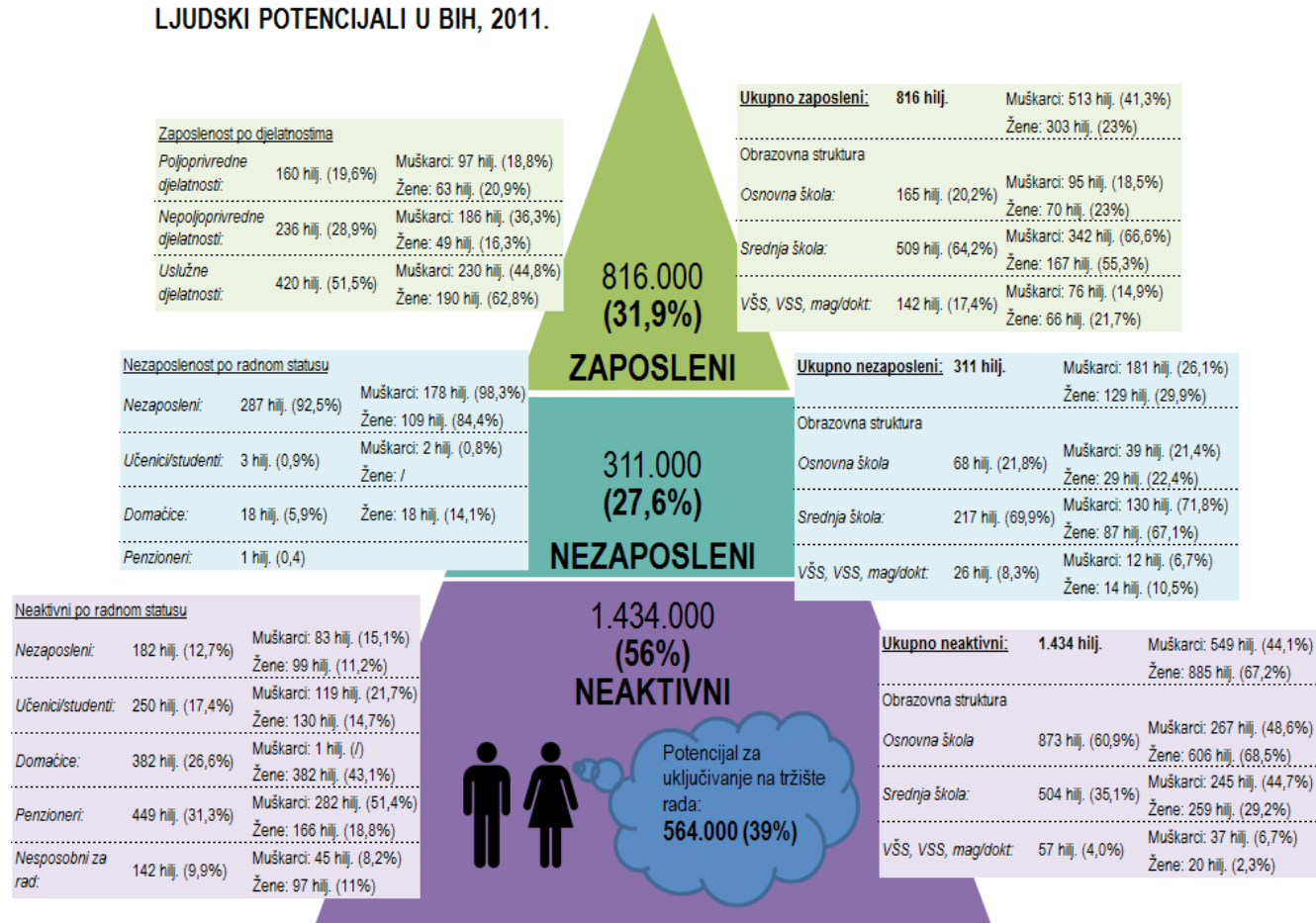
212. Ulaganje u obrazovanje i trening je od iznimne važnosti za BiH. Izbjegavanje „zamke srednjeg dohotka“ i priključenje grupi zemalja s visokim dohotkom se može postići prevashodno poboljšanjem vještina.

213. Visina stope dugoročne nezaposlenosti se kreće između četvrtine i petine radne snage, dok kod zemalja komparatora EU4 ne prelazi dvadesetinu radne snage.

214. Dugoročna nezaposlenost je jedan od najznačajnijih izazova kako ekonomske tako i socijalne politike. Pored ovog, dugoročna nezaposlenost je veoma dobar pokazatelj usklađenosti ponude i tražnje na tržištu rada i indirektno mjera uspješnosti formalnog i neformalnog obrazovanja u državi.

215. BiH treba visoku stopu ekonomskog rasta, kako bi rastom produktivnosti razvijala konkurentnost i rastom zaposlenosti osiguravala snažniju ekonomsku i socijalnu uključenost. Od iznimne je važnosti osigurati povoljan politički i ekonomski ambijent za postizanje takve stope rasta i uključivanje svih u tržište rada.

LJUDSKI POTENCIJALI U BIH, 2011.

Izvor: BHAS, Anketa o radnoj snazi 2011.

III.2. Benchmark indikatori

Tabela 16: Benchmark indikatori za cilj zapošljavanje

Cilj Zapošljavanje	Bazna vrijednost indikatora je benchmark odnosno prosjek EU 4 = 100							
	Nivo	Izvor	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
Stopa zaposlenosti po spolu**	BiH	4	60	62	67	68	67	67
Muškarci		4	72	74	79	79	78	77
Žene		4	46	47	53	55	54	54
Stopa aktivnosti, po spolu***	BiH	4	80	81	81	81	82	:
Muškarci		4	91	93	92	91	92	:
Žene		4	65	66	67	68	70	:
Stopa nezaposlenosti, po spolu***	BiH	4	334	365	326	270	252	256
Muškarci		4	318	348	304	254	230	233
Žene		4	368	398	363	293	290	290
Zapošljavanje radnika	BiH	2	:	:	:	71	73	:
Teškoće zapošljavanja	BiH	2	:	:	:	38	45	:
Indeks rigidnosti zapošljavanja	BiH	2	:	:	:	85	83	:
Poduzetničko okruženje*	BiH	3	:	:	76	:	74	:
Visoko obrazovanje i obuka	BiH	3	77	76	72	85	:	88
Efikasnost tržišta rada	BiH	3	:	96	96	91	93	96
Odljev mozгова	BiH	3	:	:	88	72	80	93

*-dvogodišnji indikator; **-stanovništvo 15-64 god; ***- stanovništvo 15 god i starije; 2-Svjetska banka-Doing Business (online baza podataka); 3-Svjetski ekonomski forum; 4-Izvor: LFS (EUROSTAT i BHAS)

216. Trend smanjenja zaposlenosti u poređenju sa prethodnim godinama se nastavlja i u 2011. godini. Stopa zaposlenosti radno sposobnog stanovništva u BiH u 2011. godini iznosila je 31,9%, dok je u 2009. godini iznosila 33,1%. U periodu 2011.-2010. manja je za 0,6%.

217. Broj zaposlenih se smanjuje. Prema podacima Agencije za statistiku prosječan broj zaposlenih u BiH u 2011. godini iznosi 691.548 od čega 280.934 su žene tj. (40,6%) dok je u 2010. godini prosječan broj zaposlenih iznosio 696,4 hiljada osoba.

218. U BiH u 2011. godini najviše zaposlenih osoba bilo je u uslužnim djelatnostima, 420.000 osoba i u poređenju sa ranijim godinama broj zaposlenih u tim djelatnostima raste, dok u nepoljoprivrednim djelatnostima, gdje je zaposleno 236.000 osoba i poljoprivrednim gdje je zaposleno 160.000 osoba broj zaposlenih iz godine u godinu opada.

219. Udio samozaposlenih u ukupno zaposlenim u BiH se smanjuje. Trend smanjenja samozaposlenih se nastavlja i u 2011. gdje samozaposlenici bilježe učešće od 20,0%, što je manje za 0,8% od 2010. godine. Ostalo čine pomažući članovi domaćinstva, s udjelom od 5,2% koji je za 0,4% manji nego u 2010. godini. Nominalno je broj samozaposlenika u 2009. i 2010. bio isti (176 hiljada), dok je u 2011. godini pao na 163 hiljade.

220. Nezaposlenost se povećala u 2011. godini na 27,6% što je 0,4% više nego u 2010. godini, kada je iznosila 27,2%. Stopa nezaposlenosti u BiH se smanjivala do 2008. kada dolazi do preokreta uslijed utjecaja globalne ekonomske krize, jer se isti zaokret opaža i kod ostalih zemalja.

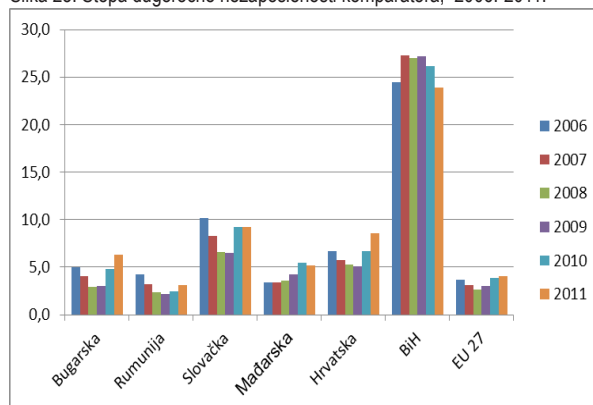
221. BiH ima i dalje najvišu stopu nezaposlenosti prema komparatorima 2006.-2011. Prema broju neza-

poslenih slijede Slovačka i Hrvatska, koje maju skoro isti procenat nezaposlenosti od po 13,4%, i Bugarska 11,1%.⁶⁴ u 2011.

222. Danas, u uslovima stagnacije, stopa nezaposlenosti u BiH je trostruko veća od europske, iako nikada u zemljama EU nije bilo više nezaposlenog stanovništva, pokazuju analize Europskog zavoda za statistiku EUROSTAT. Prema tim analizama u 2011. godini u EU vlada rekordna potraga za radnim mjestima, jer posla nema 9,8 posto stanovništva.⁶⁵

223. Stopa dugoročne nezaposlenosti BiH je pet puta veća od prosječne stope dugoročne nezaposlenosti EU. U svim promatranim zemljama stopa dugoročne nezaposlenosti je veoma niska. Pored BiH, i Slovačka ima visoku stopu dugoročne nezaposlenosti 9,2%. BiH ima veoma visoku stopu dugoročne nezaposlenosti koja iznosi 23,9% i ta se stopa smanjila u odnosu na 2010. (26,2%) i 2009. (27,2%), te 2006. (24,5%).

Slika 25: Stopa dugoročne nezaposlenosti komparatora, 2006.-2011.

Izvor: Eurostat, za BiH ARS

64 Agencija za zapošljavanje BiH, ARS 2011

65 Federalni zavod za zapošljavanje, Arhiva 19.01.2012.;

224. Prema evidencijama zavoda i službi zapošljavanja u BiH zabilježen je rast nezaposlenosti iako je postojao i rast novozaposlenih osoba s evidencije na biroima zavoda i službi za zapošljavanje. Trend povećanja broja nezaposlenih lica se nastavlja i u 2011. godini. Prosječan broj registrovanih nezaposlenih osoba u 2011. godini je iznosio 529.690 i u odnosu 2010. godinu povećao se za 12.668 osoba tj. 2,5%. Od ukupnog broja osoba koje traže zaposlenje u 2011. godini bilo je 266.429 ili 50,3% žena, što bilježi procentualno povećanja nezaposlenosti žena u 2011. godini za 2,7% dok se muškaraca povećao za 2,2% u odnosu na 2010. godinu

225. Najčešći razlog prekida radnog odnosa u posmatranoj godini bili su prestanak ugovora na određeno vrijeme i sporazumni raskid ugovora, i to 60,59%. Od ukupno prijavljenih na evidenciju, zbog prestanka radnog odnosa 52,14% prijavljenih osoba je u pomenutim kategorijama, dok je 37% prijavljenih na evidenciju kao tehnološki višak, te 2,7% kroz stečaj, likvidaciju restrukturiranje i privatizaciju preduzeća.

226. Skroman obim poslovnih aktivnosti u BiH tokom 2011. godine uticao je na primanja zaposlenih u BiH. Prosječna neto plata u BiH je u 2011. godini iznosila 816 KM i veća je za 2,2% u odnosu na 2010. godinu i pored toga što je nominalni rast neto plate bio brži u odnosu na 2010. godinu, u realnom smislu neto plate su imale negativan rast. Viša stopa inflacije je uticala da realni rast neto plata u BiH bude negativan (-1,4% g/g).

227. Najveći doprinos rastu plata u BiH bio je u okviru sektora rudarstva i vađenja ruda 9,6%, zatim u okviru građevinarstva 4,8%, dok je u okviru poljoprivrede, lova i šumarstva, javnog sektora i sektora finansijskog posredovanja to povećanje iznosilo oko 3%. Neto plate u Federaciji BiH, Republici Srpskoj i Brčko distriktu BiH u 2011. godini su bile ujednačene. Tako je prosječna neto plata u Federaciji BiH iznosila 819 KM, u Republici Srpskoj 809 KM, dok je u Brčko distriktu BiH iznosila 808 KM, sa stopama rasta od 2,3% u Federaciji BiH, 3,2% u Republici Srpskoj i 1,5% u Brčko distriktu BiH.

Tabela 17: Nominalni i realni rast neto plata u BiH

	2008.	2009.	2010.	2011.
Nominalni rast neto plate u BiH (%)	16,6	5,1	1,0	2,2
Realni rast neto plate u BiH (%)	8,6	5,5	-1,1	-1,4

Izvor: BHAS, DEP kalkulacije

228. Minimalna plata je 357 KM (1,95 KM po satu neto plata) u FBiH i 370 KM u RS. U 2010. godini u Republici Srpskoj došlo je do izmjene iznosa minimalne plate. Opštim kolektivnim ugovorom u Republici Srpskoj od jula 2010. godine definisana je minimalna plata u iznosu od 370 KM (15,6% više u odnosu na 2009. godinu), osim za grane tekstila i obuće gdje je kao i prethodne godine ostala 320 KM. U Federaciji BiH u 2010. godini minimalna plata, ostala je nepromijenjena u odnosu na 2009. godinu i iznosi 343,6 KM (prema dogovorenoj minimalnoj satnici od 1,95 KM), a minimalna osnovica za obračun plata i doprinosa je 360 KM.

Tabela 18: Nominalni rast neto plata – poređenje g/g (%)

	Makedonija	Bugarska	Crna Gora	Srbija	BiH	Rumunija	Hrvatska
2008.	10,4%	21,6%	23,1%	18,0%	16,6%	25,6%	7,0%
2009.	22%	11,7%	11,3%	8,8%	5,1%	4,0%	2,6%
2010.	3,0%	9,7%	3,5%	7,6%	1,0%	3,3%	0,6%
2011.	1,4%	8,7%	1,0%	11,2%	2,2%	4,9%	1,9%

Izvor: Agencije za statistiku posmatranih zemalja

229. U 2011. stopa aktivnosti radnosposobnog stanovništva iznosila je 44%, dok je u 2010. stopa aktivnosti radnosposobnog stanovništva u BiH iznosila 44,6%, što predstavlja pad za 0,6% u odnosu na 2010. godinu. Radna snaga – aktivno stanovništvo, smanjila se za 2,7%.

230. Problem neaktivnosti je od posebnog značaja radi njegove veličine - broj neaktivnih je veći od veličine radne snage (zaposleni i nezaposleni). Broj neaktivnih u 2010. je iznosio 1.439.000, a u 2011. taj broj je pao na 1.434.000. Radna snaga je u 2010. godini bila 1.158.000. dok je u 2011. radna snaga opala na 1.127.000. Niska aktivnost je karakteristična za žene, mlade (15-24), za dob 50-64. i osobe s osnovnim i nižim obrazovanjem⁶⁶.

⁶⁶ Pošto se radi o ranjivim grupama dublja analiza je provedena u Izvještaju implementacije Strategije socijalnog uključivanja BiH.

III.3. Analiza trendova

III.3.1. Funkcionisanje tržišta rada i aktivne mjere zapošljavanja

231. Kolektivni ugovori, visoke minimalne plate i poreski klin, predstavljaju ograničenje i rigidnost na tržištu.

232. Stopa nezaposlenosti je porasla u 2011. godini. Broj registrovanih nezaposlenih osoba u 2011. godini u prosjeku je iznosio 529.690, od čega u Federaciji BiH 367.515 nezaposlena osoba, u RS-u 150.344 nezaposlenih i u BD BiH 11.831 osoba, dok je u 2010. u prosjeku na kraju godine bilo 522.052 nezaposlene osobe, u FBiH 360.512 u RS-u 157.454 i u BD BiH 11.985.

233. U 2011. godini u Federaciji je bilo zaposleno 440.677 osoba, od čega 274.113 u privredi, a 166.564 u neprivredi. Broj zaposlenih u odnosu na prosjek od 2010. godine veći je za 0,39%.⁶⁷ U Republici Srpskoj u 2011. godini najviše zaposlenih je bilo u uslužnim djelatnostima, 146.000 osoba i u poljoprivredi 106.000 osoba. Najmanje zaposlenih je bilo u industriji, gdje u poređenju sa 2010. godinom jedino zaposlenost opada u industrijskom sektoru tj. nepoljoprivrednim granama. U Brčko distriktu imamo sličnu situaciju kao i u RS-u gdje je u 2011. godini najviše zaposlenih bilo u uslužnim djelatnostima, 8.000 osoba, a trend smanjenja nezaposlenih se nastavlja u ne-poljoprivrednim djelatnostima u poređenju sa 2010. i ranijim godinama.⁶⁸

234. U FBiH broj samozaposlenih se smanjio za 10 hiljada, u RS-u za 4 hiljade, dok je u BD povećan za 2 hiljade.

Tabela 19: Samozaposleni

Samozaposlenici (%)	BiH	FBiH	RS	BDBiH
2011.	20,0	15,3	26,8	25,0
2010.	20,8	16,3	27,6	23,1
2009.	20,5	18,3	23,4	25,2

Izvor: Agencija za zapošljavanje BiH, Anketa o radnoj snazi 2011. godina

235. Broj novoprijavljenih osoba na zavode za zapošljavanje raste i taj trend se nastavlja i u 2011. godini.

236. Zavodi i službe za zapošljavanje usmjerili su rad na rješavanje tog problema tako što su krenuli sa provođenjem mjera aktivne politike zapošljavanja i posebnu pažnju obratili na programe namijenjene poboljšanju zapošljivosti ugroženih grupa na tržištu rada.

237. Prema nepotpunim podacima u 2011. godini mjere aktivne politike zapošljavanja obuhvatile su osobe s evidencije nezaposlenih osoba. Najveći problem provođenja aktivnih politika na tržištu rada bila su finansijska

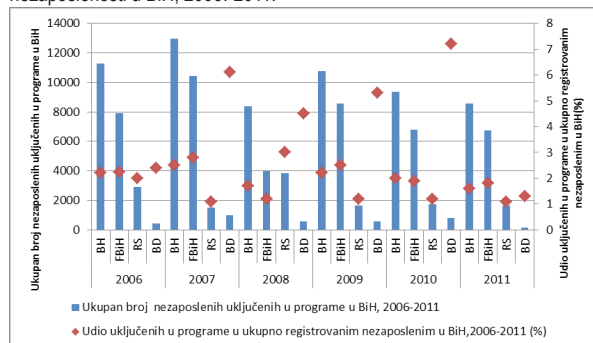
sredstva, obzirom da se uglavnom finansiraju iz budžeta zavoda i službi za zapošljavanje.

238. U Federaciji BiH su se najviše provodili programi zapošljavanja usmjereni na nezaposlene mlade do 30 godina starosti, koji nemaju radnog iskustva, žene povratnike i osobe u stanju socijalne potrebe. U Republici Srpskoj programima zapošljavanja su bili obuhvaćeni mladi bez radnog iskustva i Romi. Vlada Republike Srpske je u 2011. godini provela projekat podsticaja zapošljavanja nezaposlenih osoba koji je realizovan kroz dva javna poziva i obuhvatio je zapošljavanje 1.336 osoba s evidencije nezaposlenih. U Brčko distriktu BiH, Zavod za zapošljavanje Brčko distrikta je programe zapošljavanja usmjerio prema osobama sa dugoročnom nezaposlenošću i osobama starije dobi.

239. Finansijska sredstva izdvojena za mjere Aktivnih politika zapošljavanja iznose 0,14% od ostvarenog BDP za 2010. godinu. Prema tim podacima Slovenija najviše izdvaja za Aktivne mjere na tržištu i to 0,58% od BDP-a a najmanje Rumunija oko 0,03% od BDP-a.

240. Udio nezaposlenih uključenih u mjere zapošljavanja u ukupnom broju nezaposlenih se smanjuje. U 2011. godini iznosio je 1,6%, dok je u 2010. godini iznosio 2,0%, što je manje nego u 2006. kada je iznosio 2,2%

Slika 26: Udio uključenih u programe zapošljavanja u ukupnoj registriranoj nezaposlenosti u BiH, 2006.-2011.

Izvor: DEP kalkulacije na osnovu podataka BHAS

241. Izdvajanja za poticanje zapošljavanja⁶⁹ u 2011. su manja nego u 2006. FBiH manje troši na programe zapošljavanja u 2011. u odnosu u 2006., dok RS i BD ostvaruju pozitivan trend.

242. BD je u 2006. izdvajao 127 KM po registrovanom nezaposlenom, a 2010. 615 KM, dok je taj iznos znatno opao u 2011. godini kada je izdvojeno 107 KM po registro-

67 Zavod za zapošljavanje FBH

68 Anketa o radnoj snazi 2011

69 U BiH ne postoji sistemsko i kontinuirano praćenje ovih podataka usklađenih prema EUROSTAT-u; u svrhu izrade Izvještaja podaci su dobijeni na zahtjev Agencije za zapošljavanje BiH i obrađeni od DEP-a. Iznosi prikazani na slici se odnose na troškove zavoda za zapošljavanje na trening, podrška zapošljavanju i rehabilitacija i inicijative start-up poduzetništva - nisu uzeti u obzir troškovi fonda za rehabilitaciju i zapošljavanje OSI.

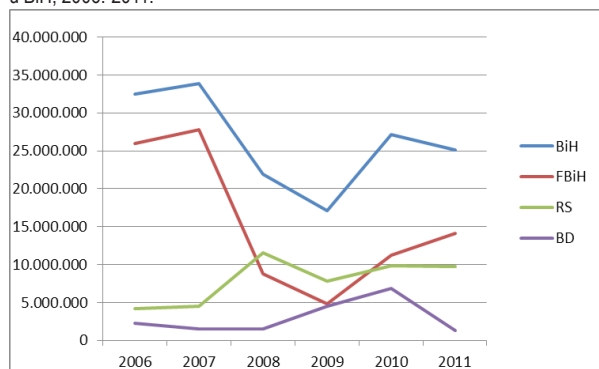
vanom nezaposlenom. FBiH je u 2006. godini izdvajala 73 KM po registrovanom nezaposlenom ali je taj iznos iz godine u godinu opadao i u 2011. godini FBiH je izdvojila 38 KM po registrovanom nezaposlenom, dok je najmanje izdvajala 2009. godine i to svega 14 KM po registrovanom nezaposlenom. U RS izdvajanja po registrovanom nezaposlenom su u 2010. iznosila 68 KM i veća su od izdvajanja u 2006. kada su iznosila 29 KM i izdvajanja se nisu puno promijenila u 2011. godini gdje je izdvojeno 63 KM po registrovanom nezaposlenom.

243. Izdvajanja na materijalno pravnu zaštitu u slučaju nezaposlenosti su u porastu. U decembru 2011. godine novčanu naknadu koristilo je 10.634 osobe ili 1,98% od ukupnog broja registrovanih nezaposlenih osoba. Ovaj broj se, u odnosu na 2010. godinu povećao za 2.948 osoba ili 38,4%.

244. Pravo na zdravstvenu zaštitu u decembru 2011. godine ostvarilo je 380.249 osoba što je 70,8% od ukupno registrovane nezaposlenosti u BiH. Broj korisnika zdravstvene zaštite u odnosu na isti period 2010. godine povećao se za 28.615 ili 8,1%.

245. Izdvajanja na novčane naknade za slučaj nezaposlenosti imaju trend rasta i stopa rasta je prouzročena većim brojem korisnika i dužim trajanjem primanja novčanih naknada. U BiH je za 2011. godinu ukupno izdvojeno 53.005.674 KM, od toga FBiH je izdvojila 37.950.922,47 KM, RS 13.621.727,81 KM i BD BiH 1.433.024 KM.

Slika 27: Rashodi na programe zapošljavanja zavoda za zapošljavanje, u BiH, 2006.-2011.⁷⁰

Izvor: Agencija za rad i zapošljavanje BiH

246. Izdvajanja za rano penzionisanje ne bilježe značajnije promjene u periodu 2006.-2011. Ukupno u 2011. u BiH izdvojeno je za rano penzionisanje 3.969.050 KM što je više nego u 2010. kad je izdvojeno 3.665.000 KM, gdje se i broj penzionisanih znatno povećao.

247. Novčane naknade demobilisanim borcima izdvajaju samo zavodi za zapošljavanje u FBiH. U decembru 2011. godine na evidencijama službi za zapošljavanje

bilo je registrirano 68.000 demobiliziranih branilaca. Udio demobiliziranih branilaca u ukupnom broju nezaposlenih iznosi 18,32%. Ova prava su 2007. iznosila 96,6 miliona, 2008. 110,7 miliona, 2009. 69,5 miliona. Prava su prestala važiti 30. aprila 2010., tako da su izdvajanja demobilisanim borcima iznosila 43,5 miliona.⁷¹

248. Preporuke za bolje funkcionisanje tržišta rada:

- Provesti analizu uzroka dugoročne nezaposlenosti osoba najvitalnije dobi u oba entiteta i pripremiti program mjera za sprečavanje nastanka dugoročne nezaposlenosti s aktivnostima trajne aktivacije i integracije;
- Harmonizovati podatke kantona i entiteta o tržištu rada i uskladiti ih s EU metodologijom;
- Vršiti procjene uticaja - evaluacije aktivnih i pasivnih mjera zapošljavanja;
- Uspostaviti sistem i kontinuirano pratiti potrebe za radnom snagom;
- Obezbijediti razvoj klijentske orijentacije usluga zavoda za zapošljavanje i obezbijediti da fokus njihovog rada bude posredovanje u zapošljavanju;
- Adresirati neusklađenost ponude i tražnje radne snage bržim reformiranjem obrazovnog sistema i brzim razvojem trening centara za razvoj vještina;
- Promovirati adaptibilnost radnika i preduzeća na promjene;
- Analizirati funkcionisanje tržišta rada s aspekta rigidnosti ugovora i troškova zapošljavanja i otpuštanja;
- Evaluirati uslove rada službi za zapošljavanje;
- Procijeniti uticaj socijalnih davanja na aktivno traženje posla.

III.3.2. Poboljšanje vještina na tržištu rada, strukovnog obrazovanja i treninga

249. Poboljšanje djelovanja tržišta rada kroz razvoj preduzetničke kulture i nastavak reforme srednjeg stručnog obrazovanja i obuke su ključni izazovi pred BiH koji se odnose na poboljšanje vještina na tržištu rada, strukovnog obrazovanja i treninga.

250. Vizija Europe 2020. podrazumijeva operativne ciljeve kroz ostvarivanje inteligentnog rasta do 2020.; udio onih koji ranije napuštaju školovanje treba do 2020. sniziti s aktualnih 15% na manje od 10% i udio onih uzrasta 30-34 godine koji imaju visoko obrazovanje treba biti povećan s aktualnih 31% na 40%.⁷²

251. Obrazovanje je ključno za ekonomski razvoj. BiH ima obrazovnu strukturu radno sposobnog stanovništva koja ne može obezbijediti razvoj zasnovan na znanju niti visoke plate. Trend u ovoj oblasti se nije promijenio u posljednjih nekoliko godina.

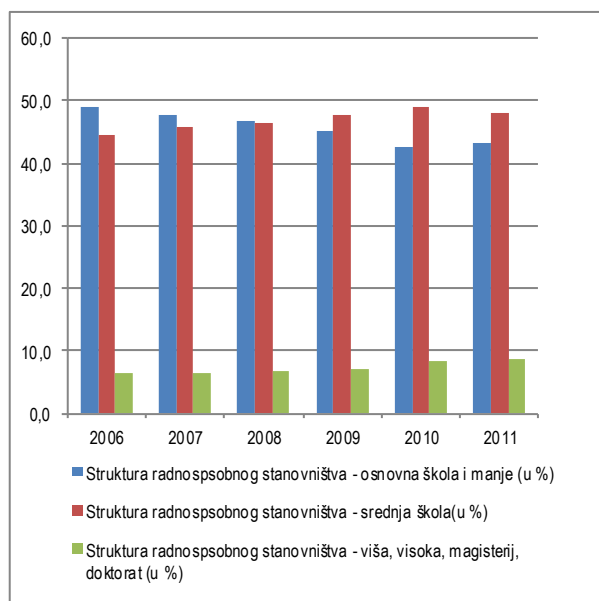
⁷¹ U ukupnu sumu FBiH uračunati su izdaci zavoda na zdravstveno osiguranje i na socijalno zbrinjavanje nezaposlenih radi stečaja likvidacije, restrukturiranja i privatizacije.

⁷² European Commission (2010) Europe 2020 – A Strategy for smart, sustainable and inclusive growth. Communication from the Commission. COM (2010) 2020. Brussels: European Commission, pp. 3 and 9.

⁷⁰ Podatak je potrebno harmonizovati s metodologijom EUROSTAT radi poređenja s drugim zemljama.

252. KV radnici čine 35,2% od toga 40,5% su žene, zatim NKV radnici sa 30,6% od toga 52,1% su žene i radnici sa SSS 24,6% od toga 60,7% žena. Procentualno učešće žena u kvalifikacionoj strukturi nezaposlenih lica sa VSS, VŠS, SSS, NSS i NKV veće je od procentualnog učešća muškaraca dok je VKV, KV i PKV žena procentualno manje nego muškaraca. U Federaciji BiH najviše nezaposlenih je KV radnika sa 34,35% i NKV radnika sa 32,01%, zatim osoba sa SSS sa 24,24% i VSS sa 4,96%. Nešto manji procenat čine PKV radnici sa 2,3%, VŠS sa 1,33%, VKV radnici 0,60% i osobe sa NSS sa 0,21%.

Slika 28: Obrazovna struktura radno sposobnog stanovništva BiH, 2006.-2011.

Izvor: ARS BiH 2008, 2009, 2010, 2011

253. Nerazvijenost stručnih vještina uveliko je rezultat: (1) nepostojanja moderne infrastrukture za profesionalnu obuku (dokvalifikacije, prekvalifikacije i sl.) i cjeloživotno učenje; (2) nemoderniziranosti programa profesionalne obuke i razvoja ključnih kompetencija za uspješan život u 21. stoljeću; (3) niskog učešća zaposlenih i nezaposlenih u profesionalnim obukama; (4) neuvezanosti VET-a i aktivnih mjera zapošljavanja i (5) nedostupnosti kvalitetnih usluga treninga i obuke svim grupama građana.⁷³

254. Finansiranju VET-a se ne posvećuje dovoljna pažnja. Dok je razvoj strukovnog obrazovanja i osposobljavanja kao pretežitog dijela cjeloživotnog učenja od kritične važnosti za EU napore u preuzimanju vodećeg položaja u globalnoj ekonomiji i u odgovoru na njene glavne ekonomske i socijalne izazove, pa je razvoju i finansiranju VET-a posvećena velika pažnja, u BiH nema ni statističkih podataka o udjelima pojedinih vrsta obrazovanja u BDP-u. Pristup EU ilustrira indikator veličine sredstava za obuku osoba s poteškoćama na tržištu rada u ukupnim sredstvima za aktivne mjere tržišta rada, koji pokazuje da je 43% ukupnih sredstava namijenjenih za obuku i trening nezaposlenih namijenjeno ovim osobama.

255. Finansiranje kao i certificiranje programa obuke i osposobljavanja odraslih je veliki izazov. Finansiranje javnih srednjih stručnih škola u BiH je obezbijeđeno kroz budžetska sredstva nadležnih ministarstava. Finansiranje je organizirano na kantonalnom i entitetskom nivou. Što se tiče sredstava iz javnih izvora, finansiranje se obično vrši preko zavoda za zapošljavanje na ime obuke nezaposlenih osoba. Postoje neki programi obrazovanja i osposobljavanja koji su besplatni za korisnike i obično pokrivaju učenje stranih jezika, život i stil, glumu itd.

256. Obuke koju organizuju nevladine organizacije obično se finansiraju iz različitih donatorskih izvora. Postoje i firme koje plaćaju za obrazovanje i usavršavanje svojih zaposlenika, dok većinu drugih obuka plaća učenik (u oko 60% slučajeva). Ovi pokazatelji ukazuju na činjenicu da je svijest o važnosti cjeloživotnog učenja i osposobljavanja za tržište rada još uvijek vrlo niska⁷⁴.

257. Osnovna linija prilagođavanja VET sistema evropskim smjernicama je definisana u Strategiji razvoja stručnog obrazovanja i obuke u BiH 2007.-13. Ona predstavlja osnovni okvir za modernizaciju sistema javnih srednjih i viših stručnih škola i definiše četiri ključna principa uspješne modernizacije sistema VET-a: (1) poštovanje evropskih standarda kvalitete obrazovanja, (2) operacionalizaciju sistema korporativne odgovornosti - upravljanje sistema po principu javno-privatnog partnerstva (PPP), (3) uspostavljanje efikasnog i pristupačnog informacijskog sistema i (4) efektivna saradnja zasnovana na participacijskom pristupu i koordinacijskim mehanizmima.

258. Strategiji razvoja stručnog obrazovanja i obuke u BiH određuje da reformski proces treba krenuti kroz obrazovni proces. To je veoma zahtjevan i dugotrajan put. I u EU je reforma VET-a izazov, neovisno o razvijenosti i ekonomskog stanja zemlje.⁷⁵ Metodologije i stupanj reformi, kao i sistemi obrazovanja i standardi obuke se razlikuju od zemlje do zemlje, sukladno specifičnostima zemlje i tradiciji VET-a.

259. BiH je već napravila određene pomake u reformi VET-a kroz EU VET programe, čiju implementaciju EU podržava od 1998. Osnovna dostignuća su:⁷⁶

- Usvojena je Strategija razvoja stručnog obrazovanja i obuke u BiH 2007.-13. (april 2007.) i Okvirnog zakona za strukovno obrazovanje i obuke (maj 2008.); Osnovna je Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje⁷⁷ (u daljem tekstu: Agencija). Agencija je razvi-

⁷⁴ Poslije 2005. nije provedeno nijedno istraživanje, te nema novijih pokazatelja finansiranja VET-a, pa nije moguće evidentirati promjene niti definisati trendove.

⁷⁵ EU Support to vocational education and training in Bosnia and Herzegovina IV; Inception Report, 2011.

⁷⁶ EU Support to vocational education and training in Bosnia and Herzegovina IV; Inception Report, 2011.

⁷⁷ Agencija ima i područni ured za VET koji je organiziran na sljedeći način: (a) kabinet zamjenika direktora, (b) odjel za strukovno obrazovanje i obuku, obrazovanje odraslih i cjeloživotno učenje i (c) odjel /odsjek za informacijski sustav strukovnog obrazovanja. Djelokrug rada u područnog ureda uključuje sljedeće aktivnosti: (i) razvoj, praćenje i izradu zajedničke jezgre nastavnih planova i programa i module u strukovnom obrazovanju; (ii) provedba nacionalne / državne kvalifikacijski okvir; (iii) razvoj i implementacija informacijskog sustava za strukovno obrazovanje; (iv) administracija i održavanje baze podataka i (v) realizacija suradnje s lokalnim obrazovnim i drugim tijelima.

la i mapirala, a Stručni odbor Agencije je usvojio ključne kompetencije i životne vještine za tržište rada, što sada trebaju usvojiti nadležni ministri obrazovanja, kako bi se one mogle ugraditi u nastavne planove i programe i sam nastavni proces. Usvojena je nova nomenklatura zanimanja, koja se sastoji od 13 porodica zanimanja s ukupno 100 zanimanja (usvojeno na nivou entiteta);

- Pripremljena je *Osnova kvalifikacijskog okvira u BiH* (decembar 2010.)⁷⁸;
- Razvijeni su novi modularni nastavni planovi i programi s fokusom na ishode učenja, stvorena je resursna baza od 60 mentora za implementaciju planova i programa i provedena obuka više od 3.000 nastavnika;
- Razvijen je informacioni sistem tržišta rada 2007. i 2008., čija je provedba započela oktobra 2008. - sistem je dizajniran za pružanje neophodnih *inputa* koji se odnose na razvoj, provedbu i praćenje napretka u implementaciji politika zapošljavanja;
- Razvijeni su modularni nastavni planovi i programi za pet općih predmeta i razvijen modul za predmet Poduzetništvo, zajednički za sva strukovna zanimanja⁷⁹;
- Razvijen je novi pristup analizi potreba tržišta rada, obuci i uspostavi koordinacija između strukovnog obrazovanja i tržišta rada kroz edukaciju i uključivanje u proces socijalnih partnera;
- Proveden je velik broj pilot projekata saradnje između stručnog obrazovanja i osposobljavanja i tržišta rada, no opće priznati mehanizmi nisu prihvaćeni i uvedeni u obrazovni sistem;
- Iako još nema okvirnog zakona o obrazovanju odraslih u BiH, provodi se projekat *Promocija konkurentnosti BiH kroz veću zapošljivost i kvalitet ljudskih resursa* (IPA 2009);
- Izradit će se strateška platforma sa akcionim planom i okvirni zakon o obrazovanju odraslih u BiH.

260. Kreiran je prvi dokument u BiH koji se bavi kvalifikacijskim okvirom za sve nivoe obrazovanja, i kao takav zahtijeva dalji razvoj u narednom periodu. Radna grupa za razvoj osnove (baseline) kvalifikacionog okvira, osnovana 2010. i koordinirana od Ministarstva civilnih poslova, pripremila je dokument *Osnova kvalifikacijskog okvira u BiH*, koji je usvojilo Vijeće ministara marta 2011. Dokument definira, koordinira i smješta kvalifikacije u osam referentnih nivoa (od kojih su neki podijeljeni u podnivoa) i sukladan je Europskom kvalifikacijskom okviru za cjeloživotno učenje.

261. BiH nije razvila poseban set indikatora za praćenje raznih aspekata VET-a, kao što je primjerice uradila EU, koja je definisala set od 15 ključnih indikatora. BiH još uvijek nije usvojila takav pristup i to je izazov s kojim se u narednom razdoblju treba suočiti statistički sistem i na dokazima utemeljena politika. Neke od njih statistički sistem BiH redovno prati (npr. indikatori 2, 4 i 5), neki

su podaci dostupni kroz istraživanja koja se neredovno provode i koja nisu dio redovnih istraživanja statističkog sistema (npr. indikator 3.) dok se ostali indikatori ne prate na nivou BiH. Ključni indikatori koje je definisala EU su:

1. Postotak osoba starih 22 godine koje su uspješno završile srednjoškolsko obrazovanje;
2. Postotak osoba bez srednjeg obrazovanja (po dobnim skupinama);
3. Stopa nezaposlenosti dobne skupine 25-64 godine po nivou obrazovanja (%);
4. Upis na visoko obrazovanje (%);
5. Udio učenika srednjih škola u općem i strukovnom obrazovanju (%);
6. Udio učesnika u VET programima po mjestu nastave (%);
7. Udio učesnika u VET programima po spolu (%);
8. Udio učesnika u VET programima po nivou obrazovanja i spolu (%);
9. Razdioba sudionika u VET programima po dobnim skupinama (%);
10. Poduzeća koja pružaju nastavak obrazovanja (CVT) kao postotak svih poduzeća;
11. Poduzeća koja pružaju CVT kao postotak svih poduzeća, prema veličini razreda;
12. Poduzeća koja pružaju CVT kao postotak svih poduzeća, prema privrednoj djelatnosti;
13. Zaposlenici koji sudjeluju u CVT obuci kao postotak zaposlenih u svim poduzećima;
14. Zaposlenici sudjeluju u CVT obuci kao postotak zaposlenih svih poduzeća, po spolu;
15. Troškovi CVT obuke kao postotak ukupnih troškova svih poduzeća

262. Peporuke

- Razvoj sektorskih regionalnih centara za profesionalnu obuku i trening;
- Završiti započete aktivnosti na razvoju klasifikacije zanimanja i usvojiti Standarde zanimanja i obrazovne standarde, kao i državni kvalifikacijski okvir (NQF) za cjeloživotno učenje;⁸⁰
- Uspostaviti sistemsko praćenje ključnih EU VET indikatora na nivou BiH;
- Uspostaviti sistem evaluacije i osiguranje kvaliteta u stručnom obrazovanju i obuci;
- Obezbjediti povezanost stručnog obrazovanja i tržišta rada, modernizirati sistem profesionalne orijentacije i savjetovanja i uključiti u proces zavode za zapošljavanje i socijalne partnere;
- Uspostaviti transparentan i funkcionalan sistem institucija VET sektora⁸¹, što uključuje: (1) modernizaciju srednjih i visokih stručnih škola kroz uvođenje evropski prihvatljivih standarda obuke, (2) razvoj mreže centara za stručno osposobljavanje i obuke radno sposobnog stanovništva, (3) institucije za nadzor i osiguranje kvaliteta usluga; nužno je osigurati redovno statističko

⁷⁸ Dokument je naslovljen kao „Osnova...“ jer označava početak dugog procesa razvoja i uspostave kvalifikacijskog okvira koji će omogućiti nastavljanje brzog društvenog i ekonomskog razvoja.

⁷⁹ U nekim kantonima pripremaju nove programe koje smatraju relevantnim i potrebnim za njihove potrebe npr. nastavni plan i program za fito-terapeuta u Unsko-sanskom kantonu.

⁸⁰ NQF treba odražavati principe Evropskog kvalifikacijskog okvira (EQF).

⁸¹ Vijeće za srednje stručno obrazovanje, mreža regionalnih centara za certifikaciju kvalifikacija, mreža centara za obuku nastavnika i sl.

praćenje ove oblasti i uspostaviti sistem nadgledanja i prognoze potreba na tržištu;

- Većim obuhvatom radno sposobnog stanovništva strukovnim obrazovanjem i LLL povećati kompetentnost radne snage, uspostaviti sistemski pristup obrazovanja odraslih, obezbijediti veću mobilnost i urediti sistem cirkularnih migracija;
- Obezbijediti povećan nivo autonomnosti stručnih škola i institucija profesionalne obuke.

263. Potrebni su daljnji napor i u reformi VET-a:

- Provedba modularnih nastavnih planova i programa nije u potpunosti usklađena;
- Zajednička jezgra nastavnih planova i programa za srednje stručne škole još nije definirana
- Nema procedura i protokola za razmjenu podataka i informacija između ključnih aktera u stručnom obrazovanju i osposobljavanju (neke aktivnosti su u toku);
- Nema jedinstvenog sistema za izvještavanje podataka (Sistemi za prikupljanje i izvještavanje na kantonalnom nivou i u RS-u se razlikuju), odnosno nužan je razvoj sistema monitoringa i evaluacije;
- U potpunosti provesti prijedlog za autonomiju škole reguliran Okvirnim VET zakonom⁸².

III.3.3. Razvoj malih srednjih preduzeća i otvaranje novih radnih mjesta

264. U strukturi zaposlenih osoba prema sektoru aktivnosti u BiH u 2011. dominira sektor usluga s 51,5%, zatim sektor nepoljoprivrednih djelatnosti 28,9%, te sektor poljoprivrede i vezanih djelatnosti 19,6%.

265. U strukturi zaposlenih prema statusu zaposlenosti u 2011. godini, 20% je samozaposleno, 5,2% neplaćeni pomažući članovi i 74,7% zaposlenici i taj procenat se nije ništa puno promijenio u odnosu na prethodnu 2010. godinu⁸³.

266. Mala i srednja preduzeća u EU predstavljaju značajan izvor zapošljavanja i dodane vrijednosti. Polazeći od toga, potrebno je kroz obrazovni sistem, prvenstveno kroz osnovno i srednjoškolsko obrazovanje, poduzimati aktivnosti koje potiču na poduzetničko razmišljanje. Određene aktivnosti u BiH već postoje, ali na dobrovoljnoj bazi, te ih treba sistematizirati i uvesti u školski sistem kao obavezu.

267. Djelatnosti nefinansijskog sektora BiH, izrazito dominantno sačinjene od malih i srednjih preduzeća (prerađivačka industrija, građevinarstvo i usluge), obezbjeđuju najveći broj radnih mjesta i u 2011. godini, zapošljavajući 459.939 osoba (65,26%)⁸⁴ i stvarajući 41,1%⁸⁵ dodane vrednosti bh. ekonomije.

268. U usporedbi s EU prosjekom, SME u BiH ne zaostaju mnogo u pogledu generatora radnih mjesta (EU 66,7%, BiH 65,26%) ali mnogo više zaostaju u doprinosu ukupnoj dodanoj vrijednosti (EU 56,7% dodane vrednosti, BiH 41,1%).

269. Potrebno je poboljšati uslove za razvoj postojećih MSP. Od izuzetne važnosti je daljnja izgradnja pravne države i unapređenje sistema naplate u poslovnom ciklusu. Nadalje, nužno je pojednostaviti i olakšati poreski sistem.

270. Mala i srednja preduzeća posluju u nepovoljnom ambijentu i prema izvještaju Doing Businessa za 2011. BiH je na 127. mjestu i najlošije je mjesto za poslovanje u Europi, pri čemu je jedan od razloga i neefikasno djelovanje sudova u BiH.

271. Implementacija bh. strategije razvoja MSP-a ne napreduje željenom dinamikom, ne postoji zajednički, harmonizirani regulatorni okvir i sistem za poslovanje i registraciju MSP u zemlji.

272. Pripreme razvoja oblasti malih i srednjih preduzeća i dalje su u ranoj fazi. BiH mora provesti državnu strategiju za mala i srednja preduzeća.⁸⁶ Implementacija strategije mora podrazumijevati i stvarno poboljšanje uslova poslovanja za MSP i izvještaje o realizaciji, te je iste potrebno učiniti dostupnim široj zajednici.

273. Orijentiranost ka poduzetništvu u BiH je niža za skoro trećinu nego kod skupine zemalja kojoj BiH pripada (efikasnošću vođene ekonomije). A i ta relativno malobrojna skupina potencijalnih i nastajućih poduzetnika se sastoji od onih koji se poduzetništvu okreću iz nužde, a ne radi iskorištavanja poslovne prilike. Procent takvih u BiH je 52% veći od prosjeka skupine zemalja kojoj BiH pripada.⁸⁷

274. Stopa turbulencije poduzetničke aktivnosti (zbir stopa nastajućih i nestajućih poduzetničkih aktivnosti), koja je indikator restrukturiranja poslovne aktivnosti, **se dosta povećala u 2011. u odnosu na 2010. godinu** To je prvenstveno rezultat jačeg zamaha rane poduzetničke aktivnosti.

275. Poduzetnička aktivnost u BiH je i dalje na veoma niskom nivou, bez obzira što su neke poduzetničke aktivnosti unaprijeđene u odnosu na prethodnu godinu. U 2011. godini u Bosni i Hercegovini je zabilježeno povećanje stope ukupne rane poduzetničke aktivnosti za 5,2% u odnosu na 2010. godinu ali u svim ostalim poljima poduzetničke aktivnosti BiH je nazadovala uključujući značajan pad od 24,9% stope etabliranih biznisa u odnosu na 2010. godinu.

⁸² EU Support to vocational education and training in Bosnia and Herzegovina IV; Inception Report, 2011.

⁸³ Agencija za statistiku BiH, Anketa o radnoj snazi 2011.

⁸⁴ Agencija za statistiku BiH. Saopštenje: Zaposleni po sektorima u avgustu 2008, Sarajevo, str. 2.

⁸⁵ Agencija za statistiku BiH (2008) Bruto domaći proizvod za Bosnu i Hercegovinu 2007, Proizvodni pristup, prvi rezultati, 23.juli, str. 5

⁸⁶ EU Commission Staff Working Paper (2009) Progress Towards The Common Objectives in Education and Training, Indicators and Benchmarks, p. 45.

⁸⁷ Umihanić B. et al. (2011) GEM BiH 2011 - Razviti i ojačati poduzetnički duh u Bosni Hercegovini Tuzla: Centar za razvoj poduzetništva

276. Stopa učestalosti poduzetničkih aktivnosti u Bosni i Hercegovini je negativna. Sve stope su ispod prosjeka grupe zemalja kojima pripadamo. Poduzetnička dinamika unutar Bosne i Hercegovine je ujednačena što pokazuje i prosjek od posljednje tri godine.

277. Stopa prekida poslovanja je u protekloj godini porasla za 50%. Prekid poslovanja u Bosni i Hercegovini je među najvećima u svijetu, a dominantni razlozi prekida su neprofitabilnost (43,4%) i problemi sa pribavljanjem finansijskih sredstava (21,4%), a navode se i drugi razlozi kao što su penzionisanje (4,7%), prilika za prodaju biznisa (3,3%), drugi posao (3,2%) i drugo.

Tabela 20: Razlozi za prekid poslovanja u BiH i zemljama regije 2011.

	Planirano unaprijed	Drugi posao ili poslovna prilika	Prilika za prodaju	Nezgodna	Lični razlozi	Penzionisanje	Problemi finansiranja	Biznis nije profitabilan
BiH	0,1	3,1	1,8	0	8,1	4,3	26,4	42,7
Hrv	5	1,4	2,1	1,1	14,1	3,11	19,6	38,1
Slo	0	8,6	0	3,3	6,2	18	42,8	15

Izvor: Bahrija Umihanić-Rasim Tulumović-Mirela Omerović-Sladjana Simić; GEM BiH 2011: Razviti i ojačati poduzetnički duh u Bosni i Hercegovini

278. Stopa nastajućih poduzetničkih aktivnosti u 2011. je izrazito ispod prosjeka grupe za oko 63%. To kazuje da je rast poduzetničke aktivnosti u BiH u odnosu na njenu potrebu i dalje vrlo spor i nezadovoljavajući. Pozitivan trend u posljednje tri godine može se uočiti kod stope učestalosti pojedinaca koji su aktivno uključeni u pokretanje biznisa od kojih se očekuje najveći stepen dinamike, kreiranja novih radnih mjesta i inovativnosti. Najveći broj pojedinaca uključenih u TEA je iz dobne skupine 25-34 (32,7%), zatim 35-44 (30,4%) i 45-54 (18,58%).

Tabela 21: Ukupna rana poduzetnička aktivnost (RPA) u BiH, 2011.-2010. (% osoba od 18 do 64 godine)

	Stopa nastajućih poduzetničkih aktivnosti	Stopa vlasništva novih biznisa	RPA	Prekid poslovanja	RPA iz nužnosti (% RPA)	Prilika proizšla iz želje za unaprijeđenjem (% RPA)
2011.	5,4	2,8	8,1	6,7	61,3	21,7
2010.	4,1	4,1	7,7	3,3	46,5	29,8

Umihanić B. et al. (2011) GEM BiH 2011 - Tuzla: Razviti i ojačati poduzetnički duh u Bosni i Hercegovini Centar za razvoj poduzetništva.

279. U ranoj poduzetničkoj aktivnosti dominira sektor potrošačkih usluga dok je sektor proizvodnih usluga izrazito nerazvijen. U Bosni i Hercegovini došlo je

do značajnijih izmjena strukture poduzetničke aktivnosti u posljednje tri godine. U ranoj poduzetničkoj aktivnosti dolazi do smanjenja udjela ekstraktivnih djelatnosti i potrošačkih usluga i značajan rast udjela poslovnih usluga u odnosu na 2009. i 2010. godinu.

280. Posmatrajući BiH i zemlje okruženja može se reći da BiH ima visoku stopu učešća ekstraktivnih biznisa u ranoj poduzetničkoj aktivnosti koja iznosi 20,9% dok Hrvatska ima 7,4% i Slovenija 1,8%, što je i do tri puta više, te čak više i od zemalja okruženja. Učešće poslovnih usluga u ranoj poduzetničkoj aktivnosti je na nivou prosjeka zemalja okruženja.

281. Učešće proizvodnje i građevinarstva u ranoj poduzetničkoj aktivnosti je u padu u 2011. u odnosu na 2010. godinu. U 2011. godini BiH ima nepovoljniju distribuciju poduzetničkih aktivnosti prema četiri glavne grupe privrednih djelatnosti u odnosu na zemlje okruženja Hrvatsku i Sloveniju.

Tabela 22: Sektorska struktura rane poduzetničke aktivnosti regije, 2011.

	Ekstraktivna	Proizvodnja i građevinarstvo	Poslovne usluge	Potrošačke usluge
BIH	20,9	22,3	14,9	41,9
HRV	7,4	33,2	30,0	29,4
SLO	1,8	23,7	34,3	40,3

Izvor: Umihanić B. et al. (2011) GEM BiH 2011 - Tuzla: Razviti i ojačati poduzetnički duh u Bosni i Hercegovini Centar za razvoj poduzetništva.

282. Udio mladih u ranoj poduzetničkoj aktivnosti se povećao 7,4% u 2010. na 12,4% u 2011. Udio mladih je relativno visok u odnosu na zemlje regije, ali je ispod prosjeka grupe zemalja kojoj BiH pripada.

283. U Bosni i Hercegovini dominira grupa starosti 24-54 kao u zemljama Europe, ali pored te grupe dominantna je i grupa 18-24, mladi poduzetnici. Postoji više razloga, ali iz raznih izvještaja o poduzetništvu mladih jedan od razloga je taj da se mladi mnogo teže zapošljavaju na tržištu rada i da su najvjerovatnije prisiljeni da se bave biznisom.

284. Potrebno je dodatno stimulirati mladu populaciju da se uključi u poduzetničku aktivnost, posebno u oblastima IT tehnologija i novih tehnoloških znanja.⁸⁸

285. Stanovništvo u dobi 55-64 godine se najrjeđe nalazi među ranim poduzetnicima. U BD BiH nisu registrovani rani poduzetnici u dobnoj skupini 18-24. U Federaciji BiH je uočen pad broja ovih poduzetnika a u Republici Srpskoj evidentiran je znatan porast ove grupe poduzetnika u odnosu na 2010. godinu, ali bez obzira na teritorij, prosjek broja ovih poduzetnika je istovjetan na čitavom području Bosne i Hercegovine. Evidentan je pad broja ovih poduzetnika u oba entiteta i u BD BiH u toku 2011. godine.

88 Umihanić B. et al. (2011) GEM BiH 2010 - Poduzetništvom do novih radnih mjesta. Tuzla: Centar za razvoj poduzetništva, str. 58.

Tabela 23: Dobna struktura rane poduzetničke aktivnosti u BiH i regiji, 2011.

	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64
BiH	12,4	11,4	9,4	5,6	2,5
HR	5,7	10,2	9,6	5,9	4,2
SLO	3,9	5,1	4,6	2,5	2,3

Izvor: Bahrija Umihanić-Rasim Tulumović-Mirela Omerović-Sladjana Simić;
GEM BiH 2011: Razviti i ojačati poduzetnički duh u Bosni i Hercegovini

286. Nužno je poboljšati uslove za stvaranje novih MSP. Prioritetno je potrebno razviti snažnije mehanizme finansijske podrške osnivanju MSP-ova, te trening i savjetodavno-konzultatnsku podršku postojećim MSP. Potrebno je razvijati usluge podrške nastajućim MSP na lokalnom nivou te postojećim MSP na regionalnom nivou, posebice kroz klusterske trening centre i garantne fondove. Veoma je važno podržati posebne vrste poduzetničkih aktivnosti kao što su poduzetništvo žena, ruralno poduzetništvo, poduzetništvo manjinskih skupina i poduzetništvo osoba s tjelesnim poteškoćama.

287. Glavne preporuke za poboljšanje osnivanja i djelovanja MSP su:

- Podržati razvoj snažno rastućih malih i srednjih poduzeća putem razvoja tehnoloških parkova, industrijskih parkova, inkubatora i poslovnih zona;
- Utemeljiti i razvijati trening centre klastera i internacionalnih lanaca vrijednosti;
- Olakšati pristup finansiranju novih poduzetničkih aktivnosti, posebno za mlade i u oblastima novih tehnologija, finansijskim sredstvima razvojnih banaka, te uspostavljanjem i jačanjem garantnih fondova na regionalnoj razini;
- Usvojiti poseban vodič državne pomoći za MSP (koji su posebno pogođeni krizom - usaglašen s EU propisima) i odgovarajuće poticajne programe uz mjerenje ishoda i uticaja istih;
- Informatizirati djelovanje državnih tijela (porezna administracija, statističko izvještavanje itd.) kako bi se što više oslobodili resursi MSP;
- Periodično provoditi istraživanja: Pregled performansi MSP, Eurobarometar i GEM i SME Observatory i temeljem njih pripremati adekvatna analize za politike utemeljene na činjenicama;
- Iskoristiti potencijal dijaspore i promovisati, olakšati i stimulisati ulaganja bh. dijaspore u BiH i zajedničkog ulaganja u domaćim firmama.

IV. Održivi razvoj

IV.1. Uvod

288. Ulaganja u sektor poljoprivrede su niska, kao i sama produktivnost sektora, što rezultira **niskom konkurentnošću te relativno visokim vanjskotrgovinskim deficitom u sektoru hrane**. Udio poljoprivrede u BDP-u BiH je relativno visok, no tokom posljednje četiri godine kontinuirano se smanjuje. Veličina obradivog zemljišta per capita je vrlo niska, a stopa zaposlenosti u poljoprivredi među najvećim u Europi, što dodatno ukazuje na relativno nizak stepen produktivnosti.

289. **BiH ima šansu za investiranje u čiste i efikasne tehnologije, obnovljive izvore energije, kao i dobra i servise ekosistema.** Prema Drugom izvještaju UN-ove Ekonomske komisije za Evropu (UNECE) o učinkovitosti u oblasti zaštite okoliša u BiH, svi ovi resursi posjeduju ekonomski potencijal za povrat ulaganja, otvaranje novih radnih mjesta i privlačenje direktnih stranih investicija⁸⁹.

290. **Nužno je brže uvođenje e-zakonodavstva i regulative, kako bi se stvorio okvir za razvoj e-poslovanja.** Budući da informaciono-komunikaciona infrastruktura predstavlja okosnicu fizičke infrastrukture suvremenog, postindustrijskog društva, najmanje što se može uraditi u njenom razvoju je uređenje e-zakonodavstva, koje se sporije razvija i u odnosu na regiju.

291. **Ocjena poljoprivrednih politika u BiH u periodu 2008.-2011. varira.** Troškovi poljoprivrednih politika u 2011. su ocijenjeni sa 3,3, što je BiH po ovom pitanju rangiralo kao 121. od 142 zemlje svijeta. Ipak, ukoliko ocjenu troškova poljoprivrednih politika uporedimo sa prosjekom EU4 zemalja komparatora (Bugarske, Mađarske, Rumunije i Slovačke), uočiti ćemo da je BiH u 2011. tek jedva ispod EU4 prosjeka, premda je prethodnih godina bila čak i iznad tog prosjeka.

292. **Od ukupno 144 općine u BiH, njih 114 se mogu klasificirati kao ruralne**⁹⁰. Prema procjenama Ankete o potrošnji domaćinstava u BiH⁹¹ (2007.), 58,5% domaćin-

stava živi u ruralnim područjima BiH. Gustoća naseljenosti po kvadratnom kilometru obradive površine prema podacima iz 2005. je 205 stanovnika⁹². Što se tiče zemalja komparatora, preko 75% područja u Bugarskoj i preko 60% u Rumuniji je klasificirano kao ruralno, a 58% populacije Bugarske, 47% populacije Rumunije i oko 48% populacije Slovačke živi u ruralnim oblastima. Taj udio u EU-15 iznosi 16%. Istovremeno, gustoća naseljenosti po kvadratnom kilometru u ruralnim područjima u Bugarskoj iznosi 54, a u Rumuniji 70 stanovnika/km² dok prosjek za EU-15 iznosi 32⁹³.

293. **Ukupna potrošnja primarne energije u BiH u 2009. je iznosila 1,49 toe/stanovniku, dok je svjetski prosjek bio 1,82 toe/stanovniku, a OECD-a 4,64 toe po stanovniku.** U pogledu energetske intenziteta⁹⁴ BiH je u 2008. imala nešto bolje rezultate u odnosu na 2007. godinu. Potrošnja energije po jedinici BDP-a u BiH je u 2008. iznosila 0,71 toe/000 2000\$, što je za 7% više od EU-4 prosjeka, dok je u 2007. iznosila 0,78 toe što je za 10% više od zemalja komparatora (EU-4) u istom periodu.

294. **Povećanje energetske efikasnosti je od iznimne važnosti za BiH.** Struktura potrošnje energije je vrlo nepovoljna (glavnina potrošnje energije otpada na kućanstva) te je nužno razvijati programe energetske štednje objekata, aparata i slično, kako bi u roku 7-10 godina bh. potrošnja energije kućanstava dostigla relativnu razinu zemalja članica EU.

295. **U poređenju s prosjekom zemalja komparatora (EU-4) emisije karbon dioksida (CO₂) po jedinici BDP-a (kgCO₂/2000\$) su u BiH u 2008. godini bile veće za 36%.** Prema podacima IEA (2008) prosjek emisija CO₂ po jedinici BDP-a u BiH u 2008. godini je iznosio 2,32 kg, dok je prosjek za EU-4 bio 1,48 kg CO₂. Ista procentualna udaljenost od zemalja komparatora je uočena i u 2007. godini.

89 2nd Environmental Performance Review Bosnia and Herzegovina, UNECE 2011 http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/epr/epr_studies/bosnia_and_herzegovina%20II.pdf Izrada Drugog izvještaja UNECE-a o učinkovitosti u oblasti zaštite okoliša u BiH je je otpočela u januaru 2010. sa pripremnim misijom. Tokom misije razgovarano je o i utvrđena je struktura izvještaja. Misija je radila od 24. maja – 3. juna. 2010.

90 Prema OECD metodologiji koja se bazira na gustoći naseljenosti stanovništva (OECD 1994. "Creating rural indicators for shaping territorial policy". Paris / Izrada ruralnih indikatora za oblikovanje teritorijalnih politika, Paris, 1994) razlikuju se 2 nivoa ruralnih oblasti: 1) lokalne zajednice sa manje od 150 stanovnika po kvadratnom kilometru, 2) regioni (NUTS 3 ili NUTS 2) koje su klasificirane u prve dvije od tri kategorije kako slijedi: 1) pretežno ruralni region (PR) - više od 50% stanovništva regiona živi u ruralnim zajednicama (koje imaju 150 stan/km²), 2) srednje ruralni region (IR): od 15% - 50% stanovništva živi u ruralnim lokalnim zajednicama. 3) pretežno urbani region (PU) - manje od 15% stanovnika regije čivi u ruralnim lokalnim zajednicama.

91 Anketa o potrošnji domaćinstava u BiH 2007., http://www.fzs.ba/Anketa/HBS07_Poverty_eng.pdf

92 Rural Poverty Portal, Statistics for BiH <http://www.ruralpovertyportal.org/web/guest/country/statistics/tags/bosnia%20and%20herzegovina>

93 Hubbard, C., and Hubbard L., Bulgaria and Romania: Path to EU Accession and Agricultural Sector, (2007.), Center for Rural Economy Discussion paper Series No 17, <http://www.ncl.ac.uk/cre/publish/discussionpapers/pdfs/dp17.pdf>

94 Energetska intenzivnost bruto društvenog proizvoda jednaka je prosječnoj količini energije potrebnoj za proizvodnju jedne jedinice BDP-a (npr. u toe/1000 \$). toe/000 2000\$ - jedinica za energetske intenzivnost, koja znači tona ekvivalentne nafte po 1.000 USD BDP-a prema kursu iz 2000.

IV.2. Benchmark indikatori

Tabela 24: Benchmark indikatori za održivi razvoj

Cilj Održivi razvoj	Bazna vrijednost indikatora je benchmark odnosno prosjek EU4=100							
	Nivo	Izvor	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
Održivi razvoj*	BiH	3	:	:	81	:	63	:
Kvalitet puteva	BiH	3	:	:	59	59	59	58
Troškovi poljoprivrednih politika	BiH	3	:	:	103	111	104	99
Tehnološka spremnost	BiH	3	77	69	66	72	80	85
Opšti kvalitet infrastrukture	BiH	3	69	:	66	59	54	61
Željeznički transport - transport robe (miliona tona/km)	BiH	1	11	11	13	14	15	15
Emisija CO2 po BDP (kgCO2/\$)	BiH	5	68	64	64	59	:	:
Emisija CO2 po stanovniku (veća vrijednost predstavlja manju emisiju) (tCO2/stanov.)	BiH	5	132	121	109	99	:	:
Potrošnja el. energije po stanovniku (kWh/stanov.)	BiH	5	58	59	60	75	:	:
Potrošnja energije po BDP (toe/000 2000 \$)	BiH	5	97	90	93	85	:	:
Potrošnja energije po stanovniku (toe/stanov.)	BiH	5	51	57	61	67	:	:
Broj mobitela (na 100 stanovnika)	BiH	6	54	58	71	73	69	71
Broj korisnika interneta (na 100 stanov.)	BiH	6	77	68	71	74	90	:
Broj priključaka širokopojasnog interneta (na 100 stan.)	BiH	6	15	23	41	45	53	69

*dvogodišnji indikator; 1-EUROSTAT; 3-Svjetski ekonomski forum; 5-Međunarodna energetska agencija; 6-Međunarodna telekomunikacijska unija

296. Pokazatelji kvaliteta opšte infrastrukture u BiH nisu povoljni, s obzirom da je BiH u 2011. imala za 39% lošiju infrastrukturu u odnosu na zemlje komparatore⁹⁵. Prema kvalitetu opšte infrastrukture⁹⁶, Global Competitiveness Report 2011-2012 od ukupno 142 zemlje, rangira BiH na 140. mjesto.⁹⁷ Po kvalitetu cesta BiH je rangirana na pretposljednje 141. mjesto, željezničke infrastrukture na 98. mjesto, lučke infrastrukture na 141., a zračne transportne infrastrukture na 138. mjesto u svijetu. Bolje rezultate BiH je ostvarila za pokazatelj broja aktivnih fiksnih telefonskih linija na 100 stanovnika koji iznosi 26,6 linija/100 stanovnika što zemlju rangira na 45. mjesto, dok se po broju pretplatnika u mobilnoj telefoniji BiH nalazi na 97. mjestu (80,1 pretplatnika/100 stanovnika) (GCI 2011-2012).⁹⁸

297. Udio željezničkog transporta u ukupnom prevozu roba u BiH u periodu 2006.-2011. pokazuje promjenjivo kretanje, i manji je od cestovnog udjela (mil. tkm). U 2011. godini je iznosio 35,99% što predstavlja pad od 1,68 procentnih poena u odnosu na 2010. godinu. Najveći udio od 46,03% je zabilježen u 2006.

298. Obim prevezene robe željeznicom se povećao u 2011. u odnosu na 2010., međutim, povećanje je bilo znatno manje u odnosu na prosječno povećanje ostvareno u zemljama EU4. U poređenju sa prosjekom zemalja komparatora EU-4, količina ukupno prevezene robe željeznicama u BiH u 2011. je bila niža za oko 84%, dok je ta razlika u 2010. bila nešto manja.

299. Sve veći broj korisnika u BiH ima pristup širokopojasnom internetu. Broj priključaka širokopojasnog interneta, koji omogućava velike brzine prijenosa podataka, prema podacima RAK-a, u BiH je u 2010. dostigao 74,83% ukupnog broja internet pretplatnika (2.000.000 korisnika). Broj priključaka na 100 stanovnika je u 2011. iznosio 11,47, što predstavlja rast od 40,22% u odnosu na 2010. (8,18 priključaka/100 stanovnika). Uporedimo li telekomunikacijske indikatore za BiH i prosjek zemalja EU4 (Bugarske, Rumunije, Slovačke i Makedonije), možemo primijetiti da iako se BiH približava prosjeku EU4, još uvijek ostvaruje oko 30% slabije rezultate u odnosu na navedene zemlje, osim u slučaju udjela korisnika interneta, gdje čak i premašuje rezultate prosjeka EU4 zemalja. U 2011. je zabilježeno 84,52 mobilna pretplatnika na 100 stanovnika.

⁹⁵ Svjetski ekonomski forum, podaci od 22. decembar 2010.

⁹⁶ Indikator kvalitete ukupne infrastrukture vrednuje (transportnu, telefonsku i energetska infrastrukturu) na skali od 1 (izrazito nerazvijena) do 7 (vrlo razvijena i efikasna po međunarodnim standardima).

⁹⁷ http://www3.weforum.org/docs/WEF_GCR_Report_2011-12.pdf, str. 123

⁹⁸ Ibid.

IV.3. Analiza trendova

IV.3.1. Poljoprivreda, proizvodnja hrane i ruralni razvitak

300. Poljoprivreda i srodne djelatnosti imaju veliki značaj za pretežno ruralnu zemlju, kao što je Bosna i Hercegovina. Pored činjenice da preko polovine populacije BiH živi u ruralnim predjelima⁹⁹, ova oblast zapošljava petinu radne snage BiH.

301. Globalno promatrano, cijene hrane su u porastu. Prema klasifikaciji COICOP, u Bosni i Hercegovini je **indeks potrošačkih cijena u 2011. porastao za 3,7%** u odnosu na 2010. godinu. Najznačajniji rast ovog indeksa je zabilježen u kategorijama: hrana i bezalkoholna pića (6%); alkoholna pića i duhan (8,2%). Pored nepovoljnih klimatskih uslova koji su obilježili 2011. i varijacija cijene nafte na svjetskom tržištu, poskupljenje prehrambenih namirnica je također uzrokovano špekulantskim aktivnostima na tržištu roba.

302. Udio poljoprivrede, lova, šumarstva i ribolova u BDP-u BiH se smanjio sa 7,09% u 2010. na 6,95% u 2011., što uz činjenicu da je u ovoj privrednoj grani angažovano 19,7% bh. radnog stanovništva, navodi na zaključak da su produktivnost i efikasnost ovog sektora niske, te da se ljudski, prirodni i kapitalni resursi ne iskorištavaju na optimalan način.

303. Konkurentnost bh. poljoprivrede i dalje je niska. U 2010. je ostvareno ohrabrujuće povećanje izvoza proizvoda iz oblasti PLŠR od 40,9%, uz povećanje uvoza ovih proizvoda od 12,9%. Ipak, ovi rezultati su zasjenjeni činjenicom da je u 2010. trgovinski deficit u oblasti PLŠR iznosio 487 mil. KM, uz pokriće uvoza izvozom od 26,38%.

304. Zbog zakonodavne neusklađenosti i nedostatka odgovarajućih certifikata o kvalitetu poljoprivrednih proizvoda, BiH ne ostvaruje značajan izvoz na tržište Evropske unije. Prevazilaženje ove barijere je od posebnog značaja s obzirom na skori ulazak Republike Hrvatske (RH) u Evropsku uniju, predviđen za juli 2013.

305. BiH karakterizira i veoma nizak odnos poljoprivrednog zemljišta i stanovništva. Prema podacima iz 2009., na jednog stanovnika dolazi 0,26 ha oraničnih, 0,14 ha zasijanih i 0,56 ha poljoprivrednih površina. Struktura se nije značajnije mijenjala posljednjih godina.

306. U pogledu ukupnih zasijanih površina, u 2011. je došlo do blagog rasta u odnosu na 2010., dok je struktura usjeva ostala približno ista: od 528 hiljada hektara zasijane površine: 57% otpada na žitarice, 26% na krmno bilje, 15% na povrće i 2% na industrijsko bilje.

307. U 2011. godini je došlo do povećanja proizvodnje žitarica i pada proizvodnje povrća. U odnosu na 2010. proizvodnja pšenice je porasla za 44%, ječma za 31%, krompira za 9% i paradajza za 25,4%, dok je proizvodnja kukuruza opala za 10%, paprike za 3,5%, krastavca za 3,6%, te kupusa i kelja za 10,3%.

308. Brojno stanje stoke u BiH u 2011. bilježi lošije rezultate nego u 2010. Zabilježen je 2%-tni pad stočnog fonda ovaca, svinja i goveda, dok je znatno veći pad od 14% zabilježen u broju peradi. Fond košnica pčela je porastao za 4%, te stočni fond koza za 2% dok je broj konja ostao isti u 2011., u odnosu na 2010.

309. Stočna proizvodnja također pokazuje opadajući trend i u 2011. U odnosu na 2010. proizvodnja kravljeg i ovčijeg mlijeka opala za 3,8%, kozijeg mlijeka za 9,9%, vune za 3,7%, jaja za čak 12,1% i meda za 8,4%.

310. U 2007. godini oko 18,2% stanovništva je živjelo u relativnom siromaštvu. Životni standard u ruralnim područjima je niži od standarda u urbanim područjima u BiH.

311. Prema podacima MVTEO BiH, u posljednjih nekoliko godina je zabilježen pozitivan rastući trend u alokacijama budžetskih sredstava za poljoprivrednu proizvodnju. Ukupna budžetska izdvajanja u 2010. su iznosila nešto više od 165,6 mil. KM što je za 4,4% više u odnosu na 2009. Izdvajanja u 2008. su iznosila nešto preko 164,7 mil. KM, dok je u 2009. zabilježen pad od 3,6% u odnosu na prethodnu godinu i uglavnom je rezultat svjetske ekonomske recesije i budžetske krize u BiH (tabela 25).

Tabela 25: Poljoprivredni budžeti u BiH, 2008. – 2010. (u KM)

	2008.	2009.	2010.
Brčko distrikt	4.646.316	6.055.823	5.066.821
Federacija BiH + Kantoni	80.068.922	71.126.748	79.393.279
Republika Srpska	80.000.000	81.547.605	81.186.160
Bosna i Hercegovina	164.715.238	158.730.176	165.646.260

Izvor: Zeleni izvještaj 2011. godine – Dio agrarna/ruralna politika, MVTEO

312. Izdvajanja za ruralni razvoj u BiH bilježe rast, ali je uočljiva varijabilnost po godinama. Prema grupama mjera, izdvajanja za ruralni razvoj u 2010. su iznosila 61,6 mil. KM (37,2%) od ukupnog budžeta za poljoprivrednu proizvodnju. Povećanje izdvajanja za ruralni razvoj su dijelom rezultat povećanih ulaganja u mjere podrške investicijama, kao mogućih stremljenja za približavanje domaćeg modela agrarne politike sa rješenjima Zajedničke evropske politike Evropske unije (Common Agricultural Policy - CAP EU).¹⁰⁰

99 SESMARD EU, Strateški plan BiH za harmonizaciju poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja 2008-2011., str.

100 Izvještaj iz oblasti poljoprivrede za Bosnu i Hercegovinu u 2010. godini, MVTEO BiH

Tabela 26: Struktura podrške po grupama mjera BiH, 2008. – 2010. (u KM)

	2008.	2009.	2010.
Mjere podrške tržištu	4.433.562	2.390.558	9.722.886
Mjere direktne podrške proizvodnji	99.370.503	104.973.549	80.409.668
Mjere ruralne politike	52.599.462	38.380.399	61.671.616
Opšte usluge u poljoprivredi	7.828.506	9.514.700	10.833.804
Ostalo (nealocirano drugdje) ¹	483.205	3.470.971	3.008.286
Ukupno	164.715.238	158.730.176	165.646.26

Izvor: „Zeleni izvještaj 2011. godine – Dio agrarna/ruralna politika“, MVTEO BiH

- 313. Kvalitet života u ruralnim područjima ovisi i od diverzifikacije poslovnih aktivnosti i mogućnosti zapošljavanja u nepoljoprivrednim ruralnim aktivnostima.** Poslovi pružanja lokalnih usluga, razvoj seoskog turizma, osnivanje malih preduzeća, te djelatnosti baziranih na sirovinama dostupnim na seoskim gazdinstvima i šumskim resursima (šumski plodovi, ljekovito bilje, gljive, drveni proizvodi) te aktivnosti poboljšanja okoliša, neke su od mogućnosti održivog razvoja ruralnih oblasti. Međutim, za pokretanje tih vidova aktivnosti potrebna je podrška javnog sektora. Kolika je podrška tim mjerama u BiH, može se vidjeti iz ukupnih izdvajanja u budžetu namijenjenom za poljoprivrednu proizvodnju, a koja se odnose na unapređenje života u ruralnim oblastima (tabela 27).

Tabela 27: Unapređenje života u ruralnim područjima i ostale mjere ruralnog razvoja

Izdvajanja u KM	2008.	2009.	2010.
Izdvajanja za mjere ruralne politike	52.599.462	38.380.399	61.671.616
Osa 3: Unapređenje života u ruralnim područjima i ostale mjere ruralnog razvoja (suma)	6.007.000	5.934.083	19.971.068
Diverzifikacija poslovnih aktivnosti	-	-	-
Dopunske aktivnosti	2.312.000	618.178	849.352
Inovativni programi	-	288.100	239.986
Osnivanje MPS	-	-	303.665
Poticaaj razvoju seoskog turizma	-	-	408.216
Ruralna infrastruktura (seoski putevi i ostalo)	3.500.000	5.015.055	17.441.627
Poboljšanje dostupnosti javnih usluga	-	-	451.321
Očuvanje ruralnog ambijenta i autohtonih biljaka i životinja	-	-	-
Ruralno naslijeđe	-	-	-
Autohtone vrste biljaka i životinja	195.000	12.750	276.901

Izvor: Ruralna politika BiH (Implementirana sredstva kroz mjere ruralnog razvoja u BiH) Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa

- 314. Prema podacima BHAS, nakon perioda rasta zaposlenosti žena u poljoprivredi (2006.-2009.), sa zabilježnim učešćem od 45% u 2009. došlo je do pada ovog učešća na 43% u 2010. te 39% u 2011.**
- 315. U 2010. su nastavljene aktivnosti na uspostavi Registra gazdinstava i klijenata u BiH.** U FBiH je u 2010. podneseno 34.587 zahtjeva za registraciju gazdinstava u 79 općina. Broj registrovanih gazdinstava u RS-u iznosi 59.061 od čega su 58.601 porodična poljoprivredna gazdinstva (PPG), koja broje 95.713 članova, i 460 gazdinstava sa statusom pravne osobe. Do kraja januara 2011. u BD BiH je registrovano 2.073 poljoprivrednih gazdinstva.

- 316. Raste interes za uzgoj organskih proizvoda u poljoprivrednoj proizvodnji u BiH.** Sve veći zahtjevi tržišta za kvalitetnom zdravom hranom predstavljaju razvojnu mogućnost za ruralna područja, koja mogu potaći razvoj brendiranih proizvoda, turizma te cijelog lanca snabdijevanja, čime se kreiraju nova radna mjesta i generira prihod.

- 317. U BiH je 2008. isplaćeno oko 0,39 mil. KM u svrhu poticaja organskog uzgoja, od čega u FBiH 0,3 mil. KM. U 2009. su isplate znatno opale i kretale su se oko 0,049 mil. KM, dok je u 2010. zabilježen značaj pad isplaćenih sredstava i iznosio je 0,0214 mil. KM.**

- 318. BiH trenutno nema niti jedan proizvod zaštićen prema EU šemi.** Zaštita brendiranih proizvoda u BiH još nije zaživjela. Prema podacima DOOP baze podataka Evropske komisije¹⁰¹, u EU je registrovano 1.056 zaštićenih poljoprivrednih proizvoda, 157 aplikacija čeka na odobravanje, a objavljeno je još 69 aplikacija.

- 319. Bh. potencijal za brendiranje se procjenjuje na 150-160 originalnih proizvoda, koji bi se mogli izvoziti na strana tržišta.** Prema istraživanju Generalnog direktorata Evropske komisije za poljoprivredu i ruralni razvoj, trgovinska vrijednost 820 zaštićenih proizvoda iz grupe PDO (proizvodi proizvedeni i pripremljeni u datom geografskom području korištenjem priznatih praktičnih znanja) i PGI (proizvodi originalni po proizvodnji i pripremi i usko vezani za geografsko područje, jer se bar jedan stadij proizvodnje ili pripreme odvija u datom geografskom području) u 2007. je iznosila 14,2 milijarde eura¹⁰².

- 320. Prema izvještaju Evropske komisije o napretku Bosne i Hercegovine u 2011. u oblasti poljoprivrede i politike ruralnog razvoja nije ostvaren naročit napredak.** Pored slabih kapaciteta za kreiranje politika i koordinaciju na državnom nivou, u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja ne postoji sveobuhvatna strategija za usklađivanje sa pravnom stečevinom EU (acquis-em)¹⁰³.

- 321. Još uvijek se čeka na provođenje državnog Strateškog plana za harmonizaciju poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja 2008.-2011. i Operativnog programa BiH za poljoprivredu, prehranu i ruralni razvoj.** Sa državnim zakonom je neophodno uskladiti entitetske dokumente -Strateški plan ruralnog razvoja i Akcioni plan Republike Srpske, kao i Operativni program FBiH za harmonizaciju poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja. Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora (2006.-2010.) FBiH je produžena za dvije godine¹⁰⁴.

- 322. Nalazi Evropske komisije ukazuju da je u oblasti sigurnosti hrane postignuto malo napretka, usvaja-**

¹⁰¹ DOOR baza podataka http://ec.europa.eu/agriculture/quality/schemes/index_en.htm¹⁰² Newsletter 2010, http://ec.europa.eu/agriculture/quality/schemes/newsletter-2010_en.pdf¹⁰³ Izvještaj o napretku Bosne i Hercegovine u 2011. (2011.) Evropska komisija, dostupno na web stranici: www.dei.gov.ba¹⁰⁴ Ibidem

njem provedbenog zakonodavstva o nekim vrstama prehrambenih proizvoda, brzosmrznoj hrani i materijalima koji dolaze u kontakt sa hranom, te unapređenjem sistema za kontrolu korištenja genetski modifikovanih organizama (GMO)¹⁰⁵.

323. Isti izvor bilježi **određeni napredak i u veterinarskom sektoru**, postignut usvajanjem provedbenog zakonodavstva o zaraznim bolestima, mjerama kontrole bolesti životinja, trihinele, rezidua veterinarsko-medicinskih proizvoda i zabranjenih supstanci, te usvajanjem odluke o nusproizvodima životinjskog porijekla, zatim unapređenjem državnog plana kontrole rezidua i provedbom kampanje za vakcinaciju protiv bruceloze i klasične svinjske kuge¹⁰⁶. Bez adekvatno uspostavljene kontrole zdravlja životinja nema ni izvoza proizvoda životinjskog porijekla iz EU.

324. Usvojeno je i provedbeno zakonodavstvo o uspostavljanju fitosanitarnog registra i pasoša za biljke, mjerama kontrole štetnih organizama na biljkama, biljnim proizvodima, postrojenjima i fitofarmaceutskim preparatima¹⁰⁷.

325. Preporuke za poboljšanje stanja u oblasti poljoprivrede, hrane i ruralnog razvitka su:

- Uspostaviti sistem monitoringa i evaluacije u sektoru poljoprivrede što podrazumijeva i procjenu uticaja mjera podrške;
- Jačanje organizacionih i ljudskih resursa u državnim i entitetskim institucijama, te unapređenje koordinacije aktivnosti u cilju korištenja dostupnih EU sredstava.
- Pripremiti Strategije ruralnog razvoja s usklađenim mjerama i podmjerama s radnim planovima i budžetima i IPARD programom;
- Izrada i usvajanje Zakona o organskoj proizvodnji;
- Uspostaviti organizacione jedinice za oblast ribarstva i morskog ribarstva u okviru MVTEO Sektora poljoprivrede, prehrane, šumarstva i ruralnog razvoja;
- Donijeti zakon o pomorskom ribarstvu;
- Donijeti strategiju razvoja pomorskog ribarstva;
- Popuniti organizacionu strukturu Sektora poljoprivrede, prehrane, šumarstva i ruralnog razvoja MVTEO;
- Uspostaviti mreže ruralnog razvoja;
- Definirati manje razvijene ruralna područja u cilju posebnih mjera podrške ruralnom razvoju;
- Prioritetizirati deminiranja poljoprivrednog zemljišta i ključnih ruralnih područja;
- Uređenje regulative i prenošenje standarda EU u oblasti slatkovodnog ribarstva;

IV.3.2. Ekologija, energija i obnovljivi izvori energije

326. Bosna i Hercegovina je zabilježila napredak u sektoru zaštite okoliša u periodu od 2003. do 2011. godine. Prema nalazima Drugog izvještaja UNECE-a o učinkovitosti u oblasti zaštite okoliša u BiH poboljšana je mreža monitoringa kvaliteta zraka, monitoring vode, povećane su aktivnosti na smanjenju emisija i praćenju emisija velikih emitera, te uspostavljanju katastra emisija polutanata i razvoju Registra emitovanih zagađivača i registra transfera zagađujućih materija.

327. Prema procjenama Agencije za statistiku BiH u saradnji sa stručnjacima iz Agencije za statistiku Švedske, **emisija stakleničkih gasova od ranih '90-ih godina generalno ima silazni trend**, te je u 2010. godini bila za 30% manja u odnosu na 1990. kao što je prikazano u tabeli 28.

328. Ipak, u 2010. je došlo do rasta emisije stakleničkih gasova iz poljoprivrednih djelatnosti od 13,4% u odnosu na podatke zabilježene u 2009. Nominalno, ukupno je emitovano 3.652 Gg¹⁰⁸ kroz procese unutrašnje fermentacije u stočarstvu, upravljanja organskim đubrivom, obrade poljoprivrednog zemljišta i spaljivanja poljoprivrednih ostataka. Detaljni podaci prikazani u tabeli 28.

Tabela 28: Emisija stakleničkih gasova iz sektora poljoprivrede, BiH (Gg, CO2 ekvivalent)/GHG emisija

Poljoprivreda		1990.	2007.	2008.	2009.	2010.
A. Stočarstvo – fermentacija	CH4	1.548	1.075	1.056	1.062	1.118
	N2O	285	135	131	134	138
B. Upravljanje org. đubrivom	CH4	285	135	131	134	138
	N2O	397	234	231	235	239
D. Poljoprivredno zemljište	N2O	2.378	2.043	1.876	1.771	2.142
F. Spaljivanje polj. ostataka	CH4	0	11	13	13	11
	N2O	0	4	5	5	4
Ukupna ESP emisija		4.608	3.502	3.312	3.220	3.652

Izvor: BHAS, 2012. (Saopštenja – okolišna statistika, BHAS, 2011.)

329. Pored poljoprivrednih aktivnosti, najviše stakleničkih gasova se emituje kroz metalnu industriju i termoelektrane.

330. Ukupno smanjenje emisija GHG (ne uključujući podatke o emisiji iz upotrebe zemljišta, promjene namjene zemljišta i šumarstva – LULUCF) u EU-27 u periodu 2008.-2009. je iznosilo 7,1% (355 mil. tona CO₂) i uglavnom je posljedica pada potražnje za energijom uslijed ekonomske recesije, pada potrošnje fosilnih goriva te povećanog udjela upotrebe obnovljivih izvora energije¹⁰⁹.

331. Najveće smanjenje emisije u 2009. u EU je registrovano u industriji zbog pada proizvodnje cementa, željeza i čelika. Verifikovane emisije iz sektora uključenih u

¹⁰⁵ Ibidem

¹⁰⁶ Izvještaj o napretku Bosne i Hercegovine u 2011. (2011.) Evropska komisija, dostupno na web stranici: www.dei.gov.ba

¹⁰⁷ Ibidem

¹⁰⁸ Gg – Gigagram je jedinica mase jednaka 1.000 tona

¹⁰⁹ Summary GHG Inventory 2011 - Annual European Union greenhouse gas inventory 1990–2009 and inventory report 2011

EU Šemu trgovanja emisijama (EU Emission Trading Scheme – EU-ETS)¹¹⁰ u 2009. su manje za 11,6% u odnosu na 2008. i rezultat su smanjenje ekonomske aktivnosti te nižih cijena gasa u odnosu na ugali¹¹¹.

332. BiH je ispunila uslove za punopravno učešće u globalnim razgovorima o adaptaciji na klimatske promjene i mjerama za ublažavanje njihovih posljedica. Kao zemlja koja ne pripada Aneksu I UN Okvirne Konvencije o klimatskim promjenama (UNFCCC), BiH nema definisan cilj za smanjenje emisije GHG u prvom obavezujućem periodu, ali se očekuje da će on biti obuhvaćen narednim ugovorom poslije 2012.

333. U 2011. su nastavljene aktivnosti za uključivanje BiH u projekte čistog razvoja (Clean Development Mechanism - CDM), jednog od tri fleksibilna mehanizma Kyoto protokola¹¹². Ovlašteno tijelo - DNA (Designated National Authority) je zvanično uspostavljeno u septembru 2011., čime je zadovoljen preduslov za aktivno uključivanje BiH u CDM mehanizam.

334. CDM projekti će omogućiti privlačenje stranih investicija i transfer čistih tehnologija, čime se stimulise razvoj na održivim osnovama. Projekti koji trenutno čekaju na odobravanje (iz oblasti obnovljivih izvora energije i povećanja energetske efikasnosti) **predviđaju smanjenje emisije GHG od 2,5 miliona tona CO₂ u narednih sedam godina.** Njihova procijenjena vrijednost iznosi 350 miliona eura (UNDP BiH).

335. BiH je napravila iskorak u modernizaciji i unapređenju mreža za monitoring okoliša. U toku je uspostava sistema za izvještavanje u skladu s indikatorima Evropske agencije za okoliš i zahtjevima Evropske informacione i opservacijske mreže. Na nivou države je ažuriran i Corine Land cover projekat¹¹³, a u toku je i kreiranje seta podataka o kvalitetu tla i podataka za monitoring zagađenja u skladu sa sistemom za praćenje korištenja zemljišta i analize sadržaja karbona tzv. Lucas sistem (Land Use and Carbon Analysis System) iz sredstava IP.

336. Na godišnjem nivou, u BiH se proizvede cca 1,5 miliona tona otpada¹¹⁴, od čega 10% čini opasni otpad. Od ukupne količine, samo 40% otpada se organizovano odlaže na 56 sanitarnih odlagališta. Posebno zabrinjavajuća je činjenica da se čak 90% industrijskog i 77% medicinskog otpada ne odlaže na adekvatan način. U 2011. je započeta implementacija ratifikovanog Specifičnog sporazuma između Švedske i BiH o opštinskom upravljanju čvrstim otpadom, te su

potpisani memorandumu o saradnji u oblasti zaštite životne sredine i održivog razvoja sa Rumunijom, Hrvatskom i Srbijom¹¹⁵.

337. Zemljište, kao izuzetno značajan resurs, zahtijeva planско i sistemsko upravljanje te adekvatne agrookolišne politike. Prema podacima Federalnog ministarstva okoliša i turizma, veliki dio bosansko-hercegovačkog tla se može okarakterisati kao osjetljivo, s obzirom da 84,2% teritorije ima nagib veći od 13%, te da je 40% zemljišta pliće od 30 cm, dok su 17% zemljišta vrlo plitka tla¹¹⁶. Premda trenutno ne postoji registar degradiranih površina, predratni podaci nalažu da je oko 0,5% teritorije BiH (cca 20.000 ha) kategorisano kao tehnogena pustinja¹¹⁷.

IV.3.2.1. Energija

338. Prema Izvještaju o radu Državne regulatorne komisije za električnu energiju (DERK) u 2011. aktivnosti u energetskom sektoru su bile usmjerene ka prihvatanju evropskih energetskih tržišnih principa, sa naglaskom na sigurnosti snabdijevanja, konkurenciji i održivosti.

339. Snabdijevanje električnom energijom kupaca iz Brčko distrikta, koje je do 2011. sprovedeno u uslovima nepotpune regulative je obuhvaćeno novim regulatornim okvirom koji je razvio DERK. Javno preduzeće Komunalno Brčko je dobilo licencu za distribuciju i snabdijevanje električnom energijom, čime je kupcima omogućen jednak pristup elektroenergetskoj mreži, kao i u drugim dijelovima BiH¹¹⁸.

340. Nepovoljni hidrološki uslovi su obilježili 2011. doprinijeli su smanjenju ukupne proizvodnje električne energije za 13% u odnosu na 2010., te je prekinut rastući trend proizvodnje električne energije zabilježen u periodu 2007. – 2010. (tabela 29). U 2011. je značajno smanjen obim proizvodnje električne energije u hidroelektranama za 46%. Ovaj nedostatak djelimično je nadomješten rekordnom proizvodnjom električne energije u termoelektranama od 22%, u nominalnoj vrijednosti od 9.588 GWh. Proizvodnja malih hidroelektrana u 2011. je gotovo prepolovljena u odnosu na 2010. Pad proizvodnje svakako je doveo i do pada prodaje kupcima u BiH za 3,4% te do dramatičnog pada izvoza električne energije od gotovo 50% u odnosu na 2010. godinu¹¹⁹.

Tabela 29: Proizvodnja u elektroenergetskom sektoru BiH 2006.-2011. (GWh)

	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
Hidrocentrale	5.900	4.025	4.765	6.148	7.946	4.326
Termoelektrane	7.614	7.972	8.844	8.227	7.869	9.588
Male i indus. el.	161	178	176	186	253	136
Ukupno	13.675	12.175	13.784	14.562	16.068	14.050

Izvor: DERK, 2011

110 EU ETS uključuje emisije iz posebno velikih energetskih instalacijskih sistema i proizvodnih sektora.

111 <http://www.eea.europa.eu/pressroom/newsreleases/why-did-greenhouse-gas-emissions>.

112 BiH je pristupila Kyoto protokolu 2008.

113 CORINE land cover baza podataka je rezultat CORINE Land Cover projekta (za izradu prostorne mape) koji je u toku: projekat je iniciran od strane Evropske agencije za okoliš i pokriva zemlje EU-25 (sa izuzetkom Kipra i Malte), kao i Albaniju, Andoru, BiH, Makedoniju i obalske zone Tunisa i Sjevernog Maroka.

114 Saopštenja, Agencija za statistiku BiH (http://www.bhas.ba/saopstenja/2011/KOM_2010_001_01_BH.pdf)

115 Izvještaj u radu MVTEO za 2011. / Izvještaj o radu Vijeća ministara BiH u 2011.

116 Ibidem

117 Stanje okoliša u FBiH, 2010., Federalno ministarstvo okoliša i turizma., str. 42, 43

118 Ibidem

119 Izvještaj o radu DERK-a u 2011., DERK

341. Ukupna potrošnja električne energije u 2011. bila je za 2,7% veća u odnosu na prethodnu godinu. Kupci priključeni na prenosnu mrežu su u 2011. preuzeli 9,8% više električne energije nego u 2010., dok su kupci na distributivnoj mreži preuzeli 0,8% više u odnosu na prethodnu godinu.

342. Procjena potencijala obnovljivih izvora energije u BiH je ohrabrujuća. Može se očekivati povećanje udjela ovih izvora u ukupnoj proizvodnji energetskog sektora. Projektiranje prve vjetro-elektreane u BiH, u Mesihovini, snage 44 MW je počelo 2010. Očekuje se da će biti završeno početkom 2013., a očekivana godišnja proizvodnja će biti oko 115 GWh. Elektronički atlas vjetrova BiH koji identifikuje potencijalne lokacije će ubrzati dalji razvoj i pripremu budućih lokacija, za čiju izgradnju postoji interes.

343. Stupanj iskorištenosti bh. hidropotencijala je oko 40% ekonomskog potencijala. Dosad je odobreno oko 400 koncesija za izgradnju malih hidrocentrala. Procenat električne energije iz vodnih resursa u 2010. se kreće oko 50% ukupne proizvedene električne energije u BiH, čineći relativno visok udio obnovljivih izvora energije.

344. Povećanje energetske efikasnosti u BiH predstavlja jedan od prioriteta jer potrošnja energije po pojedinim sektorima značajno zaostaje za EU prosjekom. Oko 20% BDP u 2008. je utrošeno za energiju, što je tri puta više od iznosa u zemljama EU. U strukturi potrošnje električne energije u 2010. najveći udio imaju domaćinstva (43,9%), zatim industrija (35,7%), te građevinarstvo, saobraćaj i poljoprivreda (20,4%)¹²⁰.

345. Ostvaren je pozitivan trend smanjenja gubitaka električne energije koji su u 2011. dosegli najniži nivo u poslijeratnom periodu. Distributivni gubici od 1.225 GWh predstavljaju smanjenje od 12,9% a prenosni gubici od 324 GWh su manji za 4% u odnosu na 2010. Ove uštede ostvarene su uslijed proizvodnje i prekograničnih tokova električne energije u 2011.

346. Tokom 2011. došlo je do povećanja cijena svih energenata, kako za industriju, tako i za stanovništvo. Prosječna cijena prirodnog plina za domaćinstva u drugoj polovini 2011. porasla je za 18,7% u odnosu na prvo polugodište 2011. iznoseći 29,2 KM/GJ (uključujući sve takse). Cijena prirodnog plina za industriju je porasla za 14% u drugom u odnosu na prvo polugodište 2011. iznoseći 29,7 KM/GJ (bez PDV-a). Ovaj rast prouzrokovan je rastom nabavnih cijena prirodnog plina u novembru 2011. od 14%¹²¹.

347. Prosječna cijena električne energije za domaćinstva u drugom polugodištu 2011. porasla je za 5,3% iznoseći 15,39 pfeninga/kWh, dok je cijena el. energije

namijenjena industriji ostvarila sličan rast od 5,1% u referentnom periodu, iznoseći 12,62 pfeninga/kWh¹²².

348. Državna regulatorna komisija za električnu energiju i Agencija za statistiku BiH su 19. aprila 2011. potpisale Memorandum o zajedničkoj saradnji na području prikupljanja statističkih podataka od značaja za funkcije obje institucije.

Tabela 30: Cijene el. energije i plina za period 2010.–2011. (EUR/kWh) za evropske zemlje i zemlje regiona, uključujući Bosnu i Hercegovinu

	Cijena električne energije (kWh)				Cijena plina (kWh)			
	Domaćinstva		Industrija		Domaćinstva		Industrija	
	2010.	2011.	2010.	2011.	2010.	2011.	2010.	2011.
EU 27	0,173	0,184	0,105	0,112	0,057	0,064	0,034	0,038
Bugarska	0,083	0,087	0,066	0,067	0,043	0,047	0,030	0,032
Mađarska	0,157	0,155	0,105	0,100	0,055	0,057	0,036	0,044
Rumunija	0,105	0,109	0,081	0,080	0,028	0,028	0,022	0,025
Slovačka	0,164	0,171	0,120	0,126	0,045	0,051	0,037	0,041
Hrvatska	0,115	0,115	0,090	0,089	0,038	0,037	0,039	0,043
BiH	0,074	0,079	0,062	0,064	0,045	0,054	0,047	0,055
FYROM	:	:	:	:	:	:	:	0,046

Izvor: EUROSTAT

Tabela 31: Sastavne komponente cijene el. energije za domaćinstva u 2011. (EUR/kWh)

	Sastavne komponente cijene el. energije za domaćinstva (u Euro/kWh)				Cijena bez poreza i pristojbi (u %)	
	Ukupno	Energija	Troškovi umrežavanja	Porezi i pristojbe	Energija	Troškovi umrežavanja
Bugarska	0,087	0,076	0,084	0,052	47,52	52,48
Mađarska	0,155	:	:	:	:	:
Rumunija	0,109	0,032	0,050	0,026	38,88	61,12
Slovačka	0,171	0,065	0,074	0,032	46,88	53,12
Hrvatska	0,115	0,055	0,038	0,022	58,92	41,08
BiH	0,079	:	:	:	:	:

Izvor: EUROSTAT

349. Prema Izvještaju o napretku BiH u 2011. koji publikuje Evropska komisija, ocijenjeno je da su pripreme u oblasti energije još uvijek u ranoj fazi, te da su potrebni intenzivni napor da BiH ispuni sve zahtjeve Ugovora o Energetskoj zajednici, unaprijedi sigurnost snabdijevanja, uspostavi funkcionalno preduzeće za prenos i integrisano energetsko tržište¹²³.

350. Kao posebno deficitarnu oblast EK je ocijenila nuklearnu sigurnost i zaštitu od zračenja, uz preporuku izrade državnog plana djelovanja u slučaju opasnosti i strategiju upravljanja radioaktivnim otpadom i preuzimanja i sprovedbe *acquisa* iz oblasti nuklearne sigurnosti.

IV.3.2.2. Okoliš

351. Problem zagađenja zraka u industrijskim zonama, tretman otpadnih voda te odlaganja čvrstog otpada je i dalje izražen uprkos nizu zakonskih rješenja. Emisije polutanata u industrijama čiji kapaciteti rade sa zastarjelim tehnologijama u BiH značajno utiču na kvalitet zraka. Vođenje katastra emisija u zrak je u nadležnosti

120 Saopštenja – energija i okoliš 2010, BHAS 2011.

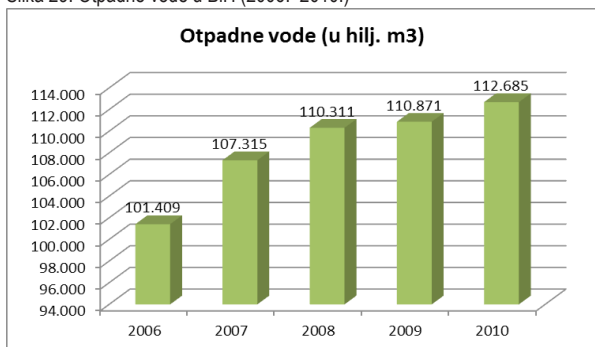
121 BHAS http://www.bhas.ba/saopstenja/2012/CE_2011H02_001_01_BA.pdf

122 BHAS http://www.bhas.ba/saopstenja/2012/CE_2011H02_001_01_BA.pdf

123 Izvještaj o napretku Bosne i Hercegovine 2011., Evropska komisija, 2011. <http://www.dei.gov.ba/dokumenti/?id=8562>

entiteta. Otpadne vode predstavljaju poseban ekološki problem u BiH. Godišnja količina otpada po glavi stanovnika je u stalnom porastu i u odnosu na 2008. u 2010. je zabilježen porast otpada od 9%.¹²⁴

Slika 29: Otpadne vode u BiH (2006.–2010.)

Izvor: BHAS

352. Otpadne vode uglavnom nastaju u domaćinstvima, te industrijskoj i građevinskoj djelatnosti. Od ukupne zapremine otpadnih voda, prečišćava se tek 4,4%, dok se ostatak neprečišćenih otpadnih voda ispušta u podzemne vode, vodotoke i akumulacije.

353. Pokrivenost vodosnabdijevanjem u BiH iznosi oko 58%, što je daleko ispod prosjeka EU koji iznosi 90%. **Potrošnja vode u BiH iz godine u godinu raste** od čega se 99% koristi za tehnološke procese (proizvodnju i hlađenje), a preostali dio za sanitarnu i ostale potrebe.¹²⁵

354. U 2010. zabilježen je nedovoljan napredak u procesu unapređenja legislativnog okvira u oblasti energije i obnovljivih izvora energije. Strategija razvoja energetskog sektora u BiH ne postoji.¹²⁶ U pogledu implementacije obaveza iz Mape puta¹²⁷ u oblasti električne energije, BiH je na nivou regionalnog prosjeka, dok u reformi gasnog sektora nije napravljen napredak. Iako je napravljen određeni napredak u definisanju i usvajanju legislativnog okvira za energetske efikasnost i korištenje energije iz obnovljivih izvora, BiH značajno kasni za zemljama regiona.

355. Napredak koji je ostvaren u oblasti zaštite i unapređenja životne sredine je ocijenjen kao ograničen. Prema Izvještaju o napretku BiH, u 2011. baš kao ni u prethodnim godinama nije došlo do značajnijeg napretka.

356. U razvoju zakonodavnog okvira u oblasti zaštite okoliša je postignut izvjestan napredak. BiH je ratifikovala Konvenciju o procjeni uticaja na okoliš u prekograničnom kontekstu (Konvenciju Espoo) i Štokholmsku konvenciju o trajnim organskim zagađivačima.

357. Preporuke za unapređenje sektora zaštite okoliša, sektora energije i obnovljivih izvora energije uključuje:

- Obezbijediti uslove za uspostavu državne Agencije za zaštitu okoliša;
- Osnovati Fond za zaštitu okoliša/životne sredine na nivou države;
- Usvojiti Zakon o zaštiti okoliša na nivou države;
- Usvojiti zakon o gasu na državnom nivou;
- Izraditi i usvojiti Strategiju razvoja energetskog sektora BiH 2011.–2030.;
- Nastaviti harmonizaciju regulatornih okvira sa zahtjevima Ugovora o energetske zajednice i EU standardima (uključujući upotrebu biogoriva);
- Izraditi regulativu za izdavanje koncesija za korištenje obnovljivih izvora energije;
- Pripremiti studiju opravdanosti uključivanja BiH u trgovinu emisijama (Emission Trading System) u skladu sa UNFCCC;
- Uspostaviti sistem za praćenje klimatskih promjena i svih sastavnica okoliša;
- Educirati o značaju energije i energetskih resursa za razvoj društva te podizanje nivoa svijesti o štednji energije;
- Unaprijediti mehanizme okolišnih taksi/poreza, naknada za izdavanje koncesija i slično, radi provođenja programa i projekata zaštite okoliša i povećanja energetske efikasnosti;
- Uvesti i redovno pratiti nove, inter-dimenzionalne indikatore sukladno iskustvu zemalja EU (prikupljanje reciklažnog otpada, kvalitet vode, uticaj zagađenja na zdravlje ljudi i sl.);
- Uvesti i redovno pratiti Okolišni barometar (koji bi pružao uvid u implementaciju okolišnih politika, uvažavajući specifičnosti geografskih regiona, npr. osjetljive ekosisteme, glavne ekonomske resurse, turističke potencijale i itd.);
- Sprovesti *acquis* Energetske zajednice o sigurnosti snabdijevanja gasom i električnom energijom;
- Minimizirati gubitaka el. energije na prenosnim mrežama.
- Jačati kapacitete za pripremu studija procjene uticaja na okoliš (EIA) na svim nivoima i u nevladnom sektoru;
- Destimulirati nekontrolisan izvoz prirodnih resursa, primjerice trupaca, u cilju očuvanja šumskog fonda i okoliša;
- Uspostaviti praksu periodičnih i tematskih sastanaka nadležnih institucija posebno između entitetskih i kantonalnih institucija te između kantona i opština u sektoru voda i okoliša;
- Napraviti studiju mogućnosti uspostavljanja Regulatorne agencije za sektor komunalnih djelatnosti koja bi analizirala i donosila odluke o opravdanosti tarifa koje omogućavaju održivo poslovanje vodovodnih odnosno komunalnih preduzeća.
- Napraviti analizu implementacije postojećih propisa iz oblasti voda i zaštite okoliša uključujući i analizu zakonodavno-pravnog i institucionalnog okvira sektora voda i zaštite voda u BiH.

¹²⁴ Agencije za statistiku BiH.

¹²⁵ BHAS, Okoliš, Korištenje voda 2010.

¹²⁶ Strateški plan i program razvoja energetskog sektora FBiH usvojen je marta 2009., a Nacrt strategija razvoja energetike Republike Srpske do 2030. maja 2010. Energetsku efikasnost je jedan od ključnih prioriteta oba ova strateška dokumenta.

¹²⁷ Mapa puta je definisala akcije koje BiH treba poduzeti za implementaciju EU direktiva propisujući razvoj zakonodavnog i institucionalnog okvira

IV.3.3. Transport i komunikacije

358. Izgradnja dionica na Koridoru Vc u BiH se nastavlja. Koridor Vc, ukupne dužine kroz BiH od 336 km, koji će BiH povezati s evropskim transportnim sistemom, bi trebao biti završen do 2020.

359. Implementacija druge i treće faze obnove željezničke infrastrukture u BiH je toku. U prvoj fazi su sanirane pruge za male brzine bez odgovarajuće signalizacije i telekomunikacije, u što je investirano 70 miliona US\$. U okviru druge faze rehabilitacije vrši se obnova pruga i pružnih postrojenja s modernizacijom. Do sada su urađeni remont pruga na Koridoru Vc i paralelnom Koridoru X; stanična signalizacija i osiguranje putnih prelaza, daljinsko upravljanje električnom vučom, sanacija tunela Jedrinje kod Mostara, nabavka i instalacija informacijske opreme u ukupnoj vrijednosti od 65 miliona eura. Prioritetne aktivnosti u okviru projekta *Regionalni projekti željeznica I i II* su finansirane iz bankarskih kredita. Treća faza se odnosi na rekonstrukciju pruga na Panevropskom koridoru Vc i Paralelnom X prema standardima Transevropskih željeznica.

360. Prema razvijenosti cestovne mreže, BiH spada u slabo razvijene zemlje. Iako je u obnovu oštećene transportne infrastrukture uloženo mnogo sredstava kroz razne projekte, aktualno stanje je još uvijek nezadovoljavajuće, djelimično i zbog nedovoljnih sredstava za redovno održavanje.

361. Raste udio cestovnog u ukupnom prevozu roba u BiH. U 2011. je došlo do blagog povećanja obima cestovnog prevoza u odnosu na 2010. Prevoz putnika takođe bilježi rast u kategorijama "prevezeni putnici" od 2,1% i "putnički kilometri" od 3,3% dok su pređeni kilometri vozila zabilježili pad od 3,9% u 2011. u odnosu na 2010. (tabela 32).

Tabela 32: Obim cestovnog prevoza robe i putnika, BiH 2010. – 2011.

Cestovni prevoz	2010.	2011.	2011./2010.
PREVOZ ROBE			
Pređeni kilometri vozila (u hiljadama)	284.680	317.032	111,4%
Prevezeno tona robe (u hiljadama)	4.837	4.857	100,4%
Tonski kilometri (u hiljadama)	2.038.731	2.308.690	113,2%
PREVOZ PUTNIKA			
Pređeni kilometri vozila (u hiljadama)	97.663	93.823	96,1%
Prevezeni putnici (u hiljadama)	28.702	29.303	102,1%
Putnički kilometri (u hiljadama)	1.864.471	1.926.121	103,3%

Izvor: BHAS 2012. (http://www.bhas.ba/saopštenja/2012/TRA_2011Q4_001_01_bh.pdf)

362. Što se tiče željezničkog saobraćaja, u 2011. je došlo do povećanja prevoza robe željeznicom, ali i do pada broja prevezenih putnika od 8,6% te pad pređenih putničkih kilometara za 6,4% u odnosu na 2010. godinu (v tabela 33).

Tabela 33: Obim željezničkog prevoza robe i putnika, BiH 2010. – 2011.

Željeznički prevoz	2010.	2011.	2011./2010.
PREVOZ ROBE			
Prevoz tona robe (u hiljadama)	12.882	14.224	110,4%
Tonski kilometri (u hiljadama)	1.232.034	1.298.294	105,4%
PREVOZ PUTNIKA			
Prevezeni putnici (u hiljadama)	898	821	91,4%
Putnički kilometri (u hiljadama)	58.559	54.811	93,6%

Izvor: BHAS 2012. (http://www.bhas.ba/saopstenja/2012/TRA_2011Q4_001_01_bh.pdf)

363. Analiza omjera prevoza robe cestovnim i željezničkim transportom, kao i u prethodnim periodima ukazuje na znatno veću zastupljenost cestovnog u odnosu na željeznički transport.

364. Sigurnost u saobraćaju u 2011. bilježi napredak, što se može zaključiti iz opadajućeg broja saobraćajnih nesreća i poginulih osoba u saobraćaju. Tabela 34 predstavlja usporedbu sigurnosti u saobraćaju

Tabela 34: Sigurnost u saobraćaju, usporedba FBiH i RS, 2010.–2011.

	FBiH		RS	
	2010.	2011.	2010.	2011.
Broj saobraćajnih nezgoda na hilj. stanovnika	12,18	11,96	6,81	6,54
Broj poginulih u saobraćajnim nesrećama, na hilj. stanovnika	0,09	0,08	0,10	0,11

365. Kvalitet cesta je nezadovoljavajući. Odnos dužine cestovne mreže u BiH i broja saobraćajnih nezgoda i u kontinuitetu od 2008. do 2010. iznosi 0,59. Što je omjer veći kvalitet cestovne mreže je lošiji.

366. Prema istraživanju EuroRAP¹²⁸ (engl. European Road Assessment Program), čak 51% magistralnih puteva u BiH se smatra nesigurnim¹²⁹.

367. Broj registrovanih vozila u periodu 2003.-2011. je u stalnom porastu. U 2011. u FBiH je registrovano 611.766 vozila, što predstavlja rast od 7,35% u odnosu na 2010.; u RS-u 381.568 vozila, što predstavlja rast od 7,80% u odnosu na 2010.; te u BD 32.920 što predstavlja rast od 7,53% u odnosu na 2010.

368. Prema podacima Međunarodne telekomunikacijske unije, u 2011. je registrovano 25,48 telefonskih priključaka na 100 stanovnika, što predstavlja blagi pad u odnosu na zabilježenih 26,56 u 2010. godini. Pored tri dominantna, devet novih operatera je dobilo dozvolu za pružanje javnih fiksnih telefonskih usluga.

¹²⁸ EuroRAP predstavlja jedan od najznačajnijih i opsepihvaćenih globalnih programa i metodologija za ocjenu sigurnosti cesta. Bazira se na uspostavljanju međunarodnih procesa i protokola kojima bi se osigurao globalni okvir za realizaciju programa za unapređenje performansi koje se odnose na sigurnost saobraćaja na cestama. /podaci preuzeti sa stranice BIHAMK

¹²⁹ http://bihamk.ba/dokumenti/akcije/Tabela_rizika.pdf

369. Premda je u 2010. zaustavljen brzorastući trend u broju priključaka mobilnih telefona na 100 stanovnika sa 86,45 (2009.) na 82,72 (2010.), **u 2011. se ovaj trend rasta nastavio sa zabilježenih 84,52 priključka na 100 stanovnika.**

370. Broj korisnika interneta, kao i broj priključaka širokopojasnog interneta na 100 stanovnika u periodu 2006.-2011. bilježi konstantan porast, što se također može reći i za broj sigurnih internet servera. Broj priključaka širokopojasnog interneta na 100 stanovnika u 2011. je iznosio 11,47, što predstavlja 40% rast u odnosu na registrovanih 8,18 u 2010.

371. Kvalitet opšte infrastrukture je nezadovoljavajući. Pregled ocjene infrastrukturnih indikatora, po metodologiji Svjetskog ekonomskog foruma, je dat u tabeli 35

Tabela 35: Infrastrukturni indikatori WEF izvještaja (2011.–2012.) za BiH

	Ocjena (1-7)	Rang od 142 zemlje
Kvalitet opšte infrastrukture	2.2	140
Kvalitet cesta	1.7	141
Kvalitet željezničke infrastrukture	1.8	98
Kvalitet lučke infrastrukture	1.7	141
Kvalitet infrastrukture zračnog saobraćaja	2.7	138
Kvalitet snabdijevanja el. energijom	5.4	51

Izvor: WEF, Global Competitiveness Report 2011-2012

372. BiH je aktivno uključena u regionalnu suradnju u oblasti infrastrukture i transporta. Članica je regionalnih organizacija SEETO, zatim SEECP, SEETAC te SECI. Osnovna regionalna transportna mreža SEETO je proširena, čime su se stekli preduslovi za ulazak BiH u transevropsku prometnu mrežu (TEN-T).

373. BiH značajno zaostaje u odnosu na zemlje regije u implementaciji aktivnosti iz eSEE Agende Plus, koja ohrabruje razvoj širokopojasne mrežne infrastrukture i na njoj baziranih širokopojasnih elektronskih servisa kako bi se ubrzao razvoj informacionog društva i postigli postavljeni ciljevi iz Akcionog plana eSEE Agenda Plus.

374. Razvoj e-zakonodavstva i e-vlade u BiH još uvijek nisu zadovoljavajući. Kao potpisnica Inicijative za elektroničku Jugoistočnu Evropu (eSEE), BiH je prihvatila obavezu stvaranja institucionalnog okvira za izgradnju informacionog društva u skladu s EU smjernicama i uvođenja informaciono-komunikacijskih tehnologija u upravljanju, poslovanju, zdravlju i obrazovanju.

375. Savska komisija je izradila ažuriranu Strategiju za provedbu Okvirnog sporazuma s Akcionim planom 2011.-2015. Protokol o zaštiti od poplava potpisan je 1.

juna 2010. Nacrt Protokola o iznenadnim situacijama uz Okvirni sporazum, kao i Nacrt Protokola o upravljanju nanosom uz Okvirni sporazum su u postupku završnog usuglašavanja.

376. Zakonodavni okvir u oblasti komunikacija treba dodatno unaprijediti. Vijeće ministara BiH je 2004. usvojilo Politiku, Strategiju i Akcioni plan razvoja informacionog društva u BiH (2004.-2010.). Zakon o elektronskom potpisu je usvojen 2007., Zakon o elektronskom pravnom i poslovnom prometu u 2007. te je donijeta Odluka o elektronskom poslovanju i e-vladi u 2010. U cilju stvaranja zakonskog osnova za elektronske usluge usvojene su i Izmjene i dopune Zakona o općem upravnom postupku 2009.

377. Zbog sporosti u implementaciji zakona o elektronskom potpisu kasni se s uspostavom poslovanja zasnovanog na elektronskom potpisu. Podaci u sigurnosnim institucijama u BiH se prenose putem visokosofisticirane komunikacijske mreže u SDH tehnologiji (tehnologija sinhrona digitalne hijerarhije), koju tehnički održava Agencija za identifikacione dokumente, evidenciju i razmjenu podataka BiH (IDDEEA).

378. U BiH je ostvaren ograničen napredak u prelasku s analogne na digitalnu televiziju.

379. Sistem digitalnog tahografa je u 2011. uspostavljen na osnovu Zakona o radnom vremenu, obaveznom odmorima mobilnih radnika i uređajima za evidentiranje u drumskom prevozu (Službeni glasnik BiH, br. 48/10).

380. U Izvještaju o napretku BiH u 2011. Evropska komisija je zabilježila napredak u oblasti trans-evropskih transportnih mreža. Naime, BiH primjenjuje i prati višegodišnji plan 2011.-2015. Transportne opservatorije za Jugoistočnu Evropu, te aktivno učestvuje u provedbi Memoranduma o razumijevanju o razvoju Glavne regionalne transportne mreže Jugoistočne Evrope¹³⁰.

381. U sektoru vazdušnog saobraćaja usvojen je Zakon o Direkciji za civilno zrakoplovstvo (2009.) te Zakon o Agenciji za pružanje usluga u vazdušnoj plovidbi (2010.). BiH je ratifikovala Sporazum o uspostavi Zajedničke zrakoplovne oblasti (European Common Aviation Area - ECAA) i potpisala radni aranžman s EASA, čime je prihvatila obavezu primjene propisa Europske unije u oblasti civilnog zrakoplovstva.

382. U sektoru transporta je bilo malih pomaka u unapređenju legislativnog okvira. Nacrt Transportne strategije BiH s Akcionim planom (2007.) je izrađen, ali je uslovljen usvajanjem Transportne politike BiH (2008.-2020.). U odsustvu strategije primjenjuje se Transportni master plan iz 2005.

¹³⁰ Izvještaj o napretku Bosne i Hercegovine 2011., Evropska komisija, <http://www.dei.gov.ba/dokumenti/?id=8562>

383. U oblasti putnog transporta, EK je pozitivnim ocijenila usvajanje Zakona o bezbjednosti saobraćaja na putevima Republike Srpske, kao i usvajanje provedbenog zakonodavstva neophodnog za uvođenje sistema digitalnih tahografa. ATA i TIR karnet se izdaju u sklopu Sektora za transport Vanjskotrgovinske komore BiH¹³¹.

384. Regulatorni odbor željeznica BiH je izdao licence i propise o željeznicama koji su usklađeni s *acquisem*, ali još uvijek nije preuzet *aquis* o obavezama javnih usluga. Entitetske željezničke kompanije su u nezavidnoj finansijskoj i organizacijskoj poziciji, te je malo vjerovatno da će ozbiljna kapitalna ulaganja biti sprovedena bez temeljnih reformi.

385 Preporuka za bolje funkcioniranje sektora transporta i komunikacija:

- Usvojiti Transportne politike Bosne i Hercegovine za period 2010.–2020.;
- Izrada i usvajanje strategije i akcionog plana razvoja transporta (IPA 2011);
- Izrada i usvajanje Strategije akcionog plana sigurnosti na cestama (IPA 2011);
- Usvojiti Zakon o Agenciji za informaciono društvo u Bosne i Hercegovine;
- Usvojiti Strategiju razvoja telekomunikacija na državnom nivou;
- Usvojiti Strategiju širokopojasnog pristupa u BiH;
- Nastaviti usklađivanje postojeće i izradu nove regulative iz oblasti emitovanja usklađene s evropskom praksom, prvenstveno s Direktivom Evropske unije o audiovizuelnim medijskim uslugama¹³²;
- Nastaviti harmonizaciju domaćeg zakonodavstva u oblasti transporta s direktivama EU;
- Nastaviti aktivnosti na izgradnji mostova, te aktivnosti deminiranja obala i dijela korita rijeke Save na bh. strani;
- Nastaviti aktivnosti na uspostavi riječnog informacijskog servisa rijeke Save (RIS);
- Nastaviti aktivni angažmana na realizaciji obaveza iz Memoranduma o razumijevanju za razvoj Osnovne transportne mreže u Jugoistočnoj Evropi (SEETO) kao i uspostave i djelovanja transportne zajednice (EU i zemlje Zapadnog Balkana);
- Intenzivirati izgradnju širokopojasne pristupne infrastrukture;
- Poticati razvoj digitalnih sadržaja i servisa;
- Osiguravati računare i širokopojasni pristup internetu i vezu na sve škole i obrazovne institucije;
- Izgradnja i operacionalizacija akademske i istraživačke mreže u Bosne i Hercegovine;
- Prihvatanje i primjena EU direktiva iz oblasti transporta .

¹³¹ Izvještaj o napretku Bosne i Hercegovine 2011., Evropska komisija, <http://www.dei.gov.ba/dokumenti/?id=8562>

¹³² Godišnji izvještaj RAK-a za 2010.

